

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНА АКАДЕМІЯ
КАФЕДРА ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО - МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ НА КАФЕДРІ
ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Для слухачів Української військово-медичної академії

Київ - 2016 р.

УДК 355.72
ББК 68.726
О26

Авторський колектив: д.мед.н., професор Бадюк М.І., к.мед.н., доцент Козачок В.Ю., к.мед.н., доцент Солярик В.В., к.мед.н. Ковида Д.В., к.мед.н., доцент Козачок В.Ю., к.мед.н., доцент Серета І.К., к.мед.н. Микита О.О., к.мед.н., доцент Бірюк І.Г.

Рецензенти:

Гончарук М.Г. – доктор військових наук, професор, професор кафедри Сухопутних військ Командно-штабного інституту застосування військ (сил) Національного університету оборони України;

Майданюк В.П. – кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри медицини катастроф та військової медицини Одеського національного медичного університету.

О26 Організація навчально - методичної роботи на кафедрі організації медичного забезпечення збройних сил/ Бадюк М.І., Козачок В.Ю., Солярик В.В., Ковида Д.В., Козачок В.Ю., Серета І.К., Микита О.О., Бірюк І.Г. – К. : «МП Леся», 2016. – 88 с.

ISBN 978-966-7166-35-9

ББК 68.726

Розглянуто та схвалено на засіданні Вченої ради Української військово-медичної академії від 26.10.2016 р. Протокол № 185.

ЗМІСТ

Зміст	3
<i>Розділ 1. Організація навчальної і методичної роботи на кафедрі організації медичного забезпечення збройних сил</i>	5
1.1. Зміст і загальна характеристика навчального процесу	
1.2. Принципи організації навчального процесу	
1.3. Зміст і планування роботи на кафедрі	
<i>Розділ 2. Методика підготовки і читання лекцій з організації медичного забезпечення.</i>	18
2.1. Роль лекції в навчальному процесі, види лекцій	
2.2. Розробка методичних матеріалів для підготовки і читання лекцій	
2.3. Методика безпосередньої підготовки до читання лекції	
2.4. Зміст і структура лекції	
2.5. Стиль викладання лекції	
2.6. Можливі недоліки в підготовці і читанні лекції, шляхи їх попередження	
<i>Розділ 3. Методика підготовки і проведення семінарського заняття</i>	30
3.1. Роль семінарських занять	
3.2. Методика підготовки семінару	
3.3. План проведення семінару	
3.4. Структура і методика проведення семінару	
<i>Розділ 4. Методика підготовки і проведення практичного заняття</i>	35
4.1. Методика підготовки проведення практичних занять	
4.2. Методика проведення практичного заняття	
4.3. Зразок оформлення методичної розробки для проведення практичного заняття	
<i>Розділ 5. Методика підготовки і проведення тактико-спеціальних занять (навчань) з медичними підрозділами</i>	39
5.2. Зміст і методика підготовки тактико-спеціального заняття	
5.3. Методика проведення тактико-спеціального заняття	
<i>Розділ 6. Методика підготовки і проведення групової вправи з офіцерами медичної служби</i>	49
6.1. Методика розробки навчально-методичних матеріалів для підготовки і проведення групової вправи на картах в класі	
6.2. Організація безпосередньої підготовки та методика проведення групової вправи на картах в класі	

<i>Розділ 7. Організація самостійної роботи студентів (слухачів)</i>	62
7.1. Організація самостійної роботи під час планових занять	
7.2. Організація самостійної роботи під час самопідготовки	
<i>Розділ 8. Методика організації та проведення контрольних заходів при вивченні дисциплін спеціальної підготовки</i>	69
8.1. Функції контролю	
8.2. Види і форми контролю	
8.3. Оцінка знань і успішності студентів (слухачів)	
8.4. Модульно-рейтинговий контроль засвоєння змісту навчання у вищих військових навчальних закладах МО України	
<i>Література та нормативно-правові документи та документи УВМА, що регламентують порядок здійснення освітньої діяльності</i>	82

Розділ 1. Організація навчальної і методичної роботи на військовій кафедрі

1.1. Зміст і загальна характеристика навчального процесу

Навчальний процес у вищих навчальних закладах (далі – навчальний процес) – це система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньому або кваліфікаційному рівні відповідно до державних стандартів освіти.

Мова навчання визначається Законом України “Про мови в Україні”.

Навчальний процес організується з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін і розвитку в соціально-культурній сфері, в галузях техніки, технологій, системах управління та організації праці в умовах ринкової економіки.

Зміст освіти – це науково обгрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх і кваліфікаційних рівнів.

Під навчальним процесом розуміють сукупність послідовних, цілеспрямованих і узгоджених дій керівного та науково-педагогічного персоналу військового навчального закладу, а також слухачів і курсантів по їх повсякденному навчанню і вихованню. Навчальний процес охоплює майже всі сфери діяльності навчального закладу і включає роботу науково-педагогічного персоналу з визначення обсягу знань, навичок і вмінь навчаємих, всі види занять, консультацій, військову практику, стажування, науково-дослідницьку і самостійну роботу слухачів, контрольні та курсові роботи, заліки, екзамени, навчально-методичну роботу і спеціальну підготовку науково-педагогічного персоналу, заходи по матеріально-технічному забезпеченню.

Складність і багатогранність навчального процесу, всесторонній характер вищої військово-медичної освіти, яка базується на вивченні великої кількості наукових дисциплін, зумовлюють необхідність злагоджених дій всіх кафедр, клінік, лабораторій і підрозділів обслуговування військово-медичного навчального закладу. У зв'язку з цим кінцеві результати підготовки лікарів залежать від вмілої організації навчального процесу, що заключається у розробці відповідних плануючих документів, організації взаємодії підрозділів навчального закладу, систематичного контролю за повнотою реалізації навчального плану та програми, якістю навчання і виховання.

Організація та функціонування навчального процесу здійснюється на основі постанов уряду України, регламентуючих діяльність вищих навчальних закладів і які є для них керівними документами. До числа останніх відносяться накази Міністерства освіти та науки, Міністерства охорони здоров'я. Специфіка підготовки фахівців для збройних сил визначається наказами і директивами Міністра оборони України. Перерахованими документами регламентуються єдині строки початку та закінчення навчального року, тижневе навантаження слухачів, час, який відводиться їм на самостійну підготовку, режим навчальних занять.

Основним регламентуючим документом з організації навчального процесу в вищих військово-медичних навчальних закладах є наказ МО України про ведення в дію Положення про вищі військово-навчальні заклади Міністерства оборони. У відповідності з положенням навчальний рік у вищих військово-навчальних закладах розпочинається 1 вересня і поділяється на два семестри, завершується екзаменаційною сесією.

Для старших курсів, які проходять військове стажування, початок навчального року дозволяється переносити, але не пізніше, ніж на 1 листопада. Навантаження слухачів і курсантів всіма видами навчальних занять, що проводяться науково-педагогічним персоналом, не повинно перевищувати 36, а на випускному курсі - 30 годин на тиждень. На кожен день планується по 6 навчальних годин, тривалістю по 45-50 хв., на самостійну підготовку відводиться по 3-4 години на день. Тактичні, тактико-спеціальні і командно-штабні навчання, воєнна гра проводяться, як правило, безперервно. Тривалість робочого дня на період їх проведення встановлюється керівником навчання. На військовому стажуванні (практиці) слухачі живуть і працюють за розпорядком дня військової частини чи закладу, де воно проводиться.

На екзаменаційну сесію, яка завершує семестр, дозволяється виносити не більше п'яти екзаменів. Для підготовки до кожного екзамену слухачам відводиться не менше трьох, а для підготовки і здачі державних екзаменів - не менше 5-6 вільних днів на кожний предмет. До початку екзаменаційної сесії від слухачів повинні бути прийняті всі передбачені програмою заліки. Їх приймання проводиться в години відведені для вивчення відповідних дисциплін.

При плануванні навчального процесу, поряд з нормативними положеннями, встановленими відповідними документами, враховуються також методичні та педагогічні основи навчання у вищій школі. Багатоплановість і органічний взаємозв'язок елементів навчального процесу зумовлюють надзвичайну складність його організації. Чітке розмежування змісту навчальних програм суміжних дисциплін, визначення оптимальної послідовності їх вивчення, забезпечення наступності знань, які отримуються на різних кафедрах, злагодженість дій науково-педагогічного персоналу при проведенні комплексних занять, реалізація інших заходів навчального процесу можливі тільки при суворому дотримуванні основних принципів його організації.

1.2. Принципи організації навчального процесу

Під принципами організації навчального процесу прийнято розуміти основні, найбільш важливі положення, на які повинен орієнтуватись керівний і професорсько-викладацький склад військово-навчального закладу при плануванні навчального процесу і на всіх стадіях реалізації передбачених планом заходів.

На сучасному рівні розвитку теорії навчання основними принципами організації навчального процесу в вищій військовій школі є:

науковість навчання;

єдність навчання та виховання;

оптимальне співвідношення теоретичного і практичного навчання слухачів;

раціональне співвідношення навчання під керівництвом викладача з самостійною роботою слухачів;

безперервне підвищення професійного рівня викладачів;
відповідність навчально-матеріальної бази змісту навчання;
військова спрямованість навчання і виховання.

Навчальний процес базується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, наступності та безперервності, незалежності від втручання будь-яких політичних партій, інших громадських та релігійних організацій.

Принцип науковості навчання об'єднує сукупність вимог, спрямованих на найбільш повне використання у навчальному процесі сучасних досягнень в області знань що вивчаються і в дидактиці вищої військової школи. Це перш за все наукове обґрунтування визначення завдань, обсягу і змісту навчання, переліку вивчаємих дисциплін. Для вирішення цих питань, необхідно спочатку визначити, яким вимогам повинен відповідати сучасний військовий лікар, які знання навички та вміння йому необхідно привити і які якості в ньому виховати. Тобто перш ніж визначити завдання, обсяг і зміст навчання, необхідно виробити кваліфікаційну характеристику майбутнього випускника вищого військово-медичного навчального закладу.

Навчальні матеріали, які використовуються в процесі навчання, повинні відповідати сучасним вимогам до області знань і вміщувати найновіші досягнення військових, медичних і військово-медичних наук, враховувати досвід військово-медичної служби. Даний принцип передбачує науково обґрунтоване планування всіх видів навчальної, методичної та науково-дослідницької роботи з врахуванням прогнозування перспектив їх розвитку. Науковість навчання проявляється також у виборі найбільш ефективних методів і форм навчання, відповідних змісту і характеру матеріалу, який вивчається, рівню загальної та спеціальної підготовки слухачів.

Принцип науковості передбачає відповідність матеріально-технічного забезпечення навчального процесу сучасному рівню наукових і технічних досягнень. Організація навчального процесу повинна забезпечувати найбільшу ефективність навчання при оптимальному використанні можливостей професорсько-викладацького складу і слухачів, навчально-матеріальної бази і навчального часу.

Єдність навчання і виховання. В складних умовах сучасної війни будь-який військовий спеціаліст краще виконає свої обов'язки, якщо, поряд з високою професійною майстерністю йому будуть належати ідейна переконаність, віра в правоту і необхідність діла, якому він служить, безмежна відданість своєму народові, своїй Батьківщині. Виховувати у слухачів ці якості у відірваності їх від навчання професійної майстерності в наш час практично неможливо. Суть принципу заключається насамперед у повній злагодженості навчальних і виховних заходів, які реалізуються шляхом комплексного планування навчальної та виховної роботи у військовому навчальному закладі та його підрозділах.

Єдність навчання і виховання передбачає ідейну насиченість всіх видів занять, яка дозволяє з привиттям слухачам конкретних знань, навичок і вмінь, щоденно формувати у них та виховувати високі моральні якості. Тобто навчальні заняття повинні нести не тільки встановлений мінімум наукової інформації, але й певний ідеологічний заряд.

Єдність навчання та виховання означає, що вихованням слухачів повинні займатись не тільки командування, виховний апарат вузу і його підрозділів, а також і весь професорсько-викладацький склад навчального закладу.

Оптимальне співвідношення теоретичного і практичного навчання. Принцип диктується в першу чергу характером сучасних бойових дій, в процесі яких командири, начальники, інші посадові особи будуть вкрай обмежені часом на обдумування і прийняття рішень, а також його реалізацію. Тому майбутні військові лікарі, поряд з хорошими теоретичними знаннями, повинні отримати певний мінімум практичних навичок, який дозволить їм впевнено діяти в самій складній обстановці, без значних затрат часу на оцінку ситуації та прийняття рішення. Такі навички навчає мі можуть отримати на заняттях, які проводяться в умовах максимально наближених до бойових.

У зв'язку з цим при розробці навчальних програм і тематичних планів необхідно забезпечити достатньо високу питому вагу практичних і насамперед польових тактико-спеціальних занять і навчань, а також часу, який відводиться на військове стажування. В цілях тренування слухачів в швидкій оцінці обстановки на заняттях рекомендується широко використовувати методи проблемного навчання, рішення ситуаційних задач. Але недоречно перетворювати навчання в підготовку вузьких практиків, здібних до швидкого прийняття рішення лише в награних, шаблонних ситуаціях. В складних умовах сучасної війни, швидкого розвитку засобів і способів озброєної боротьби, медичних і військово-медичних наук цього недостатньо.

Сучасний лікар організатор - це, насамперед офіцер, здібний до аналітичного мислення, широким узагальненням, творчому освоєнню нових досягнень науки і техніки. Тому не можна признати правильною тенденцію до постійного скорочення теоретичних занять і заміни їх практичними формами навчання. Необхідно не протиставити ці форми, а знаходити оптимальне співвідношення їх у навчальному процесі.

При визначенні співвідношення питомої ваги лекцій і практичних занять, необхідно враховувати профіль, рівень підготовки і посадове призначення слухачів. Так питома вага теоретичних занять з організації медичного забезпечення на військових кафедрах медичних вузів вище, ніж на факультеті підготовки військових лікарів Військово-медичного інституту.

Раціональне співвідношення навчання під керівництвом викладача з самосійною роботою слухачів.

В основу даного принципу покладена відома закономірність процесу навчання, яка заключається в тому, що всякі знання засвоюються тільки при певній активності слухачів. Важливість цього принципу визначається і тим, що

завдання вищого військово-медичного навчального закладу не тільки в тому, щоб надати слухачам необхідну наукову інформацію, але і навчити їх самостійно здобувати знання. У зв'язку з швидким моральним старінням інформації, отриманої у військово-навчальному закладі, здібність майбутніх лікарів до самостійного вивчення літератури та оновленню своїх знань має надзвичайно велике значення. При плануванні і організації навчального процесу необхідно вибрати оптимальний варіант співвідношення часу, який відводиться на навчальні заняття під керівництвом викладача і часу для самостійної роботи слухачів. З врахуванням прогресивного збільшення інформації для самостійної роботи раціонально в ряді випадків виділяти час, який відводиться для планових навчальних занять.

Безперервне підвищення професійного рівня викладачів. Якість навчання слухачів і його кінцеві результати знаходяться в прямій залежності від рівня професійної підготовки викладацького складу навчального закладу. Із досвіду педагогічної роботи відомо, що в умовах інтенсивного розвитку науки і техніки навіть найбільш кваліфіковані викладачі без постійного поповнення своїх знань найновішою науковою інформацією, без оволодіння сучасними технічними засобами навчання, новими методичними прийомами не спроможні проводити заняття на високому теоретичному і методичному рівні. Це означає, що постійне підвищення викладачами рівня своєї професійної майстерності, є обов'язковою умовою, яка забезпечує високу якість навчання.

З метою реалізації вказаного принципу при визначенні навчального навантаження викладачів необхідно передбачити виділення їм часу для підвищення своєї кваліфікації, планувати у встановлені строки направлення викладачів на курси удосконалення, на особисте стажування у війська, проведення у навчальному закладі і на кафедрах занять з командирської підготовки. Важливою формою удосконалення своєї майстерності викладачами ОМЗ і суміжних військових кафедр є залучення їх до участі в навчаннях, які проводяться з військами, з керівним складом Збройних Сил України.

Відповідність навчально-матеріальної бази змісту навчання. Важливість даного принципу визначається тим, що чітка організація навчального процесу, відпрацювання всіх розділів і тем навчальної програми неможливі без наявності відповідної за змістом і складністю занять матеріальної бази.

У відповідності з цим положенням при плануванні навчального процесу враховуються реальні можливості навчально-матеріальної бази, передбачається оптимальний варіант використання її навчальних класів і аудиторій, навчального центру, транспорту, технічних засобів навчання та інше. З врахуванням можливостей матеріальної бази розробляються програми, тематичні плани.

Військова спрямованість навчання і виховання слухачів означає, що весь навчальний процес повинен бути підпорядкованим головній меті - підготовці висококваліфікованих спеціалістів для Збройних Сил. Вищі військово-медичні навчальні заклади готують військового лікаря, здібного організувати медичне

забезпечення особового складу частини не тільки в мирний час, але й в складних умовах сучасно війни.

Військова спрямованість навчання проявляється не тільки в тому, що слухачі вивчають ряд військових і військово-медичних дисциплін. Вона проявляється і в тому, що при вивченні будь-якої дисципліни програмами і навчальними планами враховується специфіка роботи майбутнього військового лікаря, акцентується увага на вивчення тих розділів, які у більшій мірі необхідні військовому лікарю в його професійній діяльності.

При вивченні організації медичного забезпечення військова спрямованість визначається всім змістом даного предмету, його військово-медичною тематикою. Цей принцип проявляється і в тому, що на кафедрі ОМЗ слухачі вчаться синтезувати і комплексно використовувати знання, отримані при вивченні інших дисциплін в складних умовах сучасної війни.

1.3. Зміст і планування роботи на кафедрі

Центром навчально-методичної і наукової роботи у вищому військово-медичному навчальному закладі є кафедра, на яку покладається проведення всіх видів занять, керівництво військовим стажуванням, самостійною роботою слухачів, проведення курсових екзаменів, участь у виховній роботі навчаємих. Важливим ділянкою роботи кафедри є розробка сумісно з учбовою частиною (відділом) навчального закладу програм, тематичних планів, написання підручників і навчальних посібників, інших навчально-методичних матеріалів. Значне місце в діяльності кафедри займає науково-дослідницька робота, методична допомога медичній службі військ в організації медичного забезпечення особового складу, бойовій і спеціальній підготовці, військово-науковій роботі медичного складу. Успішне виконання кафедрою складних і багатогранних завдань можливе лише при наявності висококваліфікованих кадрів професорсько-викладацького складу. В зв'язку з цим підготовка педагогічних кадрів, підвищення їх наукової кваліфікації, вивчення, узагальнення і розповсюдження досвіду кращих викладачів є одним із важливих завдань кафедри. Основними видами діяльності кафедри по реалізації покладених на неї завдань, є організація і проведення навчальної, методичної і науково-дослідницької роботи, необхідно зважати на те, що різкої грані між цими напрямками діяльності не існує. В ряді випадків буває складно вирішити, до якого напрямку віднести той чи інший вид роботи, яка виконується професорсько-викладацьким складом. Так, наприклад, написання і підготовка до видання підручників правомірно віднести і до навчальної, і до методичної, і до науково-дослідницької роботи. У зв'язку з цим деякі види робіт віднесені до того чи іншого напрямку діяльності умовно.

Успішне виконання кафедрою своїх завдань визначається в значній мірі раціональним плануванням її роботи, чіткою постановкою завдань виконавцям, організацією діючого контролю за своєчасністю і якістю виконання запланованих заходів. В процесі роботи кафедра підтримує тісні зв'язки з іншими кафедрами

навчального закладу, військовими частинами, науково-дослідницькими та іншими установами.

Основні документи, які регламентують навчальний процес на кафедрі, і порядок їх розробки.

Основними документами, які визначають зміст підготовки слухачів і регламентують організацію та ведення навчального процесу на кафедрі, є навчальні плани, програми, а також тематичні плани вивчення дисципліни, які складаються на їх основі і розклад занять.

Навчальний план - це керівний документ, який визначає загальні напрямки і основний зміст підготовки фахівців, а також види і форми навчальної роботи. Він розробляється для кожної спеціальності за встановленим наказом МО формою і вміщує графік навчального процесу, зведені дані по бюджету часу, план навчального процесу (перелік дисциплін, їх обсяг в годинах, розподіл навчального часу по курсах, семестрах і видах занять, форми і строки контролю знань, часу на самостійну підготовку), перелік курсових робіт, практик, стажувань і державних екзаменів.

Навчальна програма визначає ідейно-теоретичний і науковий зміст дисципліни, обсяг вивчаємого матеріалу, його групування по розділам і темам, розподіл навчального часу по семестрам, по видах занять (лекції, семінари, групові вправи, навчання, військово-стажування).

Навчальний план розробляється комісією, створеною начальником військово-медичного навчального закладу. Розробка навчальних програм є прерогативою відповідних кафедр. В деяких випадках для розробки єдиних навчальних планів і типових навчальних програм для однопрофільних медичних вищих військових навчальних закладів директивою начальника ГВМУ може створюватися спеціальна комісія із представників ГВМУ, керівного складу і найбільш досвідченого професорсько-викладацького складу.

Розробку навчальної програми начальник кафедри доручає звичайно найбільше досвідченим викладачам, які відмінно знають зміст предмета, в досконалості володіють формами і методами навчання, які використовуються у викладанні ОМЗ. Вихідні дані для розробки програм вони беруть із навчального плану, яким визначена загальна кількість годин, що відводяться на вивчення предмета, розподіл навчального часу по видах занять, курсах і семестрах навчання. Розробка програми здійснюється з врахуванням щодо них вимог. В їх число насамперед необхідно віднести науковість змісту та ідейну насиченість даного документу. У відповідності з цією вимогою зміст програми по ОМЗ повинен будуватись на основі сучасних досягнень військових та медичних наук, забезпечити при житті слухачам необхідних знань, вмінь і навичок, використання в навчальному процесі найбільш ефективних форм і методів навчання.

В розробці програми можна відмітити наступні етапи:

- формування цільової установки;
- визначення вузлових питань програми;

групування навчальних матеріалів за розділами і темами програми;
методична побудова програми;
написання тексту програми;
обговорення програми на кафедральній нараді і науково-методичною комісією факультету (ВВНЗ);
узгодження і затвердження навчальної програми.

Перший етап роботи - формулювання цільової установки програми - полягає розробці елементарної “моделі” або кваліфікаційної характеристики майбутнього спеціаліста в даній області знань. При цьому формується загальна мета навчання на кафедрі і чітко визначається, що вони повинні знати і вміти після теоретичного вивчення і практичної виробки питань програми, з якими матеріалами їх потрібно ознайомити в процесі навчання. При опре діленні навичок необхідно врахувати, що випускник військово-медичного навчального закладу повинен володіти не тільки професійними лікарськими знаннями, навичками і вміннями, але і якостями організатора, здібного аналізувати умови діяльності медичної служби в мирний і воєнний час, швидко і кваліфіковано приймати рішення. Знання, навички і вміння в цій області слухачі повинні отримати в основному на кафедрі ОМЗ.

Після формулювання цільової установки визначаються вузлові питання програми, які відображають зміст навчання і служать принциповою основою для розробки навчальних розділів і тем, Для слухачів факультету підготовки лікарів вузловими питаннями програми по ОМЗ можуть бути: загальні основи організації медичного забезпечення військ, організація медичного забезпечення частин і з'єднань, історичні аспекти військової медицини, вплив медико-географічних умов на організацію медичного забезпечення військ і деякі інші. Сукупність вузлових питань є основою програми. Подальше її формування здійснюється шляхом розкриття змісту вузлових питань, їх деталізації.

На основі вузлових питань визначаються напрямки навчання або розділи програми. Розділи включають теми і навчальні питання, об'єднані загальною цільовою установкою. Так, наприклад, розділ “Загальні основи організації медичного забезпечення військ” включають матеріали програми по вивченню завдань і організації медичної служби, санітарні втрати, теоретичних основ організації лікувально-евакуаційних, санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів у військах, медичної розвідки, захисту поранених і хворих, а також медичних частин і установ від зброї масового ураження, основ управління медичною службою та інше. Даний розділ по своєму змісту співпадає з вузловими питаннями аналогічної назви. На базі інших вузлових питань може формуватись кілька розділів програми.

Навчальні матеріали всередині кожного розділу підрозділяються на теми, зміст яких посвячується більш вузьким напрямкам діяльності медичної служби, медичному забезпеченню військ в конкретних видах бойових дій. Перелік розділів і тем визначається метою навчання, складом контингентів слухачів. Після складання переліку розділів і тем визначається час для вивчення кожного розділу і теми в межах загального часу, відведеного на вивчення дисципліни.

Найбільш відповідальним етапом в складанні програм є її логічна і методична побудова. На цьому етапі визначається логічна послідовність вивчення розділів і тем, вибираються форми навчання (види занять) для відробки кожної конкретної теми. Необхідно враховувати при цьому, що деякі теми можуть відпрацьовуватись з використанням різних видів занять, Так, наприклад, тема з організації медичного забезпечення полку в обороні може відпрацьовуватись шляхом читання лекцій, проведення практичного заняття на макеті місцевості, групової вправи на картах, самостійних занять.

Правильний вибір форм навчання в значній мірі визначає його ефективність. Необхідно враховувати, що час, відведений на відробку теми знаходиться в прямій залежності від форми навчання.

Такі форми, як групова вправа на картах, тактико-спеціальне навчання є ефективними, але потребують значних затрат часу. Тому при визначенні форм навчання проводиться, як правило, корегування розподілу навчального часу по розділам і темам програми.

Після складання кінцевого варіанту розрахунку годин по розділам дисципліни і видам навчальних занять пишеться текст програми по кожній темі. При цьому деталізація змісту повинна бути достатньою для визначення обсягу інформації, яку викладач повинен передати слухачам і, разом з тим не стільки детальною, щоб сковувати ініціативу кафедри по подальшому розвитку курсу і удосконаленню використовуючи форм і методів навчання.

Підготовлений проект програми обговорюється на кафедральній нараді і розглядається методичною радою факультету. В подальшому відкоректований текст програми за підписом начальника ВВНЗа подається на узгодження начальнику ГУВО і затверджується начальником ГВМУ.

З метою найбільш оптимальної реалізації навчальної програми складається тематичний план вивчення дисципліни. Він є основним документом кафедри, визначаючи порядок і послідовність викладання навчального матеріалу.

Розробляється тематичний план на основі програми і структурно-логічної схеми вивчення дисципліни. Тематичний план складається з чотирьох розділів. В першому проводиться розподіл навчального часу по видам занять на кожний семестр. Другий розділ - план вивчення дисципліни по видам занять - є основним і розкриває зміст навчальних питань кожної теми, визначає послідовність їх відробки, матеріальне забезпечення занять, обсяг завдань і час, відведений для самостійної роботи слухачів. Розділи і теми навчальної програми викладаються в тій же логічній послідовності, в якій вони повинні вивчатися. Зміст лекцій, семінарів і практичних занять повинен розкриватися в такій мірі, щоб при проведенні занять були повністю відпрацьовані всі навчальні питання по кожній темі і розділу програми.

В третьому розділі проводиться перелік літератури, яка рекомендується слухачам для підготовки до занять. В перелік включаються джерела, на які робляться посилки в другому розділі.

В четвертому розділі викладаються рекомендації з методики відробки окремих тем, по організації і методиці проведення польових занять, самостійній

підготовці слухачів. В цьому ж розділі проводиться зміст і форми зв'язку з іншими кафедрами в процесі вивчення дисципліни. Тематичний план підписує начальник кафедри і затверджує начальник навчального закладу, його заступники або начальник факультету (по підпорядкованості кафедри).

В тематичний план щорічно вносяться необхідні корективи з врахуванням останніх досягнень науки і техніки, передового досвіду військ, вимог МО України і начальників, яким підпорядкований ВВНЗ, а також у відповідності з удосконаленням навчального процесу, навчально-матеріальної бази.

Документом, який зв'язує в єдину систему всі ланки і елементи навчального процесу і регламентує роботу професорсько-викладацького складу кафедри, командування курсу, факультету, слухачів, допоміжного персоналу, є розклад занять. Він вміщує дані про час і місце проведення всіх видів занять для кожного курсу, потоку і навчальної групи. Складається розклад навчальним відділом ВВНЗ чи навчальною частиною факультету і узгоджується зі всіма кафедрами, які залучаються до навчання відповідних категорій. На кафедрі складається зведений розклад занять з слухачами всіх факультетів, академічних курсів, потоків і навчальних груп, які вивчають в даному семестрі ОМЗ. В ньому приводяться дані про час і місце відробки кожної конкретної теми навчальної програми у відповідності з тематичними планами вивчення дисципліни слухачами факультетів і академічних курсів, розподіл слухачів по факультетам, курсам і групам. Зведений розклад служить основою для організації повсякденного контролю відповідними посадовими особами за своєчасністю і якістю проведення занять.

Планування роботи на кафедрі.

Необхідною умовою своєчасного і висококваліфікованого виконання кафедрою покладених на неї завдань є чітке планування роботи її особового складу. Займається плануванням начальник навчальної частини кафедри, призначений наказом начальника ВВНЗ із числа найбільш досвідчених викладачів. Він організує і контролює роботу голів кредитно-методичних комісій, керівників спеціальних курсів і циклів. Вихідними матеріалами для планування служать навчальний план і програми по дисциплінам кафедри, розклад занять, річний і місячний плани основних заходів, план методичної роботи ВВНЗ на поточний рік, деякі часткові плани, які розробляються з метою оперативної реалізації постанов Уряду з питань розвитку вищої школи, наказів Міністра оборони і його заступників, вказівок Департаменту охорони здоров'я МО України.

Планування навчальної роботи повинно забезпечити: повне і якісне виконання програми підготовки студентів, інтернів і курсантів з вивчення медицини катастроф, військових, військово-медичних і військово-спеціальних дисциплін на базі знань, які вони отримують з цивільної медичної спеціальності; правильну послідовність у проходженні дисциплін і розділів програми, комплексування військової і військово-медичної підготовки з іншими

дисциплінами, рівномірне навчальне навантаження викладацького складу і раціональне використання навчально-матеріальної бази.

Розробка документів з планування повинна бути закінчена за два тижні до початку навчального року.

Планування навчальної роботи на кафедрах екстремальної і військової медицини вищих медичних закладів освіти включає:

План роботи кафедри на навчальний рік;

План роботи кафедри на місяць;

Розрахунок годин навчального навантаження науково-педагогічного персоналу;

План-графік проходження студентами, інтернами і слухачами програми підготовки з екстремальної і військової медицини;

Розрахунок годин за роками навчання;

Розклад занять;

Індивідуальні плани роботи викладачів;

Комплексний план прищеплення організаторських і методичних навичок студентам, інтернам і курсантам.

Крім зазначених документів, на кафедрах можуть розроблятися і інші необхідні документи з планування, організації і обліку навчальної роботи.

План роботи кафедри на навчальний рік повинен вміщувати перелік всіх заходів, які проводяться навчальним підрозділом в навчальному році. Він є вихідним документом для розробки планів роботи на місяць. Річний план роботи затверджується начальником кафедри.

Розрахунок годин річного навчального навантаження викладачів складається за семестрами на навчальний рік і повинен забезпечити рівномірну роботу викладацького складу в межах встановлених норм, введених в дію наказами Міністерства охорони здоров'я та Міністерства оборони України.

Розрахунок годин за роками навчання розробляється з кожної військово-облікової спеціальності для навчальних груп на весь період підготовки та затверджується ректором вищого медичного закладу освіти.

Розклад навчальних занять є одним із основних документів, який регламентує навчальну роботу кафедри і складається на основі розкладу занять вищого медичного закладу освіти на семестр (на період проведення навчальних зборів), затверджується завідуючим кафедри і доводиться до викладацького складу та студентів, інтернів і курсантів не пізніше ніж за 10 днів до початку занять.

Розкладом занять вищого медичного закладу освіти можуть встановлюватися "військові дні".

В розкладі навчальних занять на кафедрі визначаються: тема заняття, дата, час та місце його проведення, прізвище викладача, який проводить заняття. Тривалість академічної години складає 45-50 хвилин. Дозволяється проведення занять по 90 хвилин. Тактичні, тактико-спеціальні заняття, як правило, проводяться безперервно.

Індивідуальний план роботи викладача складається за формою, яка встановлена у вищому медичному закладі освіти відповідно до видів основної діяльності викладача.

Індивідуальний план роботи завідуючого кафедри затверджується ректором вищого медичного закладу освіти, а іншого науково-педагогічного персоналу – завідуючим кафедри екстремальної і військової медицини.

Комплексний план прищеплення організаторських і методичних навичок студентам, інтернам і слухачами розробляється для кожної військово-облікової спеціальності. Викладачі, які проводять заняття з дисципліни (розділу програми), на основі комплексного плану визначають кількість практичних навичок, які повинні бути засвоєні під час занять (тренувань) та ведуть їх загальний облік.

Основними плануючими документами на кафедрі є плани роботи кафедри на майбутній навчальний рік і на чергові місяці навчання. Окрім цього, командування кафедри розробляє ряд часткових плануючих документів: план розподілу викладачів по курсам і навчальним групам, план привиття слухачам командних і методичних навичок, план і програма командирської підготовки офіцерів на навчальний рік, план заходів по усуненню недоліків, виявлених державною екзаменаційною комісією, і деякі інші. Викладачі і наукові співробітники складають індивідуальні плани роботи на черговий рік.

План роботи кафедри є документом, який визначає зміст, послідовність і строки проведення заходів, спрямованих на виконання завдань, вирішуючи особовим складом у плануючому періоді. Він дозволяє цілеспрямовано, організовано і своєчасно, з найменшою затратою сил і засобів виконати поставлені завдання.

План роботи на навчальний рік носить установчий характер і включає найбільш важливі заходи, які необхідні буде виконати в плануючому періоді. Строки їх реалізації, склад виконавців намічається орієнтовано і уточнюється в місячних планах. Так, наприклад, в план роботи кафедри на навчальний рік включають звичайно розробку матеріалів навчання з керівним і професорсько-викладацьким складом військово-медичного навчального закладу. Однак зміст конкретних заходів по їх підготовці, строки виконання і склад виконавців, як правило, не розкривається.

План роботи кафедри на місяць є документом, до якого НПП в процесі своєї повсякденної діяльності звертається постійно. В ньому відображаються всі строки діяльності кафедри на період, строго регламентуються строки проведення заходів, визначаються відповідні виконавці.

Часткові плани визначають зміст, послідовність і строки виконання робіт, спрямованих на успішне рішення найбільш важливих для даного періоду завдань, які потребують проведення спеціальних заходів із залученням до їх виконання значної кількості виконавців. Для прикладу можна привести план заходів по усуненню недоліків, виявлених державною екзаменаційною комісією. Слід зауважити, що складати часткові плани необхідно тільки у випадках дійсної потреби в них, так як неоправдане збільшення плануючих документів ускладнює роботу навчальної частини кафедри, віднімає багато часу на їх розробку.

З метою виключення будь-яких упущень зміст плануючих заходів на рік чи черговий місяць доцільно розробляти і викладати по основним розділам діяльності кафедри.

В план роботи кафедри на місяць, як самостійні розділи, можуть бути включені: основні завдання кафедри на період плану, навчально-методична, науково-дослідницька робота (кожен вид роботи - самостійний розділ), командирська (професійна) підготовка, удосконалення навчально-матеріальної бази. із річного плану виключаються розділи, присвячені науково-дослідницькій роботі і командирській підготовці, так як ці напрямки діяльності кафедри традиційно оформлюються у вигляді часткових планів.

Завдання кафедри на період вказуються не всі, а лише основні, на виконання яких повинні бути зосереджені головні зусилля особового складу. Робота планується послідовно за розділами. При розробці заходів дуже важливо визначити головну ланку у вирішенні того чи іншого завдання. Наприклад, при підготовці та удосконаленні навчально-методичних матеріалів такою ланкою є забезпечення своєчасності і якості їх розробки (виділення для розробки матеріалів найбільш досвідчених викладачів, обговорення підготовлених матеріалів на засіданнях предметно-методичних комісій, на кафедральних нарадах, систематичний контроль за своєчасністю та якістю їх підготовки).

При складанні плану роботи необхідно дотримуватись певних вимог. В числі перших із них необхідно звертати увагу на обґрунтованість плануючих заходів. Перш ніж включити в план той чи інший захід, необхідно переконатись в доречності їх проведення і реальності практичного здійснення. З цією метою необхідно визначити орієнтований обсяг майбутніх робіт, врахувати можливості кафедри, оцінити можливу ефективність заходів, що плануються. Все, що не має реальної основи для виконання, не повинно включатися в план. Було б, наприклад, помилкою планувати переробку на протязі року всіх навчальних і методичних матеріалів, які використовуються в навчальному процесі. Викликає сумнів як доречність такої тотальної переробки, так і можливість її реалізації (виділення великої кількості виконавців, труднощі з друкуванням і розмноженням матеріалів).

Друга вимога - конкретність заходів, що плануються. В плані не повинно бути загальних декларативних, ні до чого не зобов'язуючих пунктів. Не можна, наприклад, признати оправданим включення в план такого пункту як "удосконалення педагогічної майстерності науково-педагогічного персоналу кафедри". Із цього пункту зовсім не ясно хто, коли і що повинен робити з метою його реалізації. Доцільно і правильно було б включити в план конкретні заходи, спрямовані на удосконалення знань і підвищення рівня педагогічної майстерності викладачів і власне проведення з викладачами методичних семінарів по найбільш актуальним і проблемним темам, показних занять, направлених на удосконалення (навчально-методичні збори) окремих викладачів з указанням конкретних осіб, місця і строків проведення зборів.

Строки проведення плануємих заходів повинні визначатися з врахуванням динаміки і потреб навчального процесу. Так переробка навчально-методичних

матеріалів по тій чи іншій задачі повинна бути спланована таким чином, що до початку її рішення слухачами, підготовка матеріалів та їх розмноження були закінчені.

При підборі виконавців робіт на плануємий період за основу слід приймати ділові якості особового складу. Кваліфікація і досвід роботи виконавця повинні відповідати складності доручених заходів. Розробку навчальних матеріалів слід доручати найбільш досвідченим викладачам, які в ході сумісної роботи могли б переймати досвід своїх старших товаришів.

До виконання плануємих заходів необхідно залучати якомога більше коло викладачів і наукових співробітників. Одне із завдань планування якраз в тому, щоб залучити до активної роботи по реалізації плану весь особовий склад кафедри.

Складання плану завершується його схваленням і затвердженням. Із змістом плану повинен бути ознайомлений персонал кафедри для того, щоб кожний співробітник при складанні своїх особистих планів враховував не тільки розклад занять, але і всі заходи, які проводяться на кафедрі. Важливим завданням командування кафедрі є систематична перевірка своєчасності та якості виконання запланованих заходів. Контроль здійснюється начальником кафедри, його заступниками, начальниками циклів та курсів, до його проведення можуть залучатися найбільш досвідчені викладачі. Форми контролю можуть бути різними. Найчастіше використовують заслуховування командуванням кафедри виконавців, відвідування різних занять контролюючими особами, обговорення виконаних робіт на засіданні предметно-методичної комісії та кафедральній нараді.

Розділ 2. Методика підготовки і читання лекцій з організації медичного забезпечення

2.1. Роль лекції в навчальному процесі, види лекцій

Лекція (від латинського *lectio*-читання) - це вид занять, основу яких складає усне викладання навчального матеріалу, що доповнюється, як правило, методом показу (демонстрації схем, малюнків, діапозитивів, експериментів тощо).

У загальній системі навчання слухачів цьому виду занять по праву належить одне із провідних місць. В положенні про вищі військово-навчальні заклади Міністерства Оборони вказується, що лекції є одним із найважливіших видів навчальних занять і складають основу теоретичної підготовки слухачів і курсантів. Тільки в лекційному курсі можливо викласти у систематизованому виді науковий зміст предмету, показати його роль і місце в підготовці спеціаліста, взаємозв'язок з іншими галузями наукових знань, розкрити методологічні основи вивчення дисципліни.

Лекції закладають основи наукових знань, визначають напрямки і принципівий зміст інших видів навчальних занять, а також самостійної роботи слухачів за темами і розділами, які вивчаються. Багаторічна практика навчання студентів і слухачів у ВВНЗ показала, що навіть при наявності самих кращих

підручників зберігається необхідність в читанні лекцій. Особисте спілкування лектора зі слухачами значно полегшує засвоєння ними нового матеріалу.

Попереднє слухання лекцій підвищує продуктивність роботи слухачів (студентів) по освоєнню ними відповідних розділів підручника. У зв'язку із стрімким розвитком всіх областей сучасної науки і техніки інформація, яка міститься в підручниках швидко старіє.

Читання лекцій дозволяє відкоректувати застарілі положення підручника, довести до слухачів найновіші досягнення науки і практики, розглянути проблеми, які виникають у зв'язку із розвитком військової та медичної науки, із змінами способів ведення бойових дій, організаційних форм медичного забезпечення військ.

Перевагою цього виду занять є також простота його організації, мінімальні затрати на підготовку і проведення, можливість одночасного охоплення навчанням значної кількості слухачів. Основними недоліками лекцій є відсутність зворотного зв'язку між педагогом і слухачами, відносно пасивна роль останніх, труднощі в контролі за ступенем засвоєння слухачами матеріалу, який викладається.

Лекції-найбільш складний вид занять і читання їх слід доручати висококваліфікованим, досвідченим викладачам. Завдання лектора полягає не тільки в тому, щоб передати слухачам певну суму знань, а і навчити їх логічно думати, об'єктивно оцінювати факти та явища, аналізувати та узагальнювати їх. Тому лекції повинні носити аналітичний характер, містити в собі наукові узагальнення і висновки, розвивати у слухачів смак до наукової роботи, до виявлення актуальних проблем в даній галузі знань, до пошуку шляхів їх вирішення.

Частіше всього лекції читаються у вигляді систематичного курсу, який охоплює зміст предмету в цілому чи будь-яку його частину. Крім цього можуть читатися невеликі курси лекцій по вибраним питанням, а також окремі установчі та оглядові лекції. Зміст лекційного курсу визначається метою і програмою навчання, часом, який відведений на його читання.

Так, наприклад, систематичний курс лекцій з організації медичного забезпечення для слухачів факультету підготовки військових лікарів дає уявлення про предмет в загальних рисах і лише розділ присвячений організації медичного забезпечення військових частин і з'єднань розглядається досить детально. Це зумовлено широким колом основних напрямлень наукової і практичної діяльності, якими займається організація медичного забезпечення і неможливістю охопити їх у відносно незначному за часом лекційному курсі. Для слухачів факультету перепідготовки і підвищення кваліфікації читається більш широкий курс лекцій, який актуально освітлює організацію медичного забезпечення не тільки військових частин з'єднань, але й оперативних об'єднань. Систематичний курс лекцій дозволяє викласти в суворій логічній послідовності наукові основи предмету, причинно-наслідкові зв'язки між розділами предмету, а також із іншими дисциплінами.

Велике значення надається, звичайно, підготовці та читанню ввідної лекції, яка відкриває викладання систематичного курсу. Її роль в тому, щоб ознайомити слухачів із сутністю предмету, який вивчається, з його змістом, показати значення і місце даної дисципліни у підготовці військового лікаря. У ввідній лекції слухачів знайомлять також з історією розвитку дисципліни, з організацією роботи на кафедрі, методикою навчання і самостійною роботою. Підготовка ввідної лекції найбільш складна. Обумовлено це тим, що лектор повинен зуміти протягом двох-чотирьох годин дати слухачам загальну, але достатньо повну уяву про предмет, торкнувшись змісту основних розділів, які викладаються у подальшому в процесі читання лекційного курсу. Поступове викладання матеріалу з послідуочим нарощуванням його обсягу і складності, з використанням всього арсеналу наочних посібників, із закріпленням знань на практичних заняттях, в процесі самостійної роботи значно легше, ніж передати все це в узагальненому виді протягом однієї ввідної лекції. Успіх її визначається в значній мірі вмінням лектора показати специфіку свого предмету, його роль у підготовці військового лікаря.

Для лікарів клінічного і профілактичного профілю, які проходять удосконалення у ВВНЗ читається, як правило, курс лекцій по вибраним питанням організації медичного забезпечення. Зміст такого курсу повинен допомогти лікарям - спеціалістам, що проходять удосконалення, визначити їх роль і місце в загальній системі медичного забезпечення військ і більш цілеспрямовано вивчити питання, які пов'язані з їх професійною підготовкою. Систематичний курс лекцій читає, звичайно, начальник кафедри або його заступник. Курс лекцій по вибраним питанням ОМЗ можна доручити доцентам кафедри.

Окрім систематичного курсу можуть читатися установчі і оглядові лекції. Читання установчих лекцій практикується здійснювати у випадках, коли із якого-небудь розділу чи дисципліни в цілому систематичний курс не читається, а для вивчення матеріалів програми використовуються більше практичні заняття. Так, наприклад, деякі групи лікарів клінічного і профілактичного профілю, що проходять удосконалення по своїй спеціальності, вивчають питання медичного забезпечення бойових дій військ методом класно-групової вправи на картах, а також на польових заняттях по розгортанню і організації роботи госпіталю відповідного профілю, СЕЗ, лабораторії тощо. Цим заняттям передують читання установчих лекцій, мета яких відображена в самій їх назві і полягає в забезпеченні слухачів необхідною вихідною інформацією організаційно-методичного плану.

Оглядові лекції мають за мету систематизувати і поглибити знання слухачів з того чи іншого розділу дисципліни, допомогти їм в засвоєнні методології предмета, в самостійному вивченні його основ.

Ці лекції будуються з урахуванням того, що слухачі вже отримали деякий мінімум знань з даного розділу і за своїм змістом не повинні бути повторенням раніше прочитаного курсу. В них розглядаються звичайно лише вузлові, проблемні питання, новітні досягнення військової та медичної науки, зв'язок їх з теорією і практикою медичного забезпечення військ.

2.2. Розробка методичних матеріалів для підготовки і читання лекцій

У підготовці лекції можна виділити два послідовних етапи. На першому із них розробляються методичні матеріали для науково-педагогічного персоналу, що залучається до читання лекцій. Змістом другого етапу є безпосередня підготовка викладача до лекції.

Із методичних матеріалів готується повний текст або план-конспект лекції та ілюстрації, які використовуються в процесі читання. Підготовку тексту (плану-конспекту) лекції керівництво кафедри доручає, звичайно, найбільш кваліфікованим і досвідченим викладачам.

Зміст роботи по підготовці тексту (плану-конспекту) лекції складається із уточнення її теми і мети, вивчення літератури, відбору необхідних матеріалів, формулювання навчальних питань і написання повного тексту або плану-конспекту лекції. Тема лекції визначається навчальною програмою і тематичним планом і лише при переробці цих документів приходиться уточнювати або знову формулювати назву тему. Дуже важливо, при цьому, пам'ятати, що назва лекції визначає її зміст. Навіть незначні зміни у формулюванні теми лекції можуть надати її змісту зовсім інший напрямок. Навчальні цілі, а отож і зміст лекції, будуть різними в залежності від складу аудиторії, ступеню підготовки слухачів, часу, який надається для викладання матеріалу. Так, наприклад, лекція для студентів за темою «Організація медичного забезпечення механізованого полку в наступі» має за мету ознайомити їх із принциповими основами організації медичного забезпечення підрозділів і частин в даному виді бойових дій. При підготовці лекції на цю ж тему для слухачів факультету підготовки військових лікарів ставиться інша мета, яка полягає у вивченні змісту і методики роботи начальника медичної служби по організації медичного забезпечення частини. А це значить, що лекція на одну і ту ж тему для різних аудиторій буде читатися і писатись по-різному. Поряд із освітніми, лекція передбачає і виховні цілі, які характеризують направлення морального впливу лекції (прищеплення вольових якостей, виховання почуття патріотизму тощо).

При вивченні літератури по темі лекції не слід обмежуватись отриманням інформації лише із підручників та офіційних керівництв. Для різностороннього знання предмета лекції необхідно ознайомитись спочатку із його загально теоретичними основами і лише потім переходити до безпосереднього вивчення змісту відповідних розділів теми. Поряд з підручниками і посібниками з ОМЗ необхідно вивчити відповідні розділи суміжних дисциплін: загальної і військової гігієни, епідеміології, токсикології і медичного захисту та ін.

Грунтове знайомство з літературою дозволить отримати чітку уяву про стан предмету лекції і сучасних поглядах на трактування тих чи інших положень, більш кваліфіковано підійти до формулювання навчальних питань, до змісту лекції в цілому.

При визначенні переліку і змісту навчальних питань необхідно керуватись програмою і тематичним планом з ОМЗ для відповідної категорії слухачів, а

також часом, який надається на читання лекції в цілому. Також необхідно враховувати зміни, які відбулися після затвердження вказаних документів, в засобах озброєної боротьби, способах ведення бойових дій, в поглядах на організаційні форми і способи медичного забезпечення військ, в організаційно-штатній структурі медичної служби і можливостях її частин і установ. Кожне навчальне питання повинно представляти собою логічно завершену частину лекції, що має принципове значення для розкриття її змісту. При цьому необхідно намагатися, щоб за обсягом інформації навчальні питання були приблизно рівноцінні. Якщо за обсягом одне із питань перевищує інші, а ділити його на декілька самостійних питань недоречно в силу органічної єдності інформації, то рекомендується виділяти всередині нього окремі підпитання. Кількість навчальних питань повинно відповідати можливостям слухачів по засвоєнню інформації, яку вони містять.

Відомо, що людина переробляє інформацію окремими «порціями», які мають певну смислову самостійність. Такими смисловими порціями чи одиницями і є навчальні питання і підпитання. Експериментально доведено, що обсяг короткочасної пам'яті людини забезпечує переробку за 2 години 7 ± 2 смислових одиниці. А значить, на лекцію можна планувати від 5 до 9 навчальних питань. Враховуючи, що питання, як правило, містять і підпитання, які є самостійними смисловими одиницями, найбільш оптимальним варіантом є включення 3-4 навчальних питань на двогодинну лекцію.

Визначивши зміст питань, лектор переходить до відбору матеріалів та написанню плану-конспекту або тексту лекції. Цей етап роботи є найбільш відповідальним, так як його результати відображають не тільки зміст, але й логічну структуру лекції. Завдання викладача складається в тому, щоб відібрати в процесі підготовки лекції найбільш важливі та типові матеріали, які дозволяють образно і переконливо відобразити основний зміст теми, її основну ідею. Дуже важливо при цьому відказатись від неповноцінного, недостатньо переконливого, другорядного матеріалу. Фактичного матеріалу повинно бути стільки, скільки необхідно для розуміння слухачами питання, що розглядається. Всі факти, приклади, докази повинні бути об'єктивними, відповідати меті лекції, забезпечувати розкриття її основних положень.

Відібрані матеріали систематизуються, ретельно аналізуються, узагальнюються та викладаються у вигляді повного тексту або плану-конспекту лекції.

Зміст тексту (плану-конспекту) лекції включає:

- назву теми із вказівкою контингентів слухачів, для яких вона призначена;
- план лекції із вказівкою навчальних питань і часу, який надається на їх викладання;
- список літератури, яка рекомендується для самостійного вивчення;
- перелік технічних засобів навчання та наочних посібників, що використовуються;
- повне або конспективне викладання основного змісту лекції.

Титульний лист тексту (плану-конспекту) лекції оформляється по встановленій формі.

Повнота викладання плану-конспекту лекції залежить від особливостей та складності матеріалу, який вивчається, наявності навчальної та періодичної літератури по даній темі, можливостей використання технічних засобів навчання і наочних посібників. Навчальні питання викладаються у вигляді коротких тез з необхідними теоретичними обґрунтуваннями, розрахунками і прикладами.

Повсякденна практика показує, що доречно мати не план-конспект, а повний текст лекції. Особливо важливо це для починаючих лекторів, які не мають навичок вільного викладання матеріалу без попереднього ознайомлення з повним текстом лекції, які не вміють точно розподілити час між навчальними питаннями.

Текст (план-конспект) лекції може бути рекомендований викладачам в якості навчального методичного посібника лише після того, як він буде обговорений на кафедральній нараді (засіданні ПМК) і затверджений начальником кафедри. Зауваження, виказані в процесі обговорення лекції, повинні бути враховані автором при її кінцевій доробці.

Після написання тексту лекції автор підбирає, а частіше готує сам ілюстративні матеріали. Вміле використання наочних посібників сприяє поліпшенню сприймання слухачами нової інформації, економить час лектора, дозволяє йому розглянути у відведені часи значно більший обсяг навчального матеріалу.

Можливості ілюстрації занять зараз такі великі, що у лекторів нерідко виникають труднощі яким видам наочних посібників віддати перевагу: таблицям, схемам, малюнкам, слайдам, кінофільмам, магнітофонним записам. Кожен із перерахованих видів має свої переваги і недоліки.

Кількість демонстраційних матеріалів підбирається з врахуванням можливостей сприйняття їх слухачами. Практика показує, що на двогодинну лекцію не слід готувати більше 6-8 схем, діапозитивів чи інших ілюстрацій. Якість наочних посібників повинна бути безперечною. Схеми, таблиці, діапозитиви бажано виготовляти кольоровими, так як вони краще сприймаються і запам'ятовуються.

В закінченні доречно шляхом тренувального читання лекції перевірити, наскільки реально затрачений час відповідає часу, що надається для цієї мети програмою. В залежності від отриманих результатів в текст лекції може при необхідності вводитись додаткова інформація або ж, навпаки, частина її може вилучатися. В ході тренувального читання визначається час, який затрачується на викладання кожного навчального питання, і проводиться орієнтовний розрахунок часу, яким лектор повинен керуватись при викладанні матеріалу лекції.

2.3. Методика безпосередньої підготовки до читання лекції.

Наявність плану-конспекту або повного тексту лекції не звільняє викладача від ретельної підготовки до її читання. Для того, щоб лектор міг впевнено почувати себе перед аудиторією, вільно володіти матеріалом, дати вичерпні відповіді на запитання слухачів, він повинен володіти значно більшим обсягом

інформації по даній темі порівняно із обсягом, який міститься в тексті лекції. Слід також враховувати, що викладачі кафедри користуються планом-конспектом або її повним текстом протягом трьох і більше років з моменту її написання. Тому ряд положень лекції можуть застаріти і вимагають внесення в її зміст певних коректив. Вказаними причинами й обумовлюється необхідність безпосередньої підготовки до лекції навіть у випадках коли її читання доручається висококваліфікованим і досвідченим викладачам.

Підготовка до лекції проводиться, звичайно в певній послідовності і включає попереднє ознайомлення з планом-конспектом або текстом лекції, вивчення літератури по темі, внесення коректив в зміст і структуру лекції, перевірку і коректування ілюстративних матеріалів, тренування лектора у викладанні навчального матеріалу.

Попереднє ознайомлення з текстом лекції дозволяє більш продуктивно, в короткі строки підготуватися до її читання, підібрати і вивчити літературу. Поряд із джерелами, які рекомендує автор, викладач вивчає офіційні документи і періодичні видання, які вийшли після розробки лекції. При глибокій підготовці, як це не парадоксально, основну частину часу приходиться витратити на читання літератури по суміжним дисциплінам. Без ґрунтової загальнотеоретичної підготовки, широкого кругозору, без знань найновіших даних по суміжним дисциплінам не може бути доброго лектора. Особливої уваги при вивченні літератури заслуговують нові наукові дані з ОМЗ, які не знайшли відображення в лекції. Після ретельного ознайомлення з літературою викладач приступає до глибокого вивчення та аналізу тексту лекції. В процесі цієї роботи він продумує які пояснення внести в зміст і логічну структуру лекції. Якщо з моменту написання лекції відбулись серйозні зміни в принципових підходах до рішення викладених питань, викладач повинен враховувати це і викладати матеріал у відповідності з новими поглядами. В деяких випадках він вимушений змінювати і план викладання лекції. Всі корективи і переробки принципового порядку лектор здійснює в своєму робочому зошиті і в послідуєчому доводить до автора лекції. Про необхідність повної переробки лекції викладач доповідає начальнику кафедри.

В процесі підготовки лектор продивляється також ілюстративні матеріали і при необхідності вносить в них корективи. Морально та фізично застарілі наочні приладдя переробляються, ремонтуються або вилучаються із числа демонстраційних матеріалів.

В закінченні викладач продумує порядок викладання навчальних питань, підбирає приклади, методичні прийоми. Лекторам, які починають читати лекції, доцільно на заключному етапі потренуватись в читанні лекції з використанням всіх ілюстративних матеріалів. Не слід при цьому завчати текст лекції, але намагатись вільно володіти матеріалом необхідно.

2.4. Зміст і структура лекції.

Навчальні програми визначають теоретичний і науковий зміст дисципліни і обсяг матеріалу, що вивчається і який слухачі повинні засвоїти в процесі навчання.

На лекціях висвітлюють, звичайно, науково-теоретичні основи предмету, принципи медичного забезпечення військ. Зрозуміло, що випускник ВВНЗ повинен володіти певною сумою фундаментальних знань. Слід, однак, враховувати, що у зв'язку із швидким розвитком науки обсяг їх прогресивно зростає. Тому намагатись викласти весь обсяг інформації з ОМЗ в лекційному курсі нереально. У вирішенні даної проблеми можна виділити два напрямки. Перший напрямок - перехід від традиційного інформаційного стиля читання лекцій до методичного стилю. Суть останнього не в фактичному викладенні матеріалу, а в розгляді методичних принципів пізнання предмету, зв'язку його з іншими дисциплінами, у викладанні принципових положень з ОМЗ, тенденцій їх еволюції у зв'язку з розвитком засобів озброєної боротьби, військової та медичної науки.

Другий напрямок полягає в розгляді ряду питань програми на семінарських і практичних заняттях, в самостійному вивченні їх слухачами.

В якому зв'язку знаходиться зміст лекцій і відповідних глав підручника, що необхідно викладати в лекції і що в підручнику?

Єдиної думки на цей рахунок немає. Одні вважають, що лекція по своєму змісту ні в якій мірі не повинна повторювати підручник, інші, навпаки, стверджують, що повторення уникнути неможливо. При вирішенні даного питання необхідно мати на увазі, що зміст лекції, і аналогічного розділу підручника, які призначені для одного і того ж контингенту слухачів, визначаються єдиною програмою і природно повинні мати єдину наукову основу, а тому повторення окремих положень неминуче. І все ж зміст лекції і підручника не повинно і не може бути ідентичним. Це зумовлено багатьма причинами. Підручник пишеться на тривалий період, який рахується кількома роками. Внаслідок цього, матеріали його неминуче старіють і потребують певних коректив. В лекції використовуються найновіші дані, які уточнюють, а в ряді випадків вносять принципові зміни в тлумаченні питань, які викладені в підручнику. Підручник висвітлює всі навчальні питання, які передбачені програмою. В лекціях викладаються найбільш важливі із них, які розкривають наукові основи теми, її ідейно-політичну направленість і значно ширше розглядають актуальні проблеми в даній області науки. Підручник призначений для самостійного вивчення слухачами матеріалу, що в ньому викладається. З врахуванням цієї обставини і будується логічна структура кожної глави.

Лекція розрахована на активну передачу знань слухачам і передбачає розумовий діалог між ними і лектором. В силу вказаних причин лектор викладає ті ж питання, що і в підручнику, зберігаючи ту ж наукову основу, але зовсім по-іншому буде лекцію, на іншому конкретному матеріалі з використанням найновіших даних науки і практики. Як правило, читання лекції попереджує роботу з підручником. Деякі лектори навпаки, рекомендують слухачам прочитати відповідні розділи підручника до лекції. Слухачі, заходячи в аудиторію, з

відомим уявленням про сутність питань, що викладаються лектором більш вдумливо і свідомо сприймають матеріал.

Досягнення мети лекції залежить в даній мірі від її структурно-логічної схеми викладання навчальних питань, взаємозв'язку їх змісту. Структура лекції визначається в свою чергу характером теми, навчальними цілями, складом аудиторії, досвідом лектора. Тобто лекції на одну і ту ж тему можуть будуватись по-різному. Навчальна практика показує, що поряд із особливостями логічної побудови лекції мають і загальні структурні елементи. Так, в будь-якій темі лекції, практично завжди можна виділити три обов'язкові частини: вступ, основний зміст і закінчення. Це положення закріплене в рекомендаціях ГУВО МО та розробці уніфікованих навчально-методичних документів для проведення занять із слухачами та студентами.

У вступі повідомляється назва та цілі лекції, основні навчальні питання, дається коротке обґрунтування актуальності теми, розкривається зв'язок із попередніми розділами програми, з повсякденною практикою. Головні цілі вступу - підготовка слухачів до сприйняття матеріалів, які лектор збирається викладати та встановлення контакту з аудиторією. Добрий початок лекції в значній мірі визначає її успіх. Невдалий вступ приводить до того, що слухачі з перших хвилин втрачають цікавість до лекції. Відновити увагу слухачів, оволодіти аудиторією знову в процесі викладення навчальних питань значно складніше, ніж спочатку, коли слухачі в очікуванні лектора, знайомства з ним націлені на сприйняття інформації, яку він збирався довести до них. Тому вступ повинен готуватись особливо ретельно.

Основну частину лекції складає викладання навчальних питань, які розкривають науковий зміст теми, її фактичну сторону. Розглядати явища та процеси, що вивчаються, слід в їх діалектичному розвитку, спираючись на достовірні факти, здобуті наукою та практикою. Дуже важливо при цьому виявити головну думку, головну ідею лекції, навколо якої повинен будуватись зміст. Так, наприклад, в лекції по темі «Організація медичного забезпечення частин (з'єднань) в наступі» в якості стержневої ідеї слід показати залежність медичного забезпечення військ від характеру сучасного наступального бою, рівня і структури санітарних втрат. Зосередивши увагу слухачів на цій залежності при викладенні умов діяльності медичної служби в даному виді бою, лектор полегшує слухачам сприйняття послідуєчих розділів теми, розуміння змісту і послідовності діяльності начальника медичної служби з організації медичного забезпечення, складу групування сил і засобів у вихідному положенні, маневру ними в ході бойових дій.

При викладанні навчальних питань кожне теоретичне положення необхідно обґрунтувати, довести, підтвердити фактами. Вказана вимога ніяк не суперечить тезі про проблемний характер лекції.

Відомо, що організація медичного забезпечення військ як наука тісно пов'язана з суміжними військово-медичними науками (військовою гігієною, епідеміологією, токсикологією, військово-польовою хірургією, терапією та інш.). В значній мірі організація медичного забезпечення військ визначає

організаційні принципи для цих наук. Разом з тим, при розробці основ організації медичного забезпечення військ наша наука використовує дані, які отримали суміжні дисципліни. Із цього випливає, що при викладанні питань, пов'язаних з організацією лікувально-евакуаційних, санітарно-гігієнічних, профілактичних і протиепідемічних заходів, лектор не повинен допускати вільних тлумачень тих чи інших положень, нормативів, які слухачі отримують на суміжних кафедрах. Слухачі скептично відносяться до фактів різного тлумачення явищ та процесів на різних кафедрах. У зв'язку з цим, необхідно добре знати відношення суміжних дисциплін до тлумачення ними граничних питань.

Викладання кожного навчального питання завершується коротким висновком, який є логічним переходом до наступного питання.

В заключній частині лекції робиться коротке узагальнення викладеного матеріалу, підкреслюється його актуальність, повідомляється слухачам, що і коли необхідно їм зробити для підготовки до семінару та практичних занять.

2.5. Стиль викладання лекції.

Раціональна побудова лекції ще не гарантує її успішного викладання. У викладанні дуже багато індивідуального, особистого, що нерідко є вирішальним на сприйняття слухачами матеріалу, що викладається. Дуже образно про це написав в листі до Суворіна А.П. Чехов: «Вышли лекции Г.А. Захарьина. Я купил и прочел. Увы! Есть либретто, но нет оперы. Нет той музыки, которую я слышал, когда был студентом». (А.П. Чехов. Письма, том 3, изд. «Наука», М., 1976, с. 295).

Властиві кожному лектору манера читання, поведінки, сукупність його методичних прийомів і прийнято називати стилем викладання лекції. Індивідуальність викладання зовсім не означає, що для лектора не обов'язкове виконання вимог дидактики, прийнятих у вищій школі принципів навчання, вивчення накопиченого практичного досвіду читання лекцій. Творча індивідуальність лектора тільки тоді проявляється в повній мірі, коли він досконало вивчив свій предмет, вимоги, які ставлять до викладача, принципи навчання, основи дидактики та опирається в своїй практичній діяльності на набуті в цій галузі знання.

В чому ж секрет успіху лекції, якими критеріями повинен керуватись лектор при її підготовці?

Із багатьох таких критеріїв в числі головних можна назвати наступні:

висока якість змісту лекції;

особисті якості лектора, його ерудиція, науковий і педагогічний досвід;

володіння матеріалом, який викладається;

знання аудиторії, склад і ступінь її підготовки;

вміння володіти аудиторією;

форма викладання.

Про значення якості змісту вже було достатньо сказано. Необхідно відмітити ще одну сторону, яка характеризує якість лекції. В педагогічній практиці іноді буває, коли непогана лекція за змістом і кваліфіковано прочитана, але не викликає інтересу слухачів. Причина байдужого, а часто негативного

відношення слухачів до лекції частіше всього є у відсутності або нестачі нової для них інформації. Подібні ситуації виникають не так рідко при читанні лекції на факультеті перепідготовки і підвищення кваліфікації, так як багато тем програми цим категоріям добре відомі і забезпечити їх новою інформацією не завжди просто. У зв'язку з цим необхідно враховувати, що новизна інформації полягає не лише в повідомленні нових фактів, теорій, принципів положень з ОМЗ військ, але й більш глибокому аналізі явищ, що вивчаються, розкритті їх нових сторін, методології пізнання предмету, перенесенні акцентів на викладання методики роботи медичних начальників та органів управління медичної служби. Якщо ж читання лекції на дану тему нічого нового дати слухачам не може, то і не слід включати її в тематичний план.

Особисті якості лектора визначаються в значній мірі природними даними. Це зовсім не означає, що лише особливо обдаровані особи здібні добре прочитати лекцію. Велике значення мають педагогічний та науковий досвід, ерудиція лектора. При поєднанні цих якостей з ретельною підготовкою і володінням матеріалу можна розраховувати на добре порозуміння лектора зі слухачами. Відмінне знання предмету, вміння користуватися різними методичними прийомами в значному ступені компенсує відсутність природних даних. Однак спрацьовує це все лише в тому випадку, коли логічна побудова лекції безперечна.

Знання аудиторії також має велике значення. Не можна читати однаково лекцію на одну і ту ж тему викладачам і слухачам, також як і не можна читати її однаково слухачам різних факультетів. Навіть слухачам одного і того ж курсу необхідно читати лекцію з врахуванням їх підготовки.

Вміння володіти аудиторією залежить в значній мірі від взаємовідношень лектора і слухачів. Лекція буде прослухана з увагою лише тоді, коли слухачі поважають лектора, його знання і вірять, що почують від нього щось нове і корисне. На повагу аудиторії можна розраховувати лише в тих випадках, коли професійна підготовка лектора, його знання та загальна ерудиція не викликають сумнівів у слухачів, а також коли сам лектор поважає аудиторію. Намагання сподобатись слухачам будь-якою ціною, підлещування перед ними, панібратство у звертанні ніколи не приведуть до мети. Слухачі завжди відрізняють справжню повагу від загравання і не прощають фальші у відносинах.

Щирість і правдивість лектора, який не намагається скривати від аудиторії свої помилки, сприймаються слухачами з розумінням і повагою.

2.6. Можливі недоліки в підготовці і читанні лекції, шляхи їх попередження.

Знання основних недоліків у підготовці та читанні лекцій, а також їх причин є обов'язковою умовою удосконалення цього виду занять.

Недоліки, які зустрічаються у педагогічній практиці, в методичних цілях можна розділити на три групи.

Першу із них складають недоліки організаційного плану. Вони можуть бути викликані різними причинами, і перш за все, дефектами планування. Наприклад, коли планування читання лекцій з ОМЗ планується без врахування підготовки

слухачів по суміжних дисциплінах, або ж у випадках, коли практичні заняття випереджають лекції на дану тему, коли лекції плануються на другу половину дня. Ці недоліки залежать не від кафедри, а від навчального відділу.

Частина недоліків організаційного плану може бути зумовлена дефектами роботи як навчального відділу, так і керівництва кафедри. До їх числа відносяться слабкий контроль за змістом і якістю викладання лекцій, залучення до їх підготовки і читання недостатньо досвідчених викладачів, недоліки в технічному оснащенні аудиторій, погана забезпеченість ілюстративними матеріалами, їх низька якість.

В безпосередньому зв'язку із організаційними недоліками знаходяться і недоліки змісту лекцій. До них відносяться: відсутність методологічної спрямованості, абстрактний, відірваний від життя і практики характер змісту лекції. Особливо страждає зміст лекції коли вона не має наукової основи, коли лектор викладає азбучні істини, не розкриваючи перспективи розвитку явища, що вивчається, коли повідомлення носять декларативний характер, не підтверджуються теоретичними обґрунтуваннями або досвідом.

Недоліки викладання зумовлені головним чином відсутністю досвіду, слабкою підготовкою лектора по даній темі. Цим визначається і погане володіння матеріалом, і прив'язаність до тексту, і скованість лектора, і невиразність викладання.

Практика показує, що всі види недоліків у читанні лекції, які залежать від колективу кафедри взаємопов'язані і в переважній більшості зумовлені одними і тими ж причинами. Головними із них є:

недостатній рівень загальної, спеціальної і медичної підготовки або ж недобросовісність викладачів, які допускаються до написання і читання лекцій;
слабка матеріальна база кафедри.

Основні напрямки попередження та усунення недоліків у читанні лекцій повинні бути спрямовані на:

удосконалення професійної майстерності викладачів, роботу з молодими лекторами;

розробку і впровадження в повсякденну практику ефективної системи контролю за якістю підготовки і читання лекцій;

постійне удосконалення матеріальної бази кафедри.

Розглянутий вид занять є однією із самих складних форм навчання. Так як лекції закладають основи наукових знань, визначають напрямки і принциповий зміст інших видів навчальних занять.

Знання даного матеріалу дозволять викладачам на більш високому професійному рівні готувати методичні матеріали для проведення лекцій та кваліфіковано читати їх.

Основні положення даної лекції будуть більш детально обговорені на семінарському занятті.

Розділ 3. Методика підготовки і проведення семінарського заняття

Семінар (від лат. *Seminarium* – розсадник, у переносному смислі - школа) – вид занять, в основу якого покладений метод обговорення навчальних питань, теоретичних положень і проблем з метою поглиблення знань студентів (слухачів) за вибраною темою, розширення їх наукового кругозору.

В даній лекції показана роль семінарських занять в навчанні студентів (слухачів), методика підготовки та проведення семінарів.

3.1. Роль семінарських занять

Інформація, яку отримують слухачі на лекціях, не може дати їм уявлення про всі сторони проблеми, що вивчається. В процесі послідуєчого осмислювання змісту лекції у слухачів нерідко виникають питання, відповіді на які вони отримують частіше всього при самостійному вивченні літератури з даної теми. Деякі проблеми, в силу своєї актуальності для майбутньої професії тих, хто навчається і складності їх змісту, вимагають більш глибокого вивчення з широким використанням методу обговорення. Тому по найбільш актуальним і складним темам із слухачами проводять семінарські заняття, в процесі яких вони отримують відповіді на питання, які цікавлять їх, і збагачуються в методологічному плані.

На відміну від лекцій, семінари характеризуються активною роботою слухачів на заняттях. Ще задовго до початку семінару вони самостійно вивчають літературу з даної теми, готуються до активного обговорення навчальних питань. Особливо велику роботу виконують слухачі, які повинні виступати на семінарі з реферативними повідомленнями. В процесі підготовки до заняття і в ході обговорення навчальних питань учасники семінару вчаться логічно думати, аналізувати явища і процеси, які досліджуються, оволодівати методами аналізу і синтезу, індукції та дедукції, порівняння різних точок зору.

Таким чином слухачі не тільки поглиблюють свої знання з теми семінару, але й оволодівають методами пізнання, дослідження, які використовуються в практичній діяльності військового лікаря.

Семінарські заняття сприяють розвитку у слухачів ініціативи, сміливого і творчого підходу до вирішення складних проблем.

Привабливість семінару полягає і в тому, що цей вид заняття дозволяє викладачу вивчити та оцінити загальнотеоретичну і спеціальну підготовку тих, хто навчається, їх індивідуальні особливості та можливості, ступінь підготовки з даної конкретної теми. На семінарському занятті можна в повній мірі реалізувати принцип колективізму та індивідуального підходу в навчанні слухачів.

Поряд із обговоренням теоретичних положень і проблем на семінарі використовуються й інші методи навчання (показ, пояснення), що значно розширює можливості даного виду заняття в передачі слухачам необхідних знань.

3.2. Методика підготовки семінару

Семінар є одним із найбільш складних видів занять і провести його не просто навіть досвідченому викладачу. Високий методичний і науковий рівень проведення семінару досягається в першу чергу його ретельною підготовкою, яка починається, по суті, із читання лекції з даної теми. Вже при викладанні навчального матеріалу лектор повинен звернути увагу аудиторії на проблеми, які стоять перед медичною службою в області, яка розглядається, націлити їх на обговорення. Не виключена однак і можливість проведення семінару без попереднього читання лекцій. Такі варіанти практикуються у випадках, коли контингент тих, хто навчається має достатньо високий рівень теоретичної підготовки за спеціальністю, а час, який відводиться на вивчення теми, вкрай обмежений.

Теми семінарів визначаються при розробці тематичних планів. Перевага при цьому віддається найбільш актуальним для слухачів темам, які підлягають глибокому і детальному вивченню, а також темам проблемного характеру, який вміщує матеріал для дискусії.

Безпосередня підготовка до семінару складається із розробки методичних матеріалів, підготовки викладача – керівника семінару і слухачів. Із навчально-методичних матеріалів доречно скласти план семінару і методичні вказівки по його підготовці і проведенню.

3.3. План проведення семінару

План семінару є методичним документом, який містить вихідну інформацію для самостійної підготовки слухачів. В ньому вказується тема семінару, час, який відведений на його проведення, навчальні питання, що виносяться на обговорення, література, яка рекомендується для самостійної роботи слухачів.

План складається у відповідності з навчальною програмою і з урахуванням змісту лекцій, які читаються з даної теми. Вирішальне значення при його складанні має правильний вибір і формулювання навчальних питань. Із повсякденної педагогічної практики відомо, що найкращі результати при проведенні семінарських занять отримують тоді, коли обговорення навчальних питань йде не в ширину, а в глибину, по лінії всебічного розкриття явища чи процесу, який вивчається. Тому на проведення заняття протягом 3-4 годин доречно планувати не більше 3-4 навчальних питань. Їх змісту необхідно придати по можливості певну проблемну направленість, яка виключає однозначні відповіді, які обмежуються перерахуванням азбучних істин, викладених в офіційних документах. Питання необхідно формулювати таким чином, щоб для відповіді на будь-який із них слухачі, крім використання офіційних документів і підручників, вимушені були б звертатись до вивчення періодичної літератури з даної галузі знань, ознайомлення із станом справ у суміжних наукових напрямках. В цьому випадку відповіді слухачів будуть результатом аналізу виявлених фактів, їх узагальнення і творчого перелому через призму свого досвіду. Якщо ж для відповіді на навчальне питання достатньо прочитати відповідний розділ підручника або лекції, то ніякого обговорення не вийде. Не

буде досягнута й основна мета семінару, яка полягає в поглибленні знань слухачів. Проілюструвати це можливо на конкретному прикладі.

Припустимо, що на семінарі із слухачами обговорюється питання: “Характеристика санітарних втрат загальновійськових частин і з’єднань в наступі (величина, структура, динаміка виникнення)”.

При такій постановці питання виступи слухачів зведуться до переказу відповідного розділу підручника і на виникнення цікавої дискусії розрахувати навряд чи можливо. Зовсім інший характер виступів буде, якщо сформулювати питання інакше: “Основні тенденції в еволюції санітарних втрат загальновійськових частин і з’єднань в наступі, їх вплив на організацію лікувально-евакуаційних заходів у військовій ланці медичної служби”. Питання в такій формі заставить слухачів вивчити проблему, яка розглядається, в історичному аспекті, проаналізувати характер і ступінь впливу нових засобів озброєної боротьби та інших факторів на величину, структуру і тяжкість уражень, співвідношення санітарних втрат хірургічного і терапевтичного профілю, лікувально-евакуаційну характеристику поранених і хворих, принципи організації лікувально-евакуаційних заходів тощо. При відповіді на це питання недостатньо зібрати факти, необхідно їх проаналізувати, виявити тенденції, висловити свою точку зору на вирішення проблем, пов’язаних з еволюцією санітарних втрат.

Таким чином, правильно сформульовані питання підвищують почуття відповідальності слухачів при підготовці до семінару, дають можливість проведення дискусії та сприяють більш повному розкриттю теми заняття.

Часто в план семінару доречно включити реферат. Для реферативного повідомлення вибирають найбільш актуальне, стержневе питання заняття, всебічне обговорення якого має як пізнавальне, так і методологічне значення.

В перелік літератури, що рекомендується, включаються звичайно офіційні документи, які регламентують основи організації медичного забезпечення військ (накази, статuti, настанови, керівництва та ін.), підручники, навчальні посібники, журнальні статті та інші періодичні видання, які відображають сучасні погляди на вирішення проблем, які передбачається розглянути на семінарі. Доречно при цьому вказати конкретні розділи або сторінки, які підлягають вивченню, із урахуванням реальних можливостей тих, хто навчається і часу, який відводиться на підготовку до семінару.

Для слухачів, що бажають вивчити тему семінару більш глибоко, можна рекомендувати додаткову літературу.

План семінару обговорюється на засіданні предметно-методичної комісії або кафедральній нараді та затверджується начальником кафедри. Для того, щоб слухачі змогли добре підготуватись до семінару, план його проведення необхідно видавати слухачам за 2-3 тижні до початку занять. Цього положення особливо необхідно дотримуватись, якщо планом передбачається підготовка реферативного повідомлення.

Методичні вказівки є основним документом, яким викладач керується при підготовці та проведенні семінару. Особливо необхідні вони для молодих

викладачів, які не мають практичного досвіду в проведенні таких занять. Методичні вказівки містять в собі три розділи: вихідні дані, план проведення заняття, методичні вказівки про порядок обговорення навчальних питань.

Вихідні данні включають: назву теми, навчально-виховні цілі семінару, склад навчальної групи, час і місце проведення заняття, навчально-матеріальне забезпечення (література, наочні посібники, технічні засоби навчання).

План проведення заняття відпрацьовується по формі:

№ п/п	НАВЧАЛЬНІ ПИТАННЯ	ВІДВЕДЕНИЙ ЧАС

Основу розробки складають методичні вказівки про порядок відпрацювання навчальних питань. В цьому розділі у вільній формі викладаються основні напрямки обговорення питань, методичні прийоми, що використовуються в процесі заняття. Тут же приводяться довідкові матеріали за змістом навчальних питань, нормативні та інші цифрові показники, обґрунтування розрахунків, приклади із досвіду Великої Вітчизняної війни, локальних бойових дій, навчань, які можуть бути потрібні викладачу в ході семінару.

3.4. Структура і методика проведення семінару

В структурі семінарського заняття можна виділити три розділи:

вступне слово;

основну частину, яка включає реферативне повідомлення та обговорення навчальних питань;

закінчення.

У вступному слові керівник семінару оголошує загальний порядок його проведення і методику обговорення навчальних питань. При цьому він не повинен обмежуватись формальним оголошенням плану семінару. Вступ повинен задати тон всьому заняттю, націлити тих, хто навчається на активне обговорення навчальних питань. З цією метою доречно вказати слухачам на обговорення яких проблем слід звернути увагу, якими принциповими положеннями керуватись при їх обговоренні. Звертаючи увагу слухачів на обговорення кардинальних проблем, розгляду суті питань, які вивчаються, викладач направляє семінар в необхідне русло, настерігаючи слухачів від формального обговорення питань, що розглядаються. Вступне слово повинно бути досить коротким і не перевищувати за часом 5-7 хвилин.

В проведенні семінару значну роль відіграє реферативне повідомлення, яке виконує певну методичну функцію. При правильно сформульованій темі реферату, доповідач, як правило, піднімає в ньому проблемні питання. Висловлюючи свою точку зору на можливі шляхи їх вирішення, він немов би призиває слухачів до полеміки. Після заслуховування реферату викладач повинен дати можливість слухачам давати запитання, а доповідачу відповідати на них.

Відповіді звичайно спонукають до обговорення поставлених проблем, підвищують активність слухачів.

Провідна роль в обговоренні навчальних матеріалів належить керівнику семінару, який повинен вміло направляти виступи слухачів на розкриття найбільш важливих сторін явищ і процесів, що вивчаються. Необхідно надати можливість виступити всім бажаючим, терпляче вислуховуючи як правильні, так і помилкові судження. Переривати виступаючих не рекомендується. Лише у випадках, коли слухач висловлюється не по суті, відступає від теми семінару, слід вказати йому на це і шляхом спрямовуючих питань направити виступ в необхідне русло. Не слід спішити виправляти помилки і неточності, які допускають слухачі в ході обговорення тієї чи іншої проблеми. Краще, якщо їх виявлять, проаналізують і дадуть їм відповідну оцінку самі слухачі.

В методичному плані дуже корисно пропонувати слухачам задавати виступаючим питання з метою уточнення висловлених ними положень, звернення уваги аудиторії до помилкового трактування обговорюваної проблеми. Така практика ефективна, тому що питання слухачів сприяють, як правило, діловому, творчому обговоренню, додають йому гострий полемічний характер. При недостатній активності слухачів викладач і сам може і повинен ставити перед виступаючими такі питання.

В педагогічній літературі піднімається нерідко питання: чи повинен викладач в ході семінару викликати слухачів, які не проявляють цікавості до обговорюваних питань і не бажають виступити?

Активність слухачів визначається, насамперед, ступенем їх підготовки до семінару.

Практика показує, що навіть при самій ретельній організації самостійної підготовки майже в кожній групі виявляються пасивні, а підчас і недобросовісні слухачі, які приходять на заняття невідповідно підготовленими. З метою стимуляції їх діяльності в порядку поточного контролю таких слухачів необхідно як на семінарських, так і на інших заняттях систематично опитувати.

В процесі обговорення матеріалів семінару у слухачів нерідко виникають складні питання теоретичного, практичного та методологічного характеру, для відповіді на які викладач не має необхідних даних. В таких випадках тактика викладача може бути двоякою. Він може рекомендувати слухачам вивчити ці питання самостійно в години самопідготовки і доповісти відповідь. Можливий і такий варіант, коли викладач оголошує слухачам, що з даного питання йому необхідно зібрати деякі додаткові дані і тому відповідь на нього він дасть на найближчому занятті.

Обговорення кожного навчального питання завершується підведенням підсумків і кваліфікованим висновком керівника семінару по суті розглянутих проблем.

Після обговорення усіх навчальних питань викладач робить висновок, в якому підводить загальний підсумок заняття, викладає у вигляді стислого резюме ступінь розкриття теми, засвоєння слухачами принципів положень, дає оцінку роботи тих, хто навчається, відмічає як позитивні сторони, так і недоліки.

Отже, семінар є однією із важливих форм навчального процесу. Він характеризується активною роботою слухачів на заняттях. На семінарському занятті можна в повній мірі реалізувати принципи колективізму та індивідуального підходу в навчанні слухачів. Успіх проведення семінару в значній мірі залежить від підготовки слухачів, а також викладача.

Розділ 4. Методика підготовки і проведення практичного заняття

Практичне заняття - форма навчального заняття, при якій викладач організовує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх, практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань.

Практичні заняття проводяться в аудиторіях, або в навчальних лабораторіях, оснащених необхідними технічними засобами навчання, обчислювальною технікою. Практичне заняття проводиться із студентами, кількість яких не перевищує половини академічної групи.

Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни.

Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі: тестах для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними теоретичними положеннями, наборі завдань різної складності для розв'язування їх студентами на занятті.

Вказані методичні засоби готуються викладачем, якому доручено проведення практичних занять, за погодженням із лектором даної навчальної дисципліни.

Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановку викладачем загальної проблеми та її обговорення за участю студентів, розв'язування завдань із їх обговоренням, розв'язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання.

4.1. Методика підготовки проведення практичних занять

Ми хотіли б поділитися своїм досвідом підготовки й проведення практичних занять і дати деякі поради починаючим викладачам.

Практичні заняття в класі, у полі, у лабораторії і т.д. - основна форма навчального процесу. Усе, що дотепер говорилося про підготовку викладача до лекції й читання лекції, цілком відноситься і до підготовки його до того чи іншого заняття і до ведення самого заняття.

До кожного заняття варто також ретельно готуватися, як і до будь-якої лекції. Однак є свої особливості, свої плюси, яких не вистачає часом у лекції. Насамперед набагато більший контакт викладача зі студентами, тому що на лекції може бути 200 - 300 студентів, а на груповому занятті 10 - 20 чоловік.

Це вже не монолог викладача при повному мовчанні аудиторії. Можна створити гарний, корисний і цікавий діалог між двома сторонами. Правило при цьому повинне

бути таке: більше активності з боку студентів і якнайменше з боку викладача. Домогтися цього часом буває дуже важко, але необхідно. Заняття не повинне перетворюватися в мікролекцію.

На кожному занятті студенти повинні одержувати все нову й нову інформацію і постійно підлягати контролю з боку викладача. Потрібна щоденна, постійна і систематична самостійна робота студентів із посібниками, підручниками, додатковою літературою, приладами, апаратурою, технічними засобами навчання. Студентам повинна бути надана реальна можливість користатися консультаціями викладачів. Без дотримання цих вимог ефективність занять буде низькою.

Кожне заняття будується відповідно до програми. Лекціями і практичними заняттями програма не обов'язково повинна вичерпуватися. Частина її може відпрацьовуватися самостійно студентами, що варто передбачати заздалегідь.

Зараз скрізь прийнято: перш, ніж іти в клас, лабораторію і навіть клініку, викладач повинен попередньо скласти визначені методичні матеріали, зокрема, методичну розробку.

Зустрічаються викладачі, що вважають методичну розробку дріб'язком, без якого можна обійтися, і вважають, що для „очищення совісті”» досить накидати в блокноті лише назву теми, навчальні питання і коротке рішення чи короткі відповіді на питання. Сумнів у доцільності складання методичної розробки вони обґрунтовують тим, що викладач, мов, фахівець тієї справи, яку він викладає, і не має потреби в докладній методичній розробці; що всі деталі важко передбачити й у процесі заняття виникає багато непередбачених питань. А тому викладачу досить мати короткий начерк, наприклад, рішення даної тактичної задачі чи ходу заняття.

Але це далеко не так. Практика навчальної роботи свідчить про те, що яким би кваліфікованим не був викладач, але якщо практичне заняття не продумане від початку до кінця, не зафіксована послідовність вивчення навчальних питань, не складений розрахунок навчального часу, якщо у викладача немає заздалегідь продуманого й обґрунтованого розрахунку особистого часу, - заняття піде самопливом, стихійно, нецілеспрямовано. Воно може бути цікавим за формою проведення, але дасть незначний ефект.

За багато років уже виробилася визначена форма методичної розробки. Звичайно, допускаються різні нюанси при її складанні. Вона потрібна для досягнення єдності у викладанні.

При підготовці до заняття прийнято мати наступні методичні документи: методичну розробку для викладачів, навчальне завдання для студентів і додатково до цього план проведення заняття, що складається в довільній формі.

Готуючись до заняття, викладач повинен продумати його з початку і до кінця у всіх подробицях. У свій план проведення заняття він може включити різні приклади, що оживляють заняття, особисті спогади, факти й цифри, що підібрав додатково за останній час та інші деталі. План може мінятися з часом. Це швидше за все чорновий начерк даного заняття. Це — індивідуальний особистий план, а не документ колективного користування, тому що в кожного викладача він різний, несхожий один на іншій. Він складається не для єдності викладання (для цього є методична розробка), а для вираження індивідуального характеру й

особливостей даного викладача, із метою підготовки і якісного проведення кожного заняття.

Вимоги до підготовки та проведення практичних занять:

чіткість змісту практичного заняття;

зв'язок із попередніми чи наступними заняттями, чи зв'язок із лекціями й іншими видами занять;

забезпечення активності всіх студентів;

використання часу занять із максимальною продуктивністю;

цільність (закінченість) заняття;

забезпеченість необхідним устаткуванням та оснащенням.

У підготовці до практичних занять потрібно:

чітко визначити мету й задачі занять, дати назву його у строгій відповідності з навчальним планом і програмою предмета курсу;

визначити, що нового й оригінального повинно бути внесене в заняття, що може бути продемонстровано, а що курсант повинний засвоїти й вивчити, чим повинен опанувати;

скласти план заняття, а потім і методичну розробку, яка містить порядок роботи, перелік літератури і необхідні таблиці;

підготувати всі необхідні матеріали для демонстрації і самостійної роботи студентів;

переглянути зміст лекції з теми практичного заняття та літературу, що рекомендується.

4.2. Методика проведення практичних занять

Як же, усе-таки, домогтися ефективності практичних занять, тобто щоб студенти не тільки зрозуміли досліджуваний матеріал, глибоко його усвідомили й запам'ятали, та придбали б необхідні практичні навички? Насамперед, повинна бути створена відповідна наочність.

У викладанні військово-медичних дисциплін найбільшою наочною відрізняються польові заняття, на яких, по можливості, створюються умови, максимально наближені до реальної бойової обстановки. Чим більше ці умови схожі на дійсні, які можуть зустрітися на війні, тим більше користі від таких занять. Звичайно, всіх умовностей уникнути не можна. Але треба привчити студентів на польових заняттях не стільки споглядати й слухати викладача, скільки діяти самим. Це залежить від організації подібних занять.

Наприклад, розгортаючи медичний пункт полку чи окремий медичний батальйон дивізії, необхідно готувати їх до прийому дійсних поранених і хворих, а не обмежуватися бутафорією. Зокрема, треба, щоб було цілком розгорнуте відповідно з табелем устаткування й оснащення; щоб автоклав реально стерилізував білизну і перев'язочний матеріал, а стерилізаційно-дистиляційний причіп готував кип'ячену й дистильовану воду. Студенти під керівництвом викладачів повинні по-справжньому готуватися до роботи в перев'язочній і операційній, тобто мити руки, надягати стерильні халати, маски на обличчя і т.п.

У відділенні спеціальної обробки доставлені туди „уражені” РР і ОР повинні фактично пройти санітарну обробку, а їхня зброя, одяг і обмундирування піддатися дезактивації (дегазації, дезінфекції). В ізоляторі потрібно дотримуватись відповідного режиму, прийнятого для інфекційних хворих (миття рук дезінфікуючим розчином, збір і знезаражування випорожнень «хворих» методом імітації, повинно бути в наявності два окремих туалети і т.п.). Особливо показовим повинно бути медичне сортування «поранених і хворих», що надходять на етап, яке повинні проводити самі слухачі, розділені на сортувальні бригади, під керівництвом викладачів.

Польові заняття по розгортанню медичного пункту полку чи окремого медичного батальйону дивізії завершують ті теоретичні знання і практичні навички, що студенти одержали на кафедрі під час класно-групових занять. В останні роки на багатьох військових кафедрах медичних університетів для практичного відпрацьовування питань прийому і медичного сортування поранених і хворих, надання їм медичної допомоги обладнані навчальні медичні пункти (у підвальному приміщенні, чи в класах кафедри).

Їхнє використання дає можливість наблизити навчання до реальних умов і краще підготуватися до занять у полі. Значення таких медичних пунктів полягає не тільки в розгортанні функціональних підрозділів, але й в інтенсивному, постійному їхньому використанні в навчальному процесі для відпрацьовування практичних навичок по прийому, медичному сортуванню й наданню медичної допомоги пораненим і хворим. В устаткуванні навчальних медичних пунктів беруть участь і кафедри, суміжні з військовою.

Робота низових ланок медичної служби повинна вивчатися, головним чином, методом практичних дій самих студентів при максимальному скороченні усяких мікролекцій і пояснень. Тут повинно бути організоване тренування у виконанні студентами різних нормативів (підповзання до пораненого, накладення різних пов'язок, завантаження на транспорт, установка наметів і т.д.). Одним словом, наочність у навчанні під час польових занять досягається практичними діями самих слухачів із попереднім показом і дуже короткою розповіддю викладача.

Що стосується наочності в навчальних класах і аудиторіях, то основне місце тут займають різні схеми, таблиці, макети й стенди, складені по визначеній тематиці. Якщо схеми й таблиці вивіщуються для огляду лише на час самого заняття чи на час підготовки до нього, то стенди, розвішані на стінах, залишаються в класах постійно і тому їм повинна бути приділена особлива увага.

Практичні заняття мають велике значення в набутті студентами (слухачами) практичних вмінь та навичок, необхідних для виконання своїх функціональних обов'язків офіцера запасу медичної служби (військового лікаря). Їх проведення ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі: тестах для виявлення ступеня оволодіння студентами (слухачами) необхідних теоретичних положень, наборі завдань різної складності для розв'язування їх на занятті.

Розділ 5. Методика підготовки і проведення тактико-спеціальних занять (навчань) з медичними підрозділам

Тактико-спеціальне заняття - форма навчання яка використовується у військах з метою бойового злагодження медичних підрозділів і частин в різних видах бою. В медичних вузах цей вид занять проводиться для привиття навчасним знань, навичок і вмінь з організації розгортання, обладнання і роботи медичних підрозділів і частин, управління ними в ході бойових дій. Суть форми навчання, яка розглядається, полягає у вивченні організації роботи медичних формувань з реальним їх розгортанням і діями на фоні конкретної тактичної (оперативної) і медичної обстановки.

На тактико-спеціальних заняттях, на відміну від тактико-стройових, навчальні епізоди і прийоми відробляються не по елементам, а в цілому шляхом сумісних, послідовних і безперервних дій особового складу медичних підрозділів.

Тактико-спеціальні заняття можуть бути показовими і тренувальними. На показових заняттях основними методами навчання є розповідь і показ. Слухачам демонструють обладнання і оснащення розгорнутих функціональних підрозділів медичних формувань і організацію їх роботи. Головна мета таких занять заключається в привитті навчасним знань з організації розгортання і роботи медичних підрозділів, частин. На тренувальному занятті основним методом навчання є тренування, яке доповнюється розповіддю і показом. В процесі заняття слухачі приймають безпосередню участь в розгортанні, обладнанні і оснащенні функціональних підрозділів медичних формувань, а також в організації прийому і медичного сортування поранених і хворих, надання їм відповідних видів медичної допомоги. В процесі навчання для усунення допущених помилок окремі прийоми і дії можуть повторюватись.

З студентами медичних університетів, інститутів проводяться, як правило, показові тактико-спеціальні заняття. Організуються вони в період навчального збору студентів на базі медичної служби одного із з'єднань (частин). У вищих військово-медичних навчальних закладах можуть проводитись як показні, так і тренувальні тактико-спеціальні заняття. Якщо тема заняття відпрацьовується різними контингентами слухачів, доречно з метою економії часу планувати багатоденні тактико-спеціальні заняття з чередуванням показного і тренувального варіантів. При цьому розпочинати потрібно з тренувального заняття, в процесі якого слухачі розгортають і обладнують відповідне медичне формування, тренуються в організації роботи його функціональних підрозділів. В подальші дні розгорнуте формування можна використовувати для показних занять.

5.1. Зміст і методика підготовки тактико-спеціального заняття

В підготовці тактико-спеціального заняття можна виділити два етапи. Перший етап включає визначення вихідних даних і розробку методичних матеріалів для підготовки і проведення заняття (план проведення заняття і

методична розробка по його підготовці і проведенню). Другий етап включає заходи з безпосередньої підготовки до заняття. Перший етап має місце при проведенні лише першого тактико-спеціального заняття по даній темі. При підготовці всіх послідуєчих занять проводяться заходи тільки другого етапу.

Для підготовки тактико-спеціального заняття наказом начальника військово-медичного вНЗа призначається група професорсько-викладацького складу із представників кафедр, які залучаються до цього проведення. При підготовці першого заняття з даної теми на цю групу покладається і розробка вихідних даних, методичних матеріалів для його проведення.

Уточнення, а в ряді випадків і визначення вихідних даних, методика проведення заняття, послідовність і порядок відробки навчально-методичних матеріалів попередньо обговорюється на нараді учасників групи розробки, яку проводить її керівник.

Вихідними даними для підготовки заняття є: його тема і мета, тривалість і місце проведення, навчальні питання, особовий склад, що залучається до заняття, його матеріальне забезпечення.

Тема заняття визначається звичайно при розробці тематичного плану або при його переробці. Мета формулюється в залежності від характеру теми, складу навчаємих, рівня їх підготовки. Так, наприклад, при проведенні тактико-спеціального заняття з розгортання і організації роботи медичного пункту полку з студентами основна навчальна мета буде полягати в тому, щоб навчити їх прийомам встановлення палаток, обладнанню функціональних підрозділів медичного пункту, показати методику роботи по прийому і сортуванню поранених і хворих, наданню їм медичної допомоги.

При проведенні аналогічного заняття з слухачами Військово-медичного інституту основна мета заняття буде полягати в закріпленні у них навичок в розгортанні і обладнанні функціональних підрозділів медичного пункту, тренуванні в організації та проведенні прийому і медичного сортування поранених і хворих, в наданні їм першої лікарської допомоги.

Час проведення тактико-спеціального заняття обмежується одним-двома днями по 6 годин в день.

Показне заняття продовжується звичайно один, тренувальне - два дні. В перший день тренувального заняття навчаємі тренуються в розгортанні та обладнанні функціональних підрозділів медичного формування, на другий день - в організації його роботи. Тренувальне заняття може продовжуватись і один день. Мета заняття в цьому випадку обмежується тренуванням слухачів у розгортанні та обладнанні функціональних підрозділів медичного формування або ж в організації їх роботи по прийому і медичному сортуванню поранених і хворих, наданні їм медичної допомоги.

Навчальні питання формулюються виходячи із змісту теми та мети заняття. Враховується при цьому і метод його проведення. Перелік і зміст навчальних питань для проведення показного тактико-спеціального заняття будуть іншими ніж для проведення тренувального на аналогічну тему. Так, на показне заняття, яке має за тему привиття слухачам певної суми знань, виноситься більше

навчальних питань, ніж на тренувальне, в процесі його навчачемі повинні отримати нові або закріпити ті, що вже мають навички та вміння.

Успіх тактико-спеціального заняття також визначається складом сил і засобів, залучаємих для його матеріального забезпечення. Тому при визначенні вихідних даних для підготовки такого заняття необхідно орієнтуватись на реальні можливості по його забезпеченню.

Відповідальним етапом в підготовці тактико-спеціального заняття є розробка плану його проведення - основного документу, регламентуючого умови і порядок відпрацювання навчальних питань. В плані можна виділити три розділи:

вихідні дані для підготовки заняття, розглянуті вище;

тактичну (оперативну) і медичну обстановку, на фоні якої проводиться тактико-спеціального заняття;

порядок проведення заняття і розрахунок навчального часу.

Зміст тактичної (оперативної) і медичної обстановки давати реальну уяву слухачам про завдання, яке їм необхідно вирішити на занятті, в ролі кого і в яких умовах вони будуть діяти. На тактико-спеціальному занятті обстановка доводиться до слухачів, як правило, усно. Тому вона повинна легко сприйматися з голосу і разом з тим забезпечувати на протязі всього заняття напружений ритм роботи навчачеміх.

При змішаній формі тактично-стройового заняття спочатку показується порядок проведення тренувального, а потім показного варіанту. План проведення заняття складає і підписує його керівник, затверджує заступник начальника ВВНЗ з навчальної та наукової роботи.

З метою найбільш успішної реалізації плану і наданні допомоги викладачам у підготовці та проведенні тактико-спеціального заняття готується методична розробка. Матеріали до неї відпрацьовують представники всіх кафедр, які залучаються до заняття. Представлені матеріали оформлюються у вигляді самостійних розділів методичної розробки.

В педагогічній практиці нерідко використовують інший варіант при якому кожна кафедра готує свою методичну розробку. При цьому варіанті значно важче домогтися послідовності в навчанні слухачів і не допустити дублювання при відпрацюванні окремих навчальних питань. Тому при другому варіанті принципові положення методики підготовки і проведення тактико-спеціального заняття повинно обов'язково обговорюватись на міжкафедральній нараді.

В методичній розробці можна виділити наступні розділи:

I. Вихідні дані.

II. Загальний порядок проведення заняття (послідовність проведення та розрахунок навчального часу).

III. Методичні вказівки по підготовці до заняття.

IV. Зміст і методичні вказівки по проведенню заняття.

V. Додатки.

В першому розділі вказується тема заняття, загальна навчальна і виховна мета, навчальний час, навчально-матеріальне забезпечення. Якщо тактико

спеціальне заняття включає показний і тренувальний варіанти, то мета заняття і навчальний час вказуються для кожного варіанту окремо. Послідовність проведення заняття і розрахунок навчального часу (другий розділ) переносяться в методичну розробку із плану проведення заняття. Основу методичної розробки складає третій і четвертий розділи. В третьому розділі приводиться перелік і зміст документів, які розробляються в період підготовки, методичні рекомендації з організації заходів підготовчого періоду: проведення міжкафедральної наради, рекогносцировка району, підготовка до заняття викладачів і слухачів, техніки, медичного та інших видів майна. В четвертому розділі викладається методика відпрацювання навчальних питань. Спочатку додаються загальні рекомендації з методики проведення заняття: зміст вступної частини, порядок її проведення, приводяться загальні вимоги до методики вивчення навчальних питань, принципова схема їх відпрацювання на показному і тренувальному заняттях. Потім послідовно викладаються часткові методичні вказівки, які визначають зміст і методику відробки кожного заняття і кожного навчального питання окремо. Особливу увагу слід приділяти опису конкретних методичних прийомів, які рекомендуються при вивченні того чи іншого питання.

В додатках до методичної розробки можуть приводитися варіанти різних документів (плану проведення заняття, заявок на виділення сил і засобів, на отримання медичного майна, варіанти розподілу особового складу і медичного майна по функціональним підрозділам, варіант розподілу обов'язків викладачів з підготовки, розргортанню і демонстрації функціональних підрозділів та інше), довідкові матеріали для викладачів.

Безпосередня підготовка до тактико-спеціального заняття здійснюється на основі наказу начальника ввНза про проведення тактико-спеціальних, командно-штабних занять і навчань з слухачами, який видається на черговий навчальний семестр. Наказом визначається перелік польових занять і навчань в майбутньому семестрі, їх тематика, строки проведення, склад кафедр, клінік та інших підрозділів залучаємих до їх підготовки і проведення. Цим же документом встановлюються конкретні завдання начальника кафедр, факультетів, командирам інших підрозділів з підготовки і забезпеченню занять, виділення викладачів, лікарів, середнього медичного персоналу, транспорту, обладнання і всіх видів майна.

У відповідності з наказом начальника ВВНза керівник тактико-спеціального заняття в процесі його підготовки проводить наступні заходи:

подає у встановлені строки на підтвердження заступнику начальника ввНза з учбової і наукової роботи план проведення заняття;

проводить за 5-7 днів до початку заняття міжкафедральну інструкторсько-методичну нараду з виділенням на заняття викладачами, представниками факультетів, підрозділів забезпечення навчального процесу;

проводить сумісно з викладачами рекогносцировку району проведення заняття;

організує підготовку викладачів і слухачів;

перевіряє стан майна і обладнання, призначеного для забезпечення заняття;

подає заявки на майно, не передбачене наказом;
організує розгортання і обладнання до встановленого строку функціональних підрозділів вичаємого формування.

В основу міжкафедральної наради повино бути покладено обговорення методики проведення заняття, також обговорюються проблемні питання, спірні положення, визначається тактика викладачів відносно їх трактовки.

Підготовка викладачів до тактично-спеціального заняття полягає в самостійному вивченні літератури і методичних матеріалів (методичної розробки і плану проведення заняття). Окрім цього керівник заняття за кілька днів до його початку проводить з викладачами інструкторсько-методичну нараду, на якій уточнюється мета і методи проведення заняття, порядок відпрацювання навчальних питань, зміст доповідей викладачів на показних заняттях, при необхідності розглядаються принципові теоретичні питання з вивчаємої теми.

Важливим елементом в підготовці тактично-спеціального заняття є рекогносцировка району його проведення. За кілька днів до початку заняття, його керівник зобов'язаний перевірити наявність і стан майна, призначеного для розгортання медичної установи (намети, польові меблі, комплекти медичного майна, пікетаж, таблиці та інше).

Ефективність тактично-спеціального заняття визначається в значній мірі рівнем підготовки слухачів. Тому до початку заняття у відповідності з тематичним планом їм повинна бути прочитана лекція на дану тему, а в ряді випадків і проведений семінар. Напередодні заняття організується самостійна підготовка слухачів. До показного заняття підготовка слухачів обмежується в основному вивченням теоретичних положень. До тренувального заняття слухачі повинні крім того готуватися до практичного виконання конкретних посадових обов'язків.

Завершальним етапом підготовки проказного ТСЗ є розгортання і обладнання функціональних підрозділів медичного формування, яке вивчається. На виконання цієї роботи необхідно планувати не менше двох днів. Строк завершення роботи по розгортанню і обладнанню функціональних підрозділів встановлює керівник заняття.

При проведенні тренувального заняття підрозділи забезпечення навчального процесу в період підготовки розгортають тільки намети. Їх обладнанням та оснащенням займаються в ході заняття самі навчаємі.

2. Методика проведення тактично-спеціального заняття.

Під час проведення тактично-спеціального заняття викладачі керуються планом і методичною розробкою. В ряді випадків практикується складання викладачами суміжних кафедр часткових планів, які затверджуються начальниками відповідних кафедр. Такий варіант використовують у випадку відсутності єдиної методичної розробки, в якій містились би матеріали не тільки для викладачів організації медичного забезпечення, але й інших кафедр, які залучаються до заняття.

При проведенні тренувального тактично-спеціального заняття основним методом навчання є тренування. Даний вид заняття не виключає можливості використання методів усного викладення, обговорення вивчаємих питань, демонстрації або показу. Сумісне використання цих методів дозволяє максимально використати перевагу кожного методу і більш раціонально побудувати заняття. Відповідно і при проведенні показного заняття можуть також використовуватись різні методи навчання (показ, усне викладення, елементи обговорення і тренування).

В структурі тренувального тактично-спеціального заняття можна виділити три частини: вступну, основну та заключну. Вступна частина носить звично показний характер і включає вступне слово керівника заняття, демонстрацію табельного медичного майна, штабного транспорту і техніки.

У вступному слові керівник оголошує тему, навчально-виховну мету, час і порядок проведення заняття. Потім викладач знайомить слухачів з тактичною (оперативною) обстановкою, на фоні якої воно проводиться. Організаційно-штатну структуру медичної установи, яка розгортається, у вступному слові розглядати не слід, так як при підготовці до тренувального заняття слухачі зобов'язані її вивчити. З метою контролю можна по ходу вступного слова шляхом опитування 1-2 слухачів перевірити знання ними складу вивчаемого формування і завдань, які покладені на його функціональні підрозділи. Схему розгортання медичної установи особливості роботи окремих функціональних підрозділів з врахуванням реальної оперативно-тактичної і медичної обстановки розглянути необхідно, так як ці особливості повинні бути враховані при відпрацюванні навчальних питань. Так, наприклад, в залежності від характеру контингентів уражених і хворих, які надходять в лікувальну установу, буде змінюватись не тільки принципова схема розгортання, але й організація роботи функціональних підрозділів.

Після вступного слова керівник заняття знайомить слухачів з табельним майном медичного формування, використовуючи завчасно розгорнуту з цією метою виставку. В процесі демонстрації він послідовно характеризує індивідуальне і групове медичне оснащення, комплекти медичного майна, лікарсько-медичні предмети, прибори та апарати, типове польове оснащення. При характеристиці комплектів звично приводяться лише їх основні тактико-технічні дані: назва і шифр, призначення, розрахункові можливості, склад комплектів по групам майна, в яких функціональних підрозділах даної установи використовуються. В закінченні демонстрації слухачів інформують про загальну масу типової норми медичного майна, потреби в транспорті для його перевезення.

Завершується загальна частина показом штатного транспорту і медичної техніки, яка виставляється на спеціальному майданчику або безпосередньо в парку. Біля кожної одиниці техніки, яка демонструється, ставляться щити, на яких приведені основні тактико-технічні і медичні дані експонуємих об'єктів. Використання цих даних дозволяє викладачу кваліфіковано і цілеспрямовано характеризувати техніку.

Зміст основної частини заняття визначається темою та часом, відведеним на її проведення. Якщо часу достань, в числі навчальних питань можуть плануватись рекогносцировка району розгортання формування, розгортання і обладнання його функціональних підрозділів, організація їх роботи, згортання медичної установи, завантаження і укладка майна в автомобілі. У випадку обмеженого часу частина навчальних питань не включається в план проведення заняття.

Перед рекогносцировкой району розгортання медичної установи доречно розібрати з слухачами вимоги до району і порядок формування рекогносцировочної групи, методику проведення рекогносцировки, трасування майданчика. Не слід ототожнювати рекогносцировку району розгортання медичної установи слухачами з рекогносцировкой району проведення заняття, яка здійснюється викладачами.

Для рекогносцировки району розгортання медичної установи доречно сформувати із складу слухачів 2-3 рекогносцировочні групи. При їх формуванні необхідно враховувати “посади” слухачів на період проведення заняття. Для рекогносцировки відводять район поблизу від місця проведення заняття. При виборі майданчика для розгортання медичної установи слухачі керуються загальними вимогами (достатній розмір майданчика, наявність під'їзних шляхів, джерел водопостачання, можливість використання рельєфу місцевості та проведення робіт по захисту медичної установи від зброї масового ураження, його охороні та обороні та інш.).

Рекогносцировка району розгортання проводиться в певній послідовності. Спочатку рекогносцировочна група обстежує помічаний район, зупиняється в місцях, які можуть бути використані в якості майданчиувів для розгортання медичної установи. Після вибору площадки проводиться її трасировка з позначенням функціональних підрозділів і кожного намету окремо. Слухачі намічають і позначають місця для особового складу, кухні, стоянки транспорту, майданчика для спеціальної обробки уражених, обмундирування і спорядження, автомобільного транспорту. Для трасировки площадки і позначення функціональних підрозділів завчасно заготовлюються мотузки, пікетаж. При виборі місць для підрозділів слід уникати як скупченості наметів так і значної розрізненості їх. Доречно намети ставити на відстані 10-15 м між ними, функціональні підрозділи - на відстані 30-50 м.

В заключенні викладач заслуховує результати роботи кожної рекогносцировочної групи, пропозиції по розгортанню медичної установи, залучаючи до їх обговорення всіх слухачів.

Після трасировки майданчика слухачі встановлюють намети, в яких вони повинні розгортати функціональні підрозділи. Якщо трасировка майданчика і встановлення наметів відпрацьовувалась на тактико-стройовому чи тактико-спеціальному занятті, які проводились раніше, то дані питання в план проведення цього заняття з метою економії часу не включаються. В таких випадках трасировка майданчика проводиться керівником заняття під час рекогносцировки району його проведення, а намети встановлює напередодні особовий склад

підрозділу забезпечення. В такому варіанті заняття починається з обладнання функціональних підрозділів. Перед початком відробки цього навчального питання керівник заняття розподіляє слухачів по підрозділам з врахуванням їх спеціальності.

Робота слухачів в функціональних підрозділах здійснюється під безпосереднім керівництвом викладачів - представників кафедр відповідного профілю. Виходячи із вирішуваних завдань і медичної обстановки, яка склалась на даний період, слухачі визначають потребу своїх підрозділів в обладнанні, медичному оснащенні і лікарських засобах. Виписавши та отримавши за допомогою середнього медичного персоналу необхідне майно, слухачі обладнують функціональні підрозділи у відповідності із схемами розгортання лікувально-діагностичних кабінетів, госпітальних палат, операційних та інших робочих приміщень. В процесі обладнання функціональних підрозділів слухачі за вказівкою своїх викладачів підбирають імітаційні талони, заповнюють первинні медичні картки, пишуть учбові історії хвороб, підготовлюють інші документи, які повинні вестися у даному підрозділі чи кабінеті. Після доповідей начальників функціональних підрозділів (функціонерів з числа слухачів) про готовність підрозділів до роботи керівник заняття разом з викладачами перевіряє якість їх обладнання. Виявлені недоліки слухачі усувають під наглядом відповідних викладачів.

Особливу увагу при проведенні тактико-спеціального заняття слід звернути на організацію і методику роботи функціональних підрозділів медичної установи. Спочатку доцільно розібрати з слухачами методом обговорення завдання функціональних підрозділів, розподіл обов'язків між посадовими особами, організацію роботи кожного підрозділу (прийом і медичне сортування поранених і хворих, надання їм медичної допомоги та інше).

Обговорення цих питань дозволить більш цілеспрямовано відпрацювати наступний навчальний етап - практичне тренування в організації роботи функціональних підрозділів. Їх ефективність визначається в значній мірі повнотою та якістю вихідних даних, які даються слухачам. Наприклад, тренування в прийомі поранених та хворих, їх медичного сортування, в наданні їм медичної допомоги забезпечується надсиланням на етап медичної евакуації відповідного потоку уражених та хворих. Їх структура, інтенсивність надходження повинні відповідати бойовій і медичній обстановці, яка склалась на даний час. В період підготовки необхідно розробити комплект відповідних імітаційних талонів, продумати методику імітації уражених та організацію їх надходження на етап медичної евакуації. Для імітації уражених та хворих, що надходять у функціональні підрозділи, використовується особовий склад, який виділяється підрозділом забезпечення навчального процесу, а також муляжі.

Слухачі повинні засвоїти організацію роботи не тільки того підрозділу, який вони розгортали, а і медичної установи в цілому, тому необхідно показати роботу всіх підрозділів. З цією метою другий день заняття проводиться по типу показного. Слухачі розподіляються на 3-4 групи, в кожену із них включаються функціонери різних підрозділів. Групи під керівництвом викладачів обходять всі

підрозділи і знайомляться з їх роботою. Завдання, обсяг і порядок роботи функціональних підрозділів доповідають слухачі, які приймали участь в обладнанні даного підрозділу. Свої доповіді вони готують в перший день заняття в процесі тренування під керівництвом викладачів. В кінці першого або зранку другого дня заняття викладачі заслуховують і обговорюють в своїх функціональних підрозділах підготовлені доповіді, вносять в них при необхідності свої корективи. Крім того усуваються всі дефекти в обладнанні та оснащенні функціональних підрозділів, які виявлені в процесі тренування. Як приклад розглянемо методику показу функціональних підрозділів польового госпіталю.

Вивчення організації роботи функціональних підрозділів госпіталю розпочинається із сортувального поста. Керівник заняття доповідає слухачам про порядок надходження поранених і хворих в госпіталь, завдання і зміст роботи сортувального поста, його обладнання, оснащення. В заключенні слухачам демонструють практичні дії санітарного інструктора-дозиметриста по сортуванню уражених і хворих. За сигналом керівника до сортувального поста прибувають 2-3 санітарні автомобілі з умовно ураженими, санітарний інструктор проводить їх сортування. Після цього слухачі розподіляються по групам і під керівництвом викладачів вивчають організацію роботи в функціональних підрозділах.

Показ функціональних підрозділів здійснюється за єдиною схемою. Спочатку один із слухачів доповідає завдання підрозділу, в якому складі воно розгорнулось, ким обслуговується (штатний склад і тимчасово приданий з інших підрозділів), реальні можливості по виконанню своїх завдань. Потім слухачі послідовно обходять всі робочі приміщення (медичні палати, процедурну, лабораторію та інше), в яких функціонери доповідають їх призначення, обладнання, оснащення, зміст і організацію роботи. Доповіді функціонерів супроводжуються практичним показом організації роботи підрозділів по медичному сортуванню поранених та хворих (з використанням умовно уражених та імітаційних талонів), наданню їм медичної допомоги, лабораторному дослідженню та інше. До цієї роботи необхідно максимально залучати слухачів (до постановки ураженому діагнозу, визначенню лікувально-діагностичних призначень).

Після огляду всіх функціональних підрозділів у слухачів створюється чітка уява про роботу госпіталю в цілому. В оптимальному варіанті необхідно добитися, щоб в ході тренувального заняття слухачі могли отримати навички і вміння в організації роботи основних функціональних підрозділів. Тому на тренувальне заняття слід по можливості відводити до трьох днів. В цьому випадку третій день можна було б цілком відвести для тренування слухачів в інших функціональних підрозділах. Враховуючи, що напередодні навчаємі бачили організацію роботи всіх функціональних підрозділів доречно планувати на останній день тренування кожної групи ще у двох підрозділах. Таким чином кожен слухач отримає навички і вміння в організації роботи трьох основних функціональних підрозділів медичної установи.

Заключна частина заняття присвячується розбору або підведенню його підсумків. Дані для розбору керівник отримує від викладачів, а також використовує свої особисті спостереження за діями слухачів у ході заняття. В процесі розбору аналізуються дії слухачів на кожному етапі заняття, оцінюється робота основних функціональних підрозділів і посадових осіб. Особлива увага звертається на розбір допущених слухачами помилок. В закінченні оцінюються результати заняття в цілому і ставляться завдання на усунення недоліків у підготовці слухачів, які виявлені в ході заняття.

Особливості проведення тактико-спеціального заняття.

В період підготовки показного заняття розгортання і обладнання медичної установи, яка демонструється, здійснюється особовим складом підрозділу забезпечення навчального процесу і функціонерами, які виділяються клініками і підрозділами забезпечення ВВНЗ для комплектування штатних посад даної установи. До початку заняття всі функціональні підрозділи повинні бути повністю обладнані і готові до показу. Слухачі в рекогносцировці району, в розгортанні і обладнанні вивчаємої установи участі не приймають.

Вступна частина показного заняття проводиться таким чином як і тренувального. Крім того - у вступній частині керівник заняття дає коротку характеристику організаційно-штатної структури установи, яка вивчається.

Проведення основної частини заняття, яка полягає в показі функціональних підрозділів медичної установи, характеризується насамперед комплексністю, тобто залученням до відпрацювання навчальних питань значної кількості кафедр. Так, наприклад, при вивченні організації роботи ОмедБ до проведення заняття залучаються представники кафедр організації медичного забезпечення, військової формації, військової токсикології, радіології і медичного захисту, військової хірургії, військової терапії та інших. Викладачі розподіляються за функціональними підрозділами і навчальними місцями у відповідності з профілем кафедр, які вони представляють. При цьому в деяких функціональних підрозділах може бути 2-3 навчальних місця, за організацію роботи яких відповідають викладачі різних кафедр. Так в операційно-перев'язувальному відділенні такими місцями можуть бути операційна, перев'язувальна (за них відповідає кафедра військової хірургії), палата інтенсивної терапії (кафедра анестезіології і реаніматології). В кожному функціональному підрозділі і на кожному навчальному місці відповідальні представники відповідних кафедр визначають перелік питань, які відпрацьовуються у відповідності з рішенням міжкафедральної наради.

Для того, щоб при вивченні функціональних підрозділів не випустити яких-небудь питань доречно на міжкафедральній нараді виробити і рекомендувати єдину схему викладання і показу навчальних матеріалів у всіх підрозділах і на всіх навчальних місцях. В якості варіанту пропонується наступна схема: завдання функціонального підрозділу, в якому складі він розгорнутий, ким обслуговується, призначення, обладнання і оснащення робочих приміщень, яка документація ведеться в даному підрозділі і в його робочих приміщеннях, організація роботи.

Під час показу викладачі доповідають офіційно прийняті положення, але разом з тим доречно доповісти про перспективи розвитку формування, яке вивчається, удосконалення організації його роботи. При показі будь-якого підрозділу і розгляді будь-якого навчального питання викладачі повинні враховувати профіль навчаємих, акцентуючи їх увагу на актуальності для них проблеми і аспекти.

Завершальним епізодом є практичний показ роботи підрозділу. Найбільш суттєвим недоліком показного заняття є пасивна роль навчаємих і відсутність зворотнього зв'язку, що не дає можливості викладачеві судити про ступінь засвоєння слухачами навчального матеріалу. З метою підвищення активності слухачів рекомендується в ході показного заняття більш широко залучати їх до роботи, пропонуючи їм самостійно поставити діагноз, провести сортування поранених і хворих, вказати лікувально-діагностичні призначення та інше. Використання вказаного прийому піднімає у слухачів почуття відповідальності, нейтралізує різні відволікаючі фактори, сприяє підтримці зворотнього зв'язку з навчаємими.

Отже, тактико-спеціальні заняття є однією із форм проведення занять, які широко використовуються в навчальному процесі підготовки лікарів. Тактико-спеціальні заняття дають змогу поглибити теоретичні знання слухачів і набути практичних навичок в розгортанні, обладнанні, оснащенні, організації роботи функціональних підрозділів медичних установ і самих їх в цілому.

Розділ 6. Методика підготовки і проведення групової вправи з офіцерами медичної служби

Групові вправи на картах в класі і на місцевості займають важливе місце в навчанні слухачів (офіцерів медичної служби). На такі заняттях всі навчаємі виступають в ролі однієї і тої ж посадової особи (начальника медичної служби частини, з'єднання, об'єднання, епідеміолога та інших), виконуючи відповідно однакові функції. Для відпрацювання навчальних питань розробляється відповідно темі заняття модель бойових дій, на фоні яких здійснюється діяльність медичної служби.

На групових вправах слухачі вивчають методику організації медичного забезпечення військ в різних умовах бойової діяльності, тренуються і отримують навички в оцінці обстановки, прийнятті рішення, в складанні плану медичного забезпечення. Групові вправи попереджують більш складні види навчання (навчання на картах, тактико-спеціальні заняття і навчання на місцевості).

6.1. Методика розробки навчально-методичних матеріалів для підготовки і проведення групової вправи на картах в класі

Розробка навчально-методичних матеріалів до групової вправи включає:
 уточнення теми і мети заняття;
 вивчення літератури;
 розробку і затвердження задуму заняття;

розробку навчального завдання і запроваджувальних;
підготовку методичної розробки.

Тема заняття визначається програмою і тематичним планом вивчення предмета. В ряді випадків при перегляді навчальних програм і тематичних планів приходится уточнювати, а іноді заново формулювати тему групової вправи. В цьому випадку необхідно намагаться, щоб вона була присвячена одному із навчальних питань навчальної програми.

Мета заняття може формулюватись по різному в залежності від його характеру і метода проведення (показне, тренувальне). Так, при проведенні показного заняття на тему “Медичне забезпечення механізованого полку в наступі” загальна мета його може бути сформульована таким чином: показати зміст і методику роботи начальника медичної служби полку з планування і організації медичного забезпечення частини в наступі. А при проведенні заняття на ту ж тему загальна мета його буде іншою: тренування слухачів (дати їм практику) у відпрацюванні плануючих документів і в керівництві медичною службою полку в ході наступального бою.

Часткові цілі заняття конкретизують, деталізують загальну мету, визначають зміст окремих етапів заняття.

Так, наприклад, часткові цілі заняття на згадану тему можна сформулювати таким чином:

показати методику роботи начальника медичної служби при оцінці обстановки і прийнятті рішення;

навчити слухачів методиці складання плану медичного забезпечення;

показати порядок відпрацювання і віддання розпоряджень по медичній службі;

показати зміст і порядок роботи начальника медичної служби в ході наступального бою.

Навчальні цілі повинні бути конкретними і спрямованими на удосконалення навичок навчаємих в організації медичного забезпечення, в керівництві медичною службою в ході бойових дій, на відпрацювання всіх навчальних питань, які плануються на дане заняття.

Групова вправа має і виховні цілі, наприклад:

виховання у слухачів почуття відповідальності за доручену справу;

виховання наполегливості в досягненні поставлених цілей, оперативності в роботі.

Методика розробки задуму групової вправи.

Задум групової вправи являє собою методичний документ, який визначає мету, зміст, метод і порядок проведення заняття.

Задум вміщує три розділи: вихідні дані, загальний порядок проведення заняття, вихідну обстановку і задум сторін. В числі вихідних даних, необхідних для підготовки і проведення заняття, вказується тема, загальна мета, тривалість, час і методи проведення заняття, склад залучаємих сил і засобів, навчально-методичне забезпечення. Другий розділ задуму визначає загальний порядок

проведення заняття: його етапи, часткову мету, зміст навчальних питань на кожному етапі, послідовність і порядок їх відробки. В третьому розділі дається вихідна тактична (оперативна) обстановка і задум сторін, характер їх дій в ході бою (операції). В цьому ж розділі міститься тилова і медична обстановка (вихідна і в ході бойових дій).

До розробки задуму залучають, як правило, представників кафедр (дисциплін), приймаючих участь у підготовці та проведенні заняття. Керівником групи розробки задуму та інших навчально-методичних матеріалів призначається частіше всього представник кафедри ОМЗ, який і намічає попередньо загальні контури задуму.

Отримавши завдання на розробку матеріалів, керівник групи розробки уточнює тему і загальну мету заняття (який кінцевий результат повинен бути отриманий в результаті проведення занять), умови його проведення (для яких контингентів і з залученням яких кафедр воно проводиться, на якому оперативному напрямку, з застосуванням чи без застосування зброї масового ураження).

Необхідною умовою раціональної організації роботи з підготовки задуму, інших навчально-методичних матеріалів і компетентного керівництва діяльністю учасників групи розробки є всебічне вивчення літератури по темі заняття.

Краще всього розпочинати з вивчення загальних принципів ведення бою (операції), поглядів можливого супротивника на характер ведення бойових дій. Після цього можна переходити до вивчення спеціальних питань по темі групової вправи, які торкаються організації медичного забезпечення частини (з'єднання, об'єднання) в даному виді бою (операції). При цьому, поряд з питаннями ОМЗ, необхідно вивчити матеріали суміжних дисциплін, які можуть бути використані в організації медичного забезпечення військ.

Знання основ ведення бойових дій і принципів положень, якими керуються при організації медичного забезпечення суміжні військово-медичні дисципліни, допоможе представнику кафедри ОМЗ більш кваліфіковано ставити завдання учасникам групи розробки, контролювати якість відпрацьованих ними матеріалів.

Після вивчення літератури керівник групи розробки намічає загальні контури задуму і визначає основні етапи заняття, часові цілі і навчальні питання, які розглядаються на кожному етапі, час, відведений на їх відробку. В заключенні керівник групи розробки продумує в самій загальній формі тактичний (оперативний) фон заняття, тилову і медичну обстановку.

Уточнивши для себе зміст і обсяг роботи по підготовці задуму та інших навчально-методичних матеріалів, керівник групи розробки проводить з її учасниками службову нараду, в ході якої знайомить їх з темою, загальною метою, умовами підготовки і проведення заняття, з конкретними завданнями групи по підготовці необхідних матеріалів, виносить на обговорення свої пропозиції відносно реалізації поставлених завдань.

В першу чергу і найбільш детально обговорюється задум заняття, так як на його основі будуть в подальшому розроблятися і решта навчально-методичних

матеріалів. Учасники наради уточнюють вихідні дані, необхідні для розробки матеріалів, остаточно формулюють загальні та часткові навчальні цілі, обговорюють загальний порядок проведення заняття, в процесі якого обмінюються думками відносно поділу заняття на етапи, зміст навчальних питань, що вивчаються на кожному з етапів, послідовність їх відробки кафедрами. При вирішенні цих питань необхідно дотримуватись двох обов'язкових умов. Перша із них - час, відведений на відробку кожного етапу, повинен визначатись практичною значимістю питань, що вивчаються на даному етапі заняття. Безпосередньо з цим зв'язана друга умова, яка полягає в тому, щоб на кожному етапі відроблялись логічно завершені розділи вивчаємої теми, найбільш актуальні для діяльності медичної служби в цілому, а також для її посадових осіб і органів управління в різні періоди бою або операції. Так наприклад при проведенні групової вправи на картах на тему: "Організація медичного забезпечення армії в оборонній операції" на першому етапі доречно відпрацювати планування медичного забезпечення об'єднання в операції, на другому - організацію лікувально-евакуаційних заходів військ в ході операції, на третьому - організацію медичного забезпечення з'єднань армії при нанесенні контрудару.

Узгодив основні положення, які торкаються мети і змісту заняття, загального порядку його проведення, послідовності та методики відробки окремих його етапів, зробивши розрахунок часу по кафедрам і дисциплінам, учасники наради намічують зміст тактичної (оперативної), тилової і медичної обстановки, на фоні якої буде проводитись заняття. Попередньо уточнюються умови розробки обстановки, визначені темою заняття і які забезпечують досягнення її навчальної мети. Мова йде про вибір конкретного району (оперативного напрямлення) бойових дій, визначення характеру місцевості, пори року, умов планування (наявність або нестача необхідного часу), забезпеченість медичної служби силами та засобами, масштабу карти для розробки задуму і проведення заняття. При обговоренні характеру оперативної (тактичної) обстановки слід мати на увазі, що мова йде про загальний задум сторін і орієнтовану динаміку їх дій. Тому безпосередніх виконавців необхідно орієнтувати на викладення лише загальних положень, які мають принципове значення для розуміння логіки бойових дій військ. Деталі обстановки, які мають часткове значення, повинні бути викладені в навчальному завданні і запроваджувальних. При розробці задуму необхідно добитися того, щоб створена обстановка була максимально наближена до бойової і забезпечувала виконання мети заняття, а відповідно відробку всіх навчальних питань. В заключенні обговорюються дії сторін в ході бою (операції), виступаючих в ролі посадових осіб і апаратів.

При обговоренні основних положень задуму керівник розробки ставить виконавцям - викладачам відповідних кафедр, - завдання по підготовці матеріалів в задум з встановленням конкретних строків їх подання.

В першу чергу готуються матеріали оперативної (тактичної) обстановки, так як на їх основі матеріали в задум готують й інші кафедри. З отриманням

матеріалівпредставник кафедри ОМЗ досконало перевіряє, виключає можливі протиріччя. При необхідності окремі положення додатково узгоджуються з представниками окремих кафедр, які подають матеріали.

Задум відпрацьовується на карті, на якій відображається тема та основні вихідні дані для підготовки і проведення заняття, вихідна обстановка і задум сторін, дії їх в ході бою або операції, медична обстановка в різні періоди бойових дій. До задуму додається пояснювальна записка. В ній викладаються положення задуму, які неможливо викласти графічно, більш детально прредставлені вихідні дані, розглядається воєнно-політична обстановка на даний період, зміст заходів, що проводяться сторонами, довідкові дані про бойовий склад сторін, приводяться дані про розміщення, динаміку надходження медичних частин і установ, їх укомплектованість і стан, про можливу величину і структуру санітаних втрат, бойових витратах в силах і засобах медичної служби. В пояснювальній записці викладаються необхідні обґрунтування по організації та методиці проведення заняття, розкривається зміст діяльності керівництва і навчаємих на різних етапах заняття.

До пояснювальної записки можуть додаватись медико-географічна характеристика театру воєнних дій, операційного направлення або району бойових дій.

Задум обговорюється на міжкафедральній нараді і після внесення в нього необхідних корективів підписується особою, відповідальною за його розробку. Задум затверджується начальником ВВНЗ або його заступником по учбовій і навчальній роботі.

Зміст і методика розробки навчального завдання і запроваджувальних.

Безпосередньо після затвердження задуму основний зміст роботи по підготовці заняття буде полягати в розробці навчального завдання і запроваджувальних, які являють собою фактичну модель бойових дій, на фоні яких слухачі повинні відробляти основні навчальні питання з вивчаємої теми. Завдання виконавцям на підготовку відповідних матеріалів у вказані документи ставить керівник групи розробки (звичайно представник кафедри ОМЗ), який завчасно визначає питання, які кожна кафедра повинна відобразити в навчальному завданні та запроваджувальних з урахуванням закладених в задумі їх ролі і місця в підготовці і проведенні заняття.

Навчальне завдання являє собою документ, який містить інформацію, необхідну для відробки навчальних питань на першому етапі групової вправи або навчання. Розробляється воно на основі задуму заняття з дотриманням встановлених для цього документу вимог. В їх числі насамперед необхідно вказати на наявність в завданні мінімуму інформації необхідної слухачам для відробки навчальних питань, запланованих на першому етапі заняття. Наступна вимога полягає в тому, щоб рівень складності тактичної і медичної обстановки відповідав ступеню підготовки навчаємих і забезпечував їм напружену творчу роботу. Дуже погано, коли завдання не вміщує матеріалу для роздумів і слухачам

для прийняття того чи іншого рішення не потребується прикладати серйозних зусиль. Не слід вдаватися і в іншу крайність - створення такої складної обстановки, у відповідності з якою не тільки слухачі, але й в ряді випадків і викладачі ледве можуть знайти обгрунтоване і реально виконуєме рішення.

Дуже важливо також, щоб тактична (оперативна) і медична обстановка максимально наближались до бойової. Тобто слухач повинен отримувати таку інформацію, яку він міг би реально мати в даному виді бою і в конкретних умовах створеної обстановки. В цьому плані слід не допускати зайвої деталізації обстановки, так як в бою важко розраховувати на отримання повної інформації. Крім того, зайві деталі відвертають увагу навчаємих від рішення основних завдань.

Завдання повинно бути коротким за змістом, ясным і простим по формі викладення, не допускати різного тлумачення описуваних явищ і фактичних даних. При складанні завдання необхідно дотримуватися певної послідовності викладення фактичного матеріалу.

Навчальне завдання включає наступні розділи:
тактичну (оперативну) обстановку;
тилову обстановку;
медичну обстановку;
довідкові дані;
завдання слухачам на підготовку до занять (розділ “виконати”);
перелік рекомендованої літератури.

Крім цього, завдання може вміщувати додатки (вказівки старшого медичного начальника, медико-географічна довідка, склад групувань супротивника та ін..).

Тактична (оперативна) обстановка складається із загальної та часткової обстановки. Загальна - вміщує дані про супротивника, свої війська, характер бойових дій в даний оперативний час. В цьому розділі приводяться дані, які відносяться до військових формувань, що стоять рангом вище тих, в яких навчаємі виконують функції відповідних посадових осіб медичної служби (начальника медичної служби, начальника госпітала та інше). В частковій обстановці вміщується інформація про бойову задачу своєї частини (з'єднання, об'єднання), її склад, засоби посилення, розміщення і стан, про супротивника, який знаходиться в смузі дії частини, строки готовності до виконання бойової задачі та інші умови, необхідні медичній службі для планування і організації медичного забезпечення. Часткова обстановка викладається частіше в формі бойового наказу вищестоячого командира.

В реальних умовах начальник медичної служби буде, як правило, мати обмежені, часто розрізнені дані, необхідні йому для планування і організації медичного забезпечення військ. Тому при викладенні даних, характеризуючи тактичну (оперативну) обстановку, необхідно обмежитися мінімумом інформації, який дозволив би відпрацювати з навчаємими всі навчальні питання.

В розділі “Медична обстановка” приводяться дані про стан здоров'я особового складу, отримані ним дози опромінення, санітарно-епідемічний стан

своїх військ, супротивника, району розміщення і майбутніх бойових дій військ. В цьому ж розділі вказуються дані про наявні санітарні втрати, розміщення медичних частин і підрозділів, завантаження етапів медичної евакуації пораненими і хворими, укомплектованості медичної служби особовим складом, медичним майном і транспортом, бойовий досвід роботи медичного складу. Одним із важливих елементів медичної обстановки є вказівки вищестоячого начальника медичної служби з організації медичного забезпечення військ.

В залежності від навчальної мети конкретний зміст медичної обстановки буде змінюватися. Якщо, наприклад, головною метою заняття є вивчення планування медичного забезпечення військ, то в завданні повинна міститися інформація про всі сторони діяльності медичної служби. При вивченні організації лікувально-евакуаційних заходів більш детально викладаються дані про стан і можливості медичних пунктів і лікувальних установ, санітарний транспорт, про умови збору і евакуації поранених тощо. Коли ж головною метою є вивчення організації протиепідемічних заходів, найбільш детально розкриваються санітарно-епідемічні дані про війська і територію, інфекційна захворюваність військ і населення.

Подібно цьому в кожному конкретному випадку дається різна тактична обстановка. І це закономірно, так як умови для проведення лікувально-евакуаційних, санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів в значній мірі визначаються тактичною, оперативною, тиловою і медичною обстановкою (величина санітарних втрат, радіаційна і хімічна обстановка та інше).

Досвід Великої Вітчизняної війни показав, що медична служба виконувала свої завдання частіше в умовах значного некомплекту особового складу і медичного майна, нестачі санітарного транспорту, перевантаження етапів медичної евакуації, поганих доріг.

В зв'язку з цим найбільш частою помилкою при розробці навчального завдання є спростування медичної обстановки: висока укомплектованість медичної служби, мале завантаження етапів медичної евакуації, високий коефіцієнт технічної готовності санітарного транспорту. В результаті для навчальних створюються занадто прості умови для планування та організації медичного забезпечення.

В довідкових даних приводяться відомості про склад своїх військ, супротивника, стану погоди, часу сходу і заходу сонця, напрямлення і швидкості вітру, проходимості доріг, стану переправ та ін.

В розділі "Виконати" слухачам дається завдання на підготовку до першого заняття (вивчення літератури, нанесення обстановки на карту та її оцінка, підготовка доповіді по медичній службі і т.д.). Визначаючи обсяг завдання слухачам, автор повинен враховувати реальні можливості навчальних з його виконання. Виходячи із згаданого положення і складається перелік рекомендованої літератури. Доречно крім основної, обов'язкової привести перелік додаткової літератури, так як деякі слухачі бажають більш глибоко вивчати деякі розділи програми.

Навчальне завдання обговорюється на кафедральній нараді або на засіданні предметно-методичної комісії, після чого затверджується начальником кафедри.

Запроваджувальні являють собою часткові завдання, які характеризують тактичну (оперативну), тилову і медичну обстановку на певний період бойових дій.

Ці документи вміщують основні вихідні матеріали для обробки слухачами навчальних питань з організації медичного забезпечення військ в ході бою або операції. До змісту запроваджувальних в повній мірі відносяться вимоги, пред'явлені до основного завдання. Крім того при їх складанні необхідно враховувати деякі додаткові вимоги. Вони визначаються тим, що в процесі рішення запроваджувальних слухачі набувають знання, навичок, вміння з організації медичного забезпечення, керуванні підлеглими силами і засобами в ході бойових дій. Дуже важливо, при цьому, щоб вони навчилися холоднокривно, чітко і кваліфіковано діяти в найбільш складних, стресових ситуаціях бою і операції. Відповідно цьому запроваджувальні необхідно розробляти на найбільш критичні періоди діяльності медичної служби, які вимагають від її начальників і органів управління вміння добре орієнтуватись в складній обстановці, швидко і кваліфіковано приймати рішення, оперативно організувати їх реалізацію. Якщо, наприклад, запроваджувальних планується відпрацювати питання, зв'язані з ліквідацією використання супротивником засобів масового ураження, то доречно скласти її на момент нанесення супротивником першого ядерного удару, коли складаються найбільш складні умови для діяльності медичної служби. Не слід, однак, складати таку обстановку, коли поставлені слухачам завдання вирішити практично неможливо.

Наступна вимога в тому, щоб у запроваджувальних обстановки збуджувала до творчого мислення і давала можливість прийняття декількох рішень. Спрощена, ненасичена фактичним матеріалом запроваджувальна ставить в складне положення керівника заняття, так як виключає його можливості залучити в активну роботу слухачів, повноцінно провести заплановані навчальні епізоди, а в кінцевому результаті якісно відпрацювати навчальні питання.

Зміст і порядок підготовки методичної розробки.

Методична розробка складається для викладача і вміщує матеріали, необхідні йому при підготовці і проведенні групової вправи. Зміст методичної розробки складається із:

вихідних даних;

загального плану проведення групової вправи;

методичних вказівок;

Вихідні дані включають положення, які регламентують загальний порядок проведення занять; назву теми; навчально-виховні цілі; склад груп, з якими проводиться дана групова вправа; час; місце і методи його проведення; навчально-матеріальне забезпечення (література, технічні засоби навчання); масштаб; номенклатуру листів і рік видання карти, яка використовується для створення тактичної (оперативної) і медичної обстановки.

Загальний план проведення групової вправи визначає зміст і послідовність відпрацювання навчальних тем кафедрами і дисциплінами, які залучаються до проведення занять; час, який відводиться для відпрацювання кожної теми.

№ заняття	Тема заняття	Відведений час (години)	Яка кафедра (дисципліна) проводить заняття
-----------	--------------	-------------------------	--

Методичні вказівки вміщують два розділи:

загальні рекомендації по проведенню групової вправи;

часткові рекомендації по змісту і методиці проведення окремих занять..

В загальних рекомендаціях, виходячи із мети групової вправи і складу навчаємих, викладаються принципів методичні підходи до відпрацювання навчальних питань. Вказується доцільність конкретного метода навчання при проведенні занять з певними категоріями навчаємих, які навчальні питання слід відпрацювати безпосередньо на заняттях під керівництвом викладача і які - під час самостійної підготовки. Особливу увагу необхідно звернути на введення проблемних методів навчання, створення ситуаційних задач, а також на використання технічних засобів навчання, методів програмованого контролю знань слухачів. В цьому ж розділі розглядається порядок організації та методика проведення самостійної підготовки слухачів.

В загальних рекомендаціях повинно бути відображення і зміст заходів по підготовці викладачів, які залучаються до проведення групової вправи. Дуже важливо показати роль інструкторсько-методичної наради з викладачами, залученими до проведення групової вправи на картах.

В часткових рекомендаціях по методиці та змісту проведення окремих занять викладаються часткові навчально-виховні цілі, яких необхідно досягнути при відпрацюванні конкретної теми, послідовність відробки навчальних питань і розрахунок часу на кожне заняття, методика відробки кожного навчального питання і довідкові матеріали для викладача.

Послідовність навчальних питань і розрахунок часу показується у вигляді таблиці, яка складається за приведеною формою.

№ заняття	Навчальні питання	Відведений час (години)
-----------	-------------------	-------------------------

Методика відробки навчальних питань викладається у вільній формі. Акцент при цьому робиться на порядок відробки конкретних навчальних епізодів, на рекомендації по використанню окремих методичних прийомів. Так, наприклад, при описуванні методики відробки навчального епізоду - перевірки підготовленості слухачів до заняття - слід вказати, якими критеріями необхідно керуватись при оцінці підготовленості слухачів, які питання підлягають перевірці (повнота і якість нанесення обстановки на карту, знання теоретичних основ теми, яка вивчається, знання тактичної, тилової і медичної обстановки), методи

контролю, які рекомендуються для оцінки знань (опитування, різні методи програмованого контролю). При розгляді методики оцінки обстановки слід рекомендувати, наприклад, для груп факультету підготовки військових лікарів - по елементам обстановки, а для слухачів факультету перепідготовки і підвищення кваліфікації - по елементам рішення.

Крім методичних рекомендацій в допомогу викладачу доцільно включити в даний розділ нормативні довідкові дані по питанням, які розглядаються, методиці деяких розрахунків. Не слід, однак, переписувати в методичну розробку із підручників і керівництв теоретичних положень з теми, яка вивчається.

6.2. Організація безпосередньої підготовки та методика проведення групової справи на картах в класі.

Безпосередня організація занять по темі групової справи складається із підготовки до заняття викладачів та слухачів, а також навчально-матеріальної бази.

Основою підготовки викладачів до проведення групової справи на картах є самостійне вивчення ними літератури, рекомендованої методичною розробкою. При необхідності вони використовують й інші джерела, в першу чергу періодичну спеціальну літературу, в якій можуть публікуватись нові дані по темі заняття. Потім викладачі досконало вивчають навчальне завдання і запроваджувальні, оцінюють обстановку, приймають рішення. Кожен молодий викладач, який вперше проводить групову справу, повинен сам підготувати карту, нанести на неї вихідну обстановку, обстановку по кожній запроваджувальній з відображенням принципового рішення на етапі планування і в ході операції (по запроваджувальним). Оформлення і ведення своєї карти допомагає викладачу більш глибоко проробити матеріали задачі та вільно володіти ними в ході занять.

В заключенні викладачі вивчають методичну розробку, її рекомендації про порядок і методику відробки навчальних питань, при необхідності виносять корективи в своє рішення. За кілька днів до початку групової справи доцільно провести інструкторсько-методичну нараду. Основне завдання її полягає в тому, щоб уточнити неясні або спірні положення по методиці відробки навчальних питань, звернути увагу викладачів на помилки, які допускались раніше в проведенні занять з іншими групами, а також проінформувати про корективи, які необхідно внести в зміст і методику проведення занять у зв'язку із змінами організаційної структури медичної служби, змінами поглядів на способи ведення бойових дій військ і організацію їх медичного забезпечення.

Ефективність групової справи на картах визначається в значній мірі ступенем підготовленості слухачів до заняття, так як ця форма навчання передбачає наявність у них певного мінімуму знань теоретичних основ вивчаємої теми, а також тактичної, тилової і медичної обстановки, на фоні якої відпрацьовуються навчальні питання. Особливість самостійної роботи слухачів при підготовці до даних занять є те, що їм необхідно користуватись більш

таємними матеріалами. У зв'язку з цим самостійна підготовка при проведенні групових вправ повинна проводитись організовано і завчасно плануватись. Це значить, що навчальна частина по заявці керівника заняття завчасно визначає місце і час проведення самопідготовки. Приміщення вибирається з урахуванням роботи слухачів з таємними документами. За безпосередню організацію самопідготовки відповідає керівник заняття. За кілька днів до початку групової вправи він викликає командира навчальної групи і дає йому вказівки про отримання топографічних карт, навчального завдання, про організацію і порядок проведення самостійної роботи.

Підготовка слухачів до групової вправи складається із вивчення рекомендованої літератури, тактичної, тилової, медичної обстановки, нанесення її на карту і оцінка, проведення необхідних розрахунків, розробки плануючих документів, розпоряджень по медичній службі. Не рідко, через нестачу часу, який відводиться для планових занять, в години самостійної роботи практикується відробка навчальних питань під керівництвом викладача. Такого допускати неприпустимо. Перетворюючи самопідготовку в звичайні планові заняття, ми віднімаємо у слухачів час, необхідний їм для самостійного осмислення навчального матеріалу, для придбання навичок в роботі з літературою, в прийнятті рішення, розробці плануючих та інших документів.

Методика проведення групової вправи на картах в класі.

Групову вправу викладач розпочинає вступним словом, в якому він оголошує тему, мету і загальний порядок проведення заняття. У вступі не слід освітлювати теоретичні питання, робити екскурс в історію і таке інше. За часом воно повинно зайняти не більше 5-10 хвилин.

Контроль за підготовленістю слухачів до занять складається з перевірки знань обстановки, повноти і якості нанесення її на карту і знання теоретичних основ вичаємої теми. Помилки, які допускаються при склеюванні та складанні карти, нанесенні умовних знаків, написів, методичні прийоми, які використовуються при нанесенні обстановки, необхідно розібрати з всією групою, правильне нанесення знаків показати на дошці. Особливу увагу слід звернути на штабну культуру ведення карти і оформлення документів.

Перевірку знань нормативних показників з організації медичного забезпечення військ доцільно проводити з використанням методів програмованого контролю. Знання теоретичних контрольних положень перевіряється шляхом опитування слухачів. Контрольні питання готуються завчасно і приводяться в методичній розробці. Не слід ставити перед навчаємими питання широкого плану, які потребують відповідей, що розкривають тему в цілому. На обговорення теоретичних питань рекомендується відводити не більше 20-25 хвилин. Перевірка знань слухачів завершується коротким заключенням викладача, в якому він дає оцінку підготовленості навчаємих, роблячи акцент на необхідності детальної підготовки їх до кожного наступного заняття.

Переходити до відробки основних навчальних питань доцільно із заслуховування доповіді обстановки. Необхідно при цьому добиватися, щоб доповідь не перетворювалась в читання завдання або в оцінку обстановки, і зразу ж привчати слухачів до лаконічного викладення суті обстановки на карті. Для цього викладачу слід в закінченні продемонструвати слухачам варіант доповіді обстановки в магнітофонному записі або доповісти такий варіант самому.

При відпрацюванні навчальних питань можуть використовуватись різні методичні прийоми. Якщо заняття є показними, то керівник розповідає основні положення по вивчаємому питанню і дає можливість слухачам записати варіанти усвідомлення задачі і оцінки обстановки, доповіді по медичній службі, рішення. Це не означає, що слухачі не повинні приймати активної участі в обговоренні навчальних питань. У всіх випадках необхідно залучати слухачів до активної роботи шляхом наводящих питань, дати їм можливість оформляти свої варіанти оцінки обстановки або рішення. В закінченні викладач аналізує варіанти доповідей і рекомендує записати найбільш оптимальний із них. Якщо вправа носить тренувальний характер, то основний акцент робиться на активній роботі слухачів і більш широке обговорення вивчаємих питань.

В процесі обговорення керівник заняття повинен по можливості дати виказати свою точку зору всім бажаючим, не перебиваючи їх під час виступу. Виключення із цього правила слід допускати лише при неконкретних відповідях і виказуваннях не по суті обговорюваних питань. Якщо при виступі навчаємий допускає помилки, керівник не повинен зразу поправляти його. Спочатку необхідно дати можливість розібрати помилки іншим виступаючим в порядку обговорення даної проблеми. І лише при підведенні підсумків керівник дає повне пояснення відносно спірних або незрозумілих положень. На заняттях обговорюються варіанти оцінки обстановки, рішення, навчальних документів, підготовлених навчаємими напередодні, під час самостійної роботи. При обговоренні пропозицій по організації медичного забезпечення частини (з'єднання) керівник заняття не повинен ставити за мету підвести навчаємих до варіанту рішення, наведеному в методичній розробці. Будь-який інший варіант рішення, який пропонується, якщо він раціональний і дозволяє медичній службі успішно виконувати завдання в даній обстановці, повинен отримати об'єктивну оцінку керівника і може бути рекомендований в якості основи для планування. З метою ускладнення роботи слухачів і наближення її до умов реальної бойової діяльності доречно передбачати в ході занять нарощування обстановки за допомогою технічних засобів і документів оперативного керівництва.

Особливості підготовки і проведення групової вправи на місцевості.

Групова вправа на місцевості має ряд переваг перед класно-груповим. Головне із них полягає в тому, що цей вид заняття дозволяє в значно більшому ступені наблизити умови навчання до реальної бойової обстановки, допомагає виробити у слухачів навички в швидкому орієнтуванні на незнайомій місцевості, вміння використовувати характер її в інтересах медичного забезпечення військ,

прийняттю обґрунтованих і конкретних рішень. Заняття на місцевості забезпечують більшу наглядність навчання і засвоєння навчального матеріалу.

Підготовка і проведення групових вправ на місцевості мають ряд особливостей, які необхідно враховувати при їх організації. До них відносяться:

- обов'язкове проведення рекогносцировки місцевості при підготовці до занять;

- проведення заходів по матеріальному забезпеченню занять (виділення транспорту, відповідна екіпіровка навчаємих);

- деяка інша логічна структура проведення заняття;

- більша практична направленість в його організації та проведенні;

- більш тісний зв'язок із суміжними кафедрами.

З врахуванням відмічених особливостей в задум заняття необхідно включати навчальні питання, відпрацювання яких потребує виїзда на місцевість. У відповідності з темою для занять необхідно вибрати таку місцевість, яка забезпечувала б досягнення основної мети групової вправи.

В ряді випадків доречно поєднувати класно-групові вправи із заняттями на місцевості. В класі навчаємі усвідомлюють задачу, проводять розрахунок часу, оцінюють обстановку по карті. Потім вони виїжджають на місцевість і проводять рекогносцировку, в ході якої уточнюють висновки із проведеної по карті оцінки обстановки і формулюють основні пункти рішення.

Групові вправи на картах в класі і на місцевості завершуються коротким розбором, в процесі якого аналізуються дії навчаємих, рішення, які були прийняті ними, дається загальна оцінка засвоєння вивчаємої теми, відмічаються слухачі які показали на заняттях високу активність і хороші знання. Особливу увагу викладач повинен звернути на слабкі сторони підготовки слухачів і насамперед на пасивно працюючих і на тих, хто показав низькі знання. В заключенні даються рекомендації по усуненню виявлених в процесі групової вправи недоліків.

Розглянутий вид занять є найбільш простою і разом з тим найбільш універсальною формою навчання. Одним із достоїнств групової вправи на картах є можливість вивчення організації медичного забезпечення військ на фоні конкретної тактико-тилової (оперативно-тилової) і медичної обстановки. Поряд з простотою організації, позитивними сторонами групових занять можна назвати невеликі матеріальні затрати на їх проведення, можливість одночасного навчання значного числа слухачів.

В числі недоліків групових вправ в першу чергу слід відмітити умовність моделі, створеної для відробки навчальних питань. Особливо це стосується групових вправ, які проводяться не на місцевості, а на картах в класі. Відірваність від реальної обстановки не дозволяє в повній мірі використовувати даний вид занять для прищеплення слухачам практичних навичок по плануванню і організації медичного забезпечення. До числа недоліків слід також віднести і неможливість достатньо повного обліку індивідуальних особливостей навчаємих, ступеню їх особистої підготовленості.

Розділ 7. Організація самостійної роботи студентів (слухачів)

В загальній системі підготовки лікарів значне місце займає самостійна робота слухачів, яка використовується в навчальному процесі і як метод, і як самостійна форма навчання. При цьому в ВНЗ вона відіграє значно більшу роль, ніж в середній школі. Систематичне опитування, тих хто навчається по кожному предмету і диференційована оцінка їх знань є постійним стимулом для активної самостійної роботи слухачів у позанавчальний час. Прийнята у ВНЗ система заліків та іспитів надає слухачам певну свободу дій в плануванні самостійної роботи по вивченню програмного матеріалу. Відсутність досвіду такої роботи, а в ряді випадків вольових якостей і навичок до самостійної роботи, приводять до того, що деякі слухачі перестають регулярно займатись, намагаючись в послідуєчому компенсувати свої недоробки інтенсивною підготовкою до заліків та іспитів в дні перед їх проведенням. Величезний досвід роботи, накопичений ВНЗами показує, що який би не був високий рівень викладання, добрих результатів в навчанні неможливо досягти без активної, добре організованої самостійної роботи слухачів.

7.1. Організація самостійної роботи під час планових занять

Самостійна робота слухачів - важлива і невід'ємна частина навчального процесу, головний метод глибокого і всестороннього вивчення матеріалу, прищеплення слухачам необхідних навичок і вмінь. Індивідуальний пошук знань розвиває у слухачів (студентів) ініціативу, волю, дисциплінованість, виконавчість та дозволяє слухачам освоїти методику роботи з літературою, вчить аналізувати факти та явища, узагальнювати їх, тобто самостійно мислити, виробляти свої погляди.

Навчальний процес на кафедрі ОМЗ ЗС має ряд особливостей, які суттєво впливають на організацію самостійної роботи слухачів. Знання і врахування їх дозволяє більш раціонально та повно реалізувати можливості даного методу і форми навчання.

Перша особливість полягає в тому, що ОМЗ військ вивчає явища та процеси, які можна спостерігати лише під час війни і дуже важко відобразити і продемонструвати в умовах мирного часу. В зв'язку з цим, для навчання слухачів, приходиться створювати моделі бойових дій і медичного забезпечення військ. Багаторічний досвід роботи військово-медичних навчальних закладів показує, що вивчення оперативно-тактичної, тилової та медичної обстановки, які є змістом подібних моделей, проведення основних видів занять, що практикуються на кафедрах оперативно-тактичного і медико-тактичного профілю, неможливо без самостійної роботи слухачів.

Суттєво впливає на організацію самостійної підготовки слухачів і та обставина, що працювати їм приходиться переважно з таємними матеріалами. У зв'язку з цим виникає необхідність проведення організованої, завчасно запланованої самостійної підготовки, яка забезпечує суворе виконання вимог, що пред'являються до роботи із таємною літературою.

Слід враховувати ще один важливий фактор. Приступаючи до вивчення якої-небудь нової дисципліни, слухачі, як правило, мають певну теоретичну і практичну основу, яку отримують в процесі навчання в середній школі та на молодших курсах вищого військового навчального закладу. На кафедрі ОМЗ ЗС, особливо студенти, приходять без навичок і досвіду самостійної роботи в медико-тактичній підготовці, і їм приходится починати з азів (нанесення медичної обстановки на карту, її оцінка, прийняття рішення тощо). Тому на перших порах самостійну роботу слухачів в години, які вільні від занять, приходится проводити під керівництвом викладача.

До самостійної роботи, як активному методу навчання, звертаються не лише в години самопідготовки, але й в часи планових навчальних занять під керівництвом викладача.

Організація самостійної роботи складається з її планування, матеріального забезпечення, здійснення контролю за проведенням самостійних занять та оцінки їх ефективності.

Завдання керівництва кафедри при плануванні самостійної роботи полягає, перш за все в тому, щоб, виходячи із загального бюджету навчального часу і розподілу його по видах занять, визначити кількість годин, які відводяться на самостійну роботу слухачів при вивченні відповідних тем і розділів програми. Дуже важливо при цьому правильно збалансувати час, який відводиться на проведення самостійної роботи слухачів, доречно використовувати спеціальний коефіцієнт, величина якого визначається за формулою:

$$K_{ci} = T_{ci} / T_{ai}$$

де:

K_{ci} - коефіцієнт самостійної роботи для "і-ї" навчальної дисципліни;

T_{ci} - середні затрати часу (в год.) слухачами на самостійну роботу по "і-й" дисципліні;

T_{ai} - час аудиторних занять (в годинах за розкладом) на "і-у" навчальну дисципліну.

Середній час, що витрачається на самопідготовку, визначається емпіричним шляхом хронометражу (самохронометражу) самостійної роботи слухачів з наступною оцінкою ефективності їх підготовки до занять. Значення коефіцієнтів самостійної роботи для різних дисциплін не однакові, що визначається кількістю та ступенем складності інформації, яка підлягає вивченню.

Так для дисциплін оперативного-тактичного профілю цей коефіцієнт дорівнює 1,3-1,5. Це означає, що самостійна підготовка до практичного заняття тривалістю 4 години повинна складати не менш як 5-6 годин. Разом з тим Наказом Міністерства освіти і науки України встановлена тривалість щоденної підготовки в межах не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни

Посилення ролі самостійних занять під керівництвом викладачів повністю відповідає поглядам на удосконалення форм і методів підготовки спеціалістів для народного господарства і Збройних Сил держави.

В рамках реформи вищої школи для самостійного вивчення слухачам визнано доречним планувати і деякі матеріали, які раніше викладались на лекціях.

Планування самостійної роботи слухачів повинно розпочинатись на стадії розробки навчальної програми при складанні розрахунку навчального часу і розподілу його по видах навчальних занять. Вже на цьому етапі необхідно орієнтовано визначити, які теми і навчальні питання підлягають самостійному вивченню під керівництвом викладача, тобто в часи планових занять, скільки годин слід відвести на їх вивчення. Відповідно і в розрахунку навчального часу необхідно окремою графою виділити «самостійну роботу під керівництвом викладача» із збереженням графи, в якій проставляється кількість годин, які відводяться на самостійну підготовку слухачів у позааудиторний час. При складанні тематичного плану в перелік тем і навчальних питань, що підлягають самостійному вивченню під керівництвом викладача, а відповідно і в розрахунку часу при необхідності вносяться уточнення.

Чи є різниця в організації самостійної роботи слухачів у години планових занять і в години самопідготовки? Дійсно різниця є, але вона не має принципового характеру. Вона визначається іншим цільовим призначенням та змістом роботи. Відомо, що головна мета самостійної роботи в позааудиторний час полягає в підготовці до чергових занять, заліків, іспитів і реалізується шляхом повторення матеріалів і закріплення знань, отриманих слухачами на лекціях та інших заняттях, які попереджують самопідготовку. Так, слухачі вивчають і закріплюють теоретичні положення по темі заняття, звертаючись до вивчення відповідних розділів підручників і навчальних посібників, конспектів лекцій, а крім того під час самопідготовки вивчають навчальне завдання, наносять обстановку на карти, оцінюють її, готують основні вихідні дані для прийняття рішення на медичне забезпечення військ. В часи самостійної підготовки вивчаються також завдання та організація медичної служби, медичних формувань, в складі яких повинні діяти слухачі, обов'язки посадових осіб, в ролі яких їм необхідно буде виступити на занятті.

При проведенні самостійної роботи в часи планових занять слухачі (студенти) вирішують більш складні та творчі завдання. Так, наприклад, при проведенні групової вправи на картах слухачі самостійно готують висновки із обстановки, доповідь по медичній службі, приймають рішення на медичне забезпечення військ, віддають розпорядження. На тактико-спеціальних заняттях слухачам може бути поставлене завдання на самостійне розгортання та обладнання функціональних підрозділів. На командно-штабних навчаннях (військово-медичних іграх) слухачі самостійно вирішують цілий ряд комплексних завдань з організації медичного забезпечення частини, з'єднання (оцінка обстановки, прийняття рішення, організація взаємодії тощо). В години планових занять слухачі можуть самостійно, без попереднього прослуховування лекцій, вивчати деякі теми навчальної програми, які традиційно включаються в лекційну тематику. Як приклад можна привести теми, присвячені вивченню завдань і організації різних ланок медичної служби.

При наявності добрих підручників і навчальних посібників самостійне вивчення організаційно-штатної структури медичних частин і установ більш ефективно, ніж слухання лекцій на подібні теми. Лекції корисні тоді, коли в них викладаються наукові основи предмету, складні для самостійного вивчення матеріали, коли в них міститься нова інформація, актуальна для розуміння розділів програми і відсутня в підручнику. Читання лекції з такої тематики виправдане лише у випадках введення нової організаційно-штатної структури медичної служби, або її окремих ланок, поки слухачі не отримають відповідного навчального посібника для вивчення нової штатної організації. На самостійну роботу в години планових занять відводиться час частіше всього для слухачів факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації військових лікарів, рідше - для факультету підготовки військових лікарів та студентів. З врахуванням складності завдань, які вирішують слухачі, самостійна робота в години планових занять проводиться, як правило, під керівництвом викладача.

Слід враховувати, що відокремлення навчальних матеріалів, які виносяться на самостійне вивчення під час планових занять і в позааудиторний час, умовне. Так, наприклад, підготовка загальних висновків із оцінки обстановки і доповіді по медичній службі, прийняття рішення на медичне забезпечення військ можуть здійснюватись і в часи планових занять, і в часи самопідготовки. Тому при виборі форми самостійної підготовки в кожному конкретному випадку враховуються складність навчальних матеріалів, які передбачені для самостійного вивчення, склад слухачів, рівень їх підготовки із дисципліни, кількість годин, що відводиться на вивчення окремих розділів і тем. Загальний час, який планувався для самостійної роботи слухачів, визначається при складанні навчальної програми. При цьому в розрахунку годин по розділах дисципліни і видах занять окремими графами показується час, який відводиться на самостійну роботу під керівництвом викладача і в позааудиторний час. Зміст тем і навчальних питань, які підлягають самостійному вивченню слухачами в часи планових занять, конкретизуються при розробці тематичного плану. На основі його даних навчальний відділ навчального закладу включає самостійну роботу, яка проводиться під керівництвом викладачів, в загальний розклад занять.

На самостійну роботу в часи планових занять складається навчальне завдання по такій же формі, як і для самостійної підготовки в позааудиторний час. Видається воно завчасно, щоб до початку заняття слухачі змогли отримати необхідну літературу.

Самостійна робота в часи планових занять проводиться під керівництвом викладача, так як складність матеріалів, їх новизна змушують слухачів періодично звертатись до нього за допомогою. Після короткого вступного слова викладача, в якому він повідомляє про мету заняття і порядок роботи, слухачі приступають до самостійного вивчення матеріалів, користуючись отриманим завданням. На питання, що виникають, викладач відповідає окремо кожному слухачеві, не відволікаючи від роботи інших. Якщо питання носить загальний і принциповий характер, то викладач може дати необхідні пояснення всій групі. При проведенні групової справи на картах самостійна робота в часи планових

занять може чергуватися з обговоренням матеріалів, підготовлених слухачами. Так, наприклад, після самостійної підготовки слухачами загальних висновків із оцінки обстановки викладач проводить обговорення варіантів, які запропоновані ними. Потім слухачі приступають у відповідності із завданням до відпрацювання наступного навчального питання.

Під час відповіді в процесі самостійної роботи на питання слухачів викладач завжди повинен пам'ятати, що мета форми навчання, яка розглядається, буде досягнута лише в тому випадку, коли слухач сам розібрався в суті питання, яке вивчається, дав свій варіант оцінки обстановки, сам прийняв рішення. Тому при наданні допомоги слухачам не слід спрощувати їм виконання завдання і разом з тим не можна сковувати їх ініціативу, нав'язувати своє рішення.

7.2. Організація самостійної роботи під час самопідготовки

Самостійну роботу слухачів, яка проводиться в позааудиторний час, планує навчальна частина кафедри. Основним вихідним документом з цією метою служить зведений розклад занять по дисципліні на запланований період. Після ретельного його вивчення виявляються заняття, які вимагають для свого проведення самостійної підготовки слухачів. Потім сумісно з викладачами, які проводять заняття із слухачами, уточнюються конкретні дні та час проведення самостійної підготовки для кожної групи, яка проходить підготовку на кафедрі в період, що планується. Ця робота завершується складанням графіку самопідготовки. При його розробці необхідно враховувати заняття по інших предметах, і зокрема, практичні заняття, семінари та заліки, підготовка до яких може співпасти за часом з днями самопідготовки, які плануються кафедрою. Тому графік повинен узгоджуватись із аналогічними документами інших кафедр. В закінченні начальник навчальної частини оцінює можливості кафедри по забезпеченню навчальних груп в часи самостійної підготовки класами. На приміщення, яких не вистачає, в навчальний відділ подається заявка.

Важливе місце в плануванні самостійної роботи займає розробка завдань слухачам на самостійну підготовку. Вихідні дані для їх розробки закладаються в тематичні плани проведення занять. В них для кожної теми заняття пропонуються питання, які повинні вивчити слухачі на самопідготовці та перелік літератури, яка рекомендується для вивчення. Дані тематичного плану служать основою для розробки часткових завдань на самопідготовку перед проведенням того чи іншого заняття. Вказівки про проведення самопідготовки включаються самостійним розділом в навчальні завдання, які видаються слухачам при підготовці та в ході групових вправ, воєнно-медичних ігор, командно-штабних і оперативно-спеціальних навчань та інших видів занять. В останні роки спостерігається тенденція в розробці завдання на самопідготовку в виді самостійного документу, який готується, як правило, на весь цикл занять, які проводяться по тій чи іншій комплексній задачі. До деяких занять завдання на самопідготовку доводиться до слухачів в усній формі.

При складанні завдання необхідно пам'ятати, що роль самостійної роботи у вільний від занять час не вичерпується лише підготовкою слухачів до чергового заняття. Тому зміст завдання повинен орієнтувати слухачів на максимальне використання потенціальних можливостей самопідготовки та чітко визначити, що повинні слухачі вивчити у відведені у її години, якими навичками оволодіти, які документи розробити.

З врахуванням вказаної вимоги завдання на самопідготовку доцільно розробляти в якості самостійного документу, в якому повинні бути відображені:

- основні завдання, які повинні бути вирішені слухачами на самопідготовці;
- вказівки по організації та проведенню самостійної роботи.

В числі основних завдань вказується, що слухачі повинні вивчити, якими навичками і вміннями оволодіти, які документи виконати під час самопідготовки. Розглянемо це положення на конкретному прикладі. Припустимо, що викладач готує завдання на самопідготовку до групової вправи на картах за темою: «Організація медичного забезпечення мд в наступі». В цьому випадку в завданні на самопідготовку в якості основних завдань слід вказати вивчення:

- організація медичної служби механізованої дивізії; призначення, складу і принципів використання медичних підрозділів і частин (МПП, ОМедБ);
- теоретичних основ організації медичного забезпечення мд в наступі;
- змісту і послідовності роботи начальника медичної служби по плануванню медичного забезпечення і керівництву підлеглими силами і засобами в ході бойових дій.

В розділі, присвяченому викладанню конкретного навчального завдання, приводиться перелік питань, які слухачі повинні відпрацювати в часи самостійної підготовки, порядок їх відпрацювання, орієнтовний час, який відводиться для цього, література, що рекомендується для вивчення. При визначенні обсягу завдання, необхідно виходити із розрахунку, що за одну годину можна вивчити не більше 7-8 сторінок. При цьому необхідно враховувати і час, який затрачується слухачами на нанесення обстановки на карту, виконання встановлених завданням документів. До групової вправи на картах навчальне завдання складається на весь цикл занять, які проводяться, по даній вправі. Як приклад приведемо варіанти завдання до групової вправи, що проводиться за раніше вказаною темою:

Навчальне завдання на самопідготовку

Навчальні питання	Порядок відпрацювання	Навчальний час (хв.)	Література, що рекомендується
До заняття № 1			
1. Вивчити обстановку, усвідомити завдання медичної служби дивізії та провести	Нанести обстановку на карту, підготувати усний варіант усвідомлення завдання,		1. Основне завдання до вправи №2. 2. Організація медичного забезпечення частині з'єднань.

Навчальні питання	Порядок відпрацювання	Навчальний час (хв.)	Література, що рекомендується
розрахунки.	провести розрахунок часу та записати в робочий зошит.		Підручник..... .....
2			
До заняття № 2 і т. д.			
1, 2 і т.д.			

В графі 4 вказується лише обов'язкові для вивчення джерела. Як додаток до навчального завдання на самопідготовку доречно привести перелік додаткової літератури, в якому слід вказати джерела, що характеризують сучасні погляди на характер загальновійськового бою та операції, тилового забезпечення військ, принципові підходи до організації хірургічної та терапевтичної допомоги на етапах медичної евакуації, захисту військ, медичних частин та установ від ЗМУ, забезпеченням військ медичним майном. Вказаний перелік допоможе слухачам поповнити та згадати знання із суміжних дисциплін, необхідних для засвоєння теми, що вивчається.

У вказівках з організації самостійної підготовки викладається загальний порядок проведення і зміст заходів по її організації. Даються вказівки на отримання літератури із грифом “таємно” і “для службового користування”, топографічних карт, їх склеювання, методичні рекомендації слухачам по вивченню медичної обстановки, нанесенню її на карту, по роботі з літературою, що рекомендується. Як додаток до завдання на самопідготовку можуть включатися формалізовані таблиці в план медичного забезпечення, зразки розпоряджень по медичній службі та інші документи, які слухачі повинні заповнити і підготувати під час самостійної роботи. Завдання на самостійну підготовку обговорюється на засіданні кафедри і після внесення автором відповідних коректив затверджуються начальником кафедри.

Матеріальне забезпечення самостійної роботи слухачів полягає в своєчасній заявці та підготовці навчальних класів, забезпеченні слухачів навчальними і наочними посібниками, технічними засобами навчання. При виділенні приміщення необхідно передбачити можливість роботи слухачів із таємною літературою.

Для проведення самопідготовки бажано виділяти тематичні класи, обладнані стендами і технічними засобами, які використовуються при вивченні теми заняття. При відсутності такої можливості викладач зобов'язаний завчасно заказати наочні посібники по темі, що вивчається (схеми, діапозитиви), при необхідності - обчислювальну техніку.

Десь за 7-10 днів до початку занять командир навчальної групи прибуває до викладача, який ставить йому завдання на отримання навчальних завдань, топографічних карт (завчасно замовлених), і інструктує його про час, місце і порядок проведення самопідготовки. Досвід проведення групових вправ на

картах показує, що спочатку необхідно запланувати не менше двох самостійних занять тривалістю по 3-4 години кожне: на першому слухачі наносять на карту обстановку і вивчають її, на другому вивчають теоретичні питання по темі, оцінюють обстановку і готують встановлені завданням документи.

З метою надання методичної допомоги слухачам першу самопідготовку доречно розпочати з короткого інструктажу, який проводить викладач. Він знайомить групу із загальним порядком проведення самостійної підготовки, звертаючи особливу увагу на вимоги до роботи з таємною літературою, після чого дає рекомендації по методиці вивчення завдання, склеювання і складання карти, нанесення на неї медичної обстановки. Надалі слухачі працюють під наглядом командира групи. Однак викладач повинен періодично контролювати роботу, відповідати на питання, які виникають у слухачів в процесі самостійної роботи. При повторних проведеннях самостійних підготовок безпосереднє керівництво роботою слухачів та надання їм методичної та консультативної допомоги рішенням начальника кафедри може бути покладене на чергового викладача.

Самостійна робота - активний метод навчання. В організації та удосконаленні самостійної роботи слухачів велике значення має систематичне вивчення та оцінка її ефективності. Мета цієї роботи в тому, щоб своєчасно виявити недоліки в організації та методиці проведення самостійної підготовки слухачів і на цій основі постійно удосконалювати її. На сьогоднішній день немає єдиного критерію для оцінки ефективності самостійної роботи слухачів. Частіше всього орієнтуються на середні показники успішності слухачів, але відомо, що на успішність слухачів впливають не тільки тривалість та якість самостійної підготовки, але і якість читання лекцій, проведення практичних занять, ступінь важкості навчального матеріалу, індивідуальні здібності слухачів. Оцінювати ефективність самопідготовки тільки по успішності слухачів і робити на цій основі організаторські висновки неправильно. Для виявлення факторів, які впливають на якість проведення самопідготовки та її результати, необхідно систематично вивчати форми організації та методи самостійної роботи слухачів, регулярно проводити хронометраж (самохронометраж) їх роботи, анкетування (опитування) слухачів. В процесі вивчення виявляється відповідність часу, який витрачається на відробку тієї чи іншої теми - часу, що планується, а також уточнюється зміст навчальних питань, які виносяться на самопідготовку та методика їх відпрацювання. Отримані дані дозволять більш об'єктивно оцінити ефективність самопідготовки, постійно удосконалювати її. Кардинально вирішити питання можливо лише при наявності об'єктивних узагальнюючих показників ефективності самопідготовки.

Розділ 8. Методика організації та проведення контрольних заходів при вивченні дисциплін спеціальної підготовки”

Науково-технічний прогрес, що став одним із доленосних чинників кінця ХХ й початку ХХІ століття, особливо стрімкий прорив у ньому інформаційних

технологій, а разом із тим і зміни соціально-економічного середовища в нашій державі, безпрецедентна можливість доступу до світового досвіду в галузі освіти накладають на систему підготовки офіцерських кадрів для Збройних Сил України обов'язок шукати нові, адекватні змінам, що відбулися в Збройних Силах України у зв'язку з їх реформуванням та розвитком, найбільш ефективні форми та технології навчання.

Педагогічна теорія й практика у вищих навчальних закладах контролю засвоєння змісту навчання особами, які навчаються, приділяє велике значення.

8.1. Функції контролю

Контроль засвоєння слухачами (студентами) навчального матеріалу, оцінка їх знань, навичок та вмінь є невідкладною складовою частиною навчального процесу, основним елементом управління навчальною діяльністю.

Виділяють декілька функцій контролю:

- перевірочну;
- виховну;
- навчальну;
- організуючу.

Суть перевіркової функції заключається в отриманні об'єктивних даних про дійсний стан процесу навчання, ступеню засвоєння слухачами навчального матеріалу та реалізації цілей навчання. Виховна функція проявляється в тому, що оцінка успішності слухачів породжує у них почуття змагання, стимулює їх самостійну роботу по вивченню програмного матеріалу, виховує почуття відповідальності за доручену справу, любов до праці, самокритику.

Навчальна функція виражається в тому, що пояснення і рекомендації, які дають викладачі в ході контролю, містять в ряді випадків нову інформацію і сприяють отриманню слухачами додаткових знань. Проаналізовані та узагальнені результати контролю відображають досвід навчально-виховної роботи професорсько-викладацького складу та можуть бути використані іншими викладачами і кафедрами навчального закладу. Матеріали, які отримуються в процесі контролю, дозволяють педагогам і слухачам проаналізувати свою діяльність, виявити недоліки, покращити зміст і методи наступної роботи.

Організуюча функція заключається в тому, що в результаті контролю професорсько-викладацький склад, командування кафедри отримують інформацію, необхідну для управління процесом навчання, постійного удосконалення організаційних форм навчального процесу.

Відповідно розглянутим функціям основними цілями контролю є:
 визначення ступеню реалізації цілей та завдань навчання;
 оцінка успішності слухачів і заохочення їх до самостійної роботи;
 отримання інформації, яка необхідна для управління процесом навчання та постійного його удосконалення.

Контроль засвоєння та оцінка знань слухачів організуються і проводяться на основі єдиних принципів, розроблених в процесі повсякденної практики вищої школи. Основними принципами є:

повнота;
 систематичність;
 об'єктивність;
 цілеспрямованість;
 диференційність;
 мінімальні затрати часу на проведення контролю.

Повнота контролю означає, що в процесі навчання контролем повинні бути охоплені всі слухачі. Виконання цього положення забезпечується зворотнім зв'язком професорсько-викладацького складу зі слухачами. Охоплення контролем всіх слухачів створює умови для індивідуального підходу до їх навчання. Цей принцип також означає, що контроль успішності слухачів повинен проводитись по кожній дисципліні, по кожному розділу програми будь-якого навчального предмету окремо.

Систематичність контролю передбачає регулярність і плановість його проведення на всіх рівнях навчання з використанням різних видів і форм контролю. Вже при розробці навчальних програм передбачається проведення основних контрольних заходів. Форми і строки їх проведення конкретизуються при складанні тематичних планів і розкладу занять. Форми і строки контролю повинні завчасно доводитися до викладачів і слухачів, щоб вони могли врахувати цю інформацію при плануванні своєї роботи. Виконання принципу, що розглядається, сприяє систематичній роботі слухачів, підвищенню їх успішності.

Об'єктивність контролю є одним із основних принципів. Контроль засвоєння та оцінка знань слухачів повинні бути вільними від суб'єктивного впливу викладача на їх результати. Тільки при виконанні цього принципу можна розраховувати на отримання інформації, яка відображає дійсний стан процесу навчання, правильно оцінити знання слухачів, виявити їх сильні та слабкі сторони, конкретизувати на цій основі заходи з поліпшення навчальної та виховної роботи. Об'єктивність контролю досягається вибором в кожному конкретному випадку отриманих форм контролю та розробкою об'єктивних критеріїв оцінки знань слухачів.

Принципи цілеспрямованості та диференційності контролю заключаються в тому, що всі його види і форми повинні мати конкретні та узгодженні між собою цілі, спрямовані на виконання кінцевих завдань навчання. Сукупність різних видів і форм контролю буде являтися системою лише тоді, коли всі його цілі, та часткові завдання будуть об'єднані.

Єдиною структурною схемою, яка дозволяє проаналізувати як на яких етапах і в якій послідовності здійснюється перевірка реалізації кожної кінцевої цілі. Диференційність контролю заключається в тому, щоб рівень його відповідав цілям, які ставились при вивченні розділу програми, який перевіряється. Якщо, наприклад, при вивченні теми слухачам дається лише загальна уява про явище і процеси, що розглядаються, то рівень контролю обмежується перевіркою розуміння вивчених матеріалів.

Дуже важливо при організації контролю засвоєння знань виконання *принципу мінімальних затрат часу на його проведення*. Зумовлено це перш за все

постійно прогресуючим збільшенням обсягу інформації, яку повинні засвоїти слухачі в процесі навчання, і вкрай обмеженим часом, який виділяється на вивчення матеріалів програми. Вказана обставина в повній мірі відноситься до організації медичного забезпечення військ.

Внаслідок цього приходиться думати про раціональне використання кожного навчального часу. Природно, що при плануванні та організації контрольних заходів необхідно намагатись мінімально затрачувати час. Досягається це перш за все вибором найбільш економічних та ефективних форм контролю. Тому в останні роки все більше розповсюдження отримує використання різних форм програмованого контролю з використанням технічних засобів навчання.

8.2. Види і форми контролю

На кафедрах медико-тактичного профілю медичних вищих навчальних закладів прийняті наступні види контролю знань:

- попередній (базисний);
- поточний (оперативний);
- періодичний (рубіжний);
- підсумковий.

Попередній (базисний) контроль проводиться на початку курсу навчання з метою виявлення рівня підготовки слухачів з організації медичного забезпечення військ. Цей вид контролю застосовується частіше всього з категорією слухачів, що вже мають певний рівень підготовки з організації медичного забезпечення військ. Проводиться він звичайно методом програмованого тестового контролю, шляхом проведення письмової контрольної роботи або вирішення ситуаційних задач. Результати попереднього контролю дозволяють укомплектувати групи слухачів із врахуванням рівня їх підготовки, внести при необхідності корективи в навчальну програму, вибрати оптимальні форми і методи навчання.

Поточний контроль використовується для систематичної перевірки засвоєння слухачами навчального матеріалу протягом усього періоду вивчення дисципліни. Цей вид контролю є одним із важливих засобів забезпечення зворотного зв'язку в навчальному процесі, необхідного для стимулювання самостійної роботи слухачів та удосконалення методики її проведення. Тому поточний контроль *називають ще й оперативним*. При його проведенні найбільш повно реалізуються навчаюча та організуюча функції. В ході нього викладач має можливість вивчати індивідуальні якості та здібності слухачів, їх успішність і своєчасно вносити відповідні корективи в зміст і методику проведення навчально-виховної роботи. Поточний контроль постійно стимулює навчальну діяльність слухачів, сприяє розвитку в них почуття відповідальності, любов до праці, ритмічність в роботі.

Періодичний контроль (*рубіжний*) виконує переважно перевірочну функцію. Він проводиться з метою перевірки засвоєння слухачами великих розділів навчальної програми, досягнення цілей військової практики, якості виконання курсових робіт.

Підсумковий контроль проводиться з метою перевірки засвоєння слухачами матеріалів програми по всіх розділах дисципліни, що вивчається.

При проведенні контролю з організації медичного забезпечення військ використовуються наступні його форми:

- усне опитування;
- різні форми програмованого контролю (в тому числі з допомогою технічних засобів);
- контрольні роботи;
- тактико-спеціальні летючки;
- виконання письмових домашніх завдань;
- аналіз звітних матеріалів;
- залік та екзамен.

Комплексне використання різних форм перевірки значно розширює можливості *поточного* контролю з оцінки знань слухачів, оперативного виявлення недоліків в організації навчального процесу і своєчасного прийняття заходів до їх усунення. Основними формами періодичного контролю є заліки і екзамени (за винятком екзамену по всій дисципліні). Додатковими його формами є: перевірка якості виконання слухачами курсових робіт, звітів про військову практику.

Підсумковий контроль з організації медичного забезпечення військ проводиться в формі державного екзамену по всій дисципліні.

Кожна форма контролю має свої недоліки і переваги. Знання їх дозволяє викладачу найбільш повно використовувати переваги кожної форми контролю. З врахуванням цього положення і проводиться характеристика основних форм контролю, які застосовуються у викладанні організації медичного забезпечення військ.

Усне опитування є традиційною формою поточного контролю успішності слухачів. Воно застосовується при проведенні семінарських занять, групових занять та вправ, тактико-спеціальних занять і навчань. Систематичність опитування дозволяє швидко виявити недоліки самостійної роботи слухачів, ступінь засвоєння навчального матеріалу в ході занять і оперативно внести корективи в організацію і методику навчання. В процесі опитування викладач має великі можливості і виховного впливу на слухачів, стимулювання їх самостійної роботи. Перевага цієї форми контролю також у можливості використання її для прищеплення слухачам інструкторсько-методичних навичок, необхідних майбутнім лікарям і офіцерам.

Ця форма контролю має і суттєві недоліки, головний з них – недостатня об'єктивність, великий вплив суб'єктивного враження викладачів зумовленого індивідуальними особливостями слухача, можливість безпідставної допомоги слухачу. Практичний досвід показує, що нерідко викладачі, особливо з недостатнім досвідом, занадто щедрі на відмінні та добрі оцінки, ставлять перед слухачами прості, інколи примітивні питання, відповіді на які не відображають істинних знань тих, що навчаються. Сприятливе відношення до перевірки знань слухачів, яке свідчить про недооцінку практичної значимості контрольних

заходів, не дає бажаних результатів, а частіше приносить шкоду, так як породжує у викладачів і слухачів неоправдане почуття благополуччя, не привчає останніх до регулярної самостійної роботи. Практичну значимість усного опитування суттєво знижує і такий недолік, як великі затрати часу на його проведення. По цьому показнику він значно поступається таким формам, як програмований контроль, письмова контрольна робота.

Програмований контроль поточної успішності на відміну від усного опитування дозволяє в короткий термін перевірити знання всіх груп і більш оперативно усунути недоліки в методиці навчання і організації самостійної роботи слухачів, допомагає їм здійснювати самоконтроль. За допомогою цієї форми можна контролювати знання нормативної інформації, організаційно-штатної структури, принципів положень по організації забезпечення бойових дій частин, з'єднань і об'єднань.

Існує два основних методи програмованого контролю:

альтернативний (вибірковий) і результативний (метод конструювання відповідей).

Альтернативний, або вибірковий, метод заключається в тому, що слухач отримує перелік питань і декілька готових відповідей на кожний з них. Слухач повинен вибрати правильні відповіді. Головний недолік даного методу в тому, що в заготовлених відповідях закладені елементи підкази, які зумовлюють пасивність мислення слухачів, які заважають їм вести активний пошук відповідей. При даному методі не виключена можливість вгадування, механічного запам'ятовування відповідей і, в тому числі, невірних.

Результативний метод передбачає самостійний пошук і формування правильних відповідей. При цьому досягається більша об'єктивність контролю. Але часу на контрольне опитування і оцінку відповідей потрібно більше, ніж при використанні альтернативного методу.

В навчальній практиці частіше всього використовують *змішаний альтернативно-результативний* метод контролю. Суть його полягає в тому, що слухачам видають перелік питань альтернативного і результативного характеру. До кожного альтернативного питання приводиться 3-5 відповідей, з яких лише частина є правильними. Разом з переліком питань слухач отримує контрольну карту, в якій він помічає правильні відповіді а на її звороті формулює відповіді на питання результативного характеру. На кожне заняття готується 2-3 переліків питань, що збільшує загальний обсяг матеріалу, який підлягає контролю і повністю виключає можливість списування відповідей.

Перевірка здійснюється за допомогою шаблонів із завчасно нанесеними на них правильними відповідями.

В останні роки на кафедрах широко використовується комп'ютерний тестовий контроль, який дозволяє в короткі терміни визначити знання слухачів в самому широкому діапазоні. Контроль здійснюється в діалоговому режимі. Головна перевага програмованого тестового контролю – його оперативність, підвищується і об'єктивність, так як виключається можливість підкази і впливу суб'єктивного враження викладача на оцінку відповіді. Однак ця форма вимагає

великої та кропіткої попередньої роботи професорсько-викладацького складу з підготовки питань та методично обгрунтованих відповідей на них.

Письмові контрольні роботи використовуються для поточної перевірки засвоєння слухачами навчального матеріалу з найбільш складними питаннями і темами програми, а також з питань, які вивчають слухачі самостійно. Ця форма дозволяє охопити контролем одночасно всіх слухачів навчальної групи, при цьому часу витрачається в 2-3 рази менше, ніж при усному опитуванні.

Письмова контрольна робота має великий виховний вплив на слухачів, так як документування своїх відповідей за змістом матеріалу, який викладається, пробуджує до більш тісного і глибокого вивчення розділів програми, по яких проводиться контрольна робота. За оперативністю ця форма поступається програмованому тестовому контролю. До письмової контрольної роботи вдаються у випадках, коли вирішальну роль відіграє об'єктивність контролю. Різновидністю контрольних робіт є тактико-спеціальні летючки, вирішення ситуаційних завдань. Вони використовуються для перевірки знань, навичок та вмій по різних питанням управління медичної службою, її підрозділами і частинами. Їх використовують при проведенні поточного, періодичного, а іноді й підсумкового контролю.

Однією з форм поточного контролю є *виконання письмових домашніх завдань*. В якості прикладу можна привести перевірку письмових варіантів доповідей по медичній службі, рішень з організації медичного забезпечення частин (з'єднань, об'єднань), розпоряджень по медичній службі, які готують слухачі в години самостійної роботи в ході групових вправ на картах. Перевага цієї форми насамперед у можливості одночасного охоплення контролем всіх слухачів навчальної групи, в стимулюванні їх самостійної роботи. Велика вірогідність підказ і списування при виконанні домашніх завдань в значній мірі знижує об'єктивність і практичну цінність даної форми контролю. Тому перевірку домашніх завдань роблять частіше в формі усного опитування. Важливою *формою періодичного контролю є перевірка якості виконання слухачами курсових робіт*.

Поряд із контролюючою функцією, ця форма несе велике навчальне навантаження. Перевірка курсових робіт, хоча при їх написанні не виключається можливість допомоги зі сторони товаришів по групі, в цілому дозволяє виявити та оцінити здатність слухачів до самостійного наукового пошуку, роботі з літературою, вміння аналізувати і узагальнювати факти, робити із них теоретичні та практичні висновки. Виконання курсових робіт дисциплінує слухачів, виховує в них почуття відповідальності за доручену справу.

Звіт про військове стажування дозволяє викладачу отримувати інформацію про найвідповідальніший період навчання слухачів, в процесі якого вони отримують навички у виконанні своїх майбутніх посадових обов'язків. У даній формі контролю поєднується контролююча, навчаюча, виховна та організуюча функції. Необхідність документування в звіті і в матеріалі результатів своєї роботи, які додаються до нього, підвищує відповідальність слухачів за якість виконання всіх розділів програми військового стажування,

сприяє більш глибокому вивченню офіційних документів, регламентуючих діяльність військ і медичної служби, активному оволодінню навичками і вміннями. Аналіз матеріалів звітів дозволяє внести необхідні корективи в програму і організацію військового стажування. Перевірка звітів доповнюється прийомом заліку по матеріалам стажування. Залік проводиться в формі захисту слухачами представлених звітів.

Заліки є основною формою періодичного контролю. Вони проводяться по найбільш важливим і складним розділам програми, а також по дисципліні в цілому, якщо навчальним планом для неї не передбачається проведення екзамену. Вільних від занять днів для підготовки до заліку, як правило, не виділяється. В розкладі занять вказуються лише строки проведення заліків, виходячи з яких слухачі самостійно вибирають час для підготовки до них. Проводяться заліки шляхом індивідуального опитування, яке може проводитись і в присутності всієї групи. В останньому випадку практикується нерідко колективне обговорення поставлених питань, що значно підвищує роль навчальної функції даної форми контролю. Для проведення заліку завчасно готується перелік контрольних питань. При його складанні необхідно намагатись щоб питання відображали зміст розділів програми, які перевіряються.

Білет для проведення заліку, як правило, не складаються. Контрольні питання викладач задає на свій погляд з урахуванням активності слухачів в процесі навчання розділів по яким проводиться залік (при проведенні групових вправ, на семінарських, тактико-спеціальних заняттях).

Екзамен є основною формою підсумкового контролю. В ряді випадків він використовується і для періодичного контролю (курсів екзаменів). Головна мета екзамену – перевірити ступінь і якість засвоєння теоретичних основ дисципліни, вмінні використовувати отримані знання на практиці при вирішенні конкретних ситуаційних завдань. У відповідності з вказаною метою екзамен з організації методичного забезпечення військ складається з двох частин – теоретичної і практичної.

Важливим при підготовці до екзамену є визначення числа питань, які включаються в кожний білет, та кількість білетів. Дидактична література рекомендує мати в білетах 3 питання. Що стосується кількості білетів: їх повинно бути достатньо, щоб охопити основний зміст програми і виключити повторення білетів в одну сесію. Як правило кількість білетів складає 35-40.

До теоретичного екзамену готуються білети, роль яких для даної форми контролю дуже важлива, так як від раціональності їх складання залежить в значній мірі об'єктивність результатів екзамену. При складанні білетів необхідно врахувати ряд вимог, що пред'являються до них. Перше з них полягає в тому, щоб зміст білетів по можливості забезпечував однакові умови здачі екзаменів для всіх слухачів. Необхідно у зв'язку з цим намагатись складати білети однакової структури і складності. Зміст білетів повинен забезпечити виявлення дійсних знань слухачів і до мінімуму звести в їх відповідях елемент випадковості. Для цього необхідно, щоб питання кожного білету дозволяли виявити знання слухачів по основним розділам програми. З урахуванням цього положення всі білети

повинні бути побудовані за єдиним структурним принципом. Так, наприклад, при складанні білетів з організації медичного забезпечення для слухачів факультету підвищення кваліфікації військових лікарів перші питання доречно присвятити загально - теоретичним основам медичного забезпечення військ, другі – організаційній структурі медичної служби, а також її частин і закладів, треті – практичним питанням організації медичного забезпечення бойових дій військ.

При формуванні кожного питання той, хто складає білети, повинен чітко уявляти, яку інформацію він очікує отримати при відповіді на нього. Порухення цього правила може призвести до того, що на деякі екзаменаційні питання важко відповісти не тільки слухачу, але й викладачу. Проілюструємо це положення на конкретному прикладі. В проекті екзаменаційних білетів, підготовлених для курсового екзамену з ОМЗ військ, одне з питань мало наступне формулювання: “Завдання, організація і принципи використання медичного пункту полку”. Коли автора білетів попросили сформулювати основні принципи використання МПП, то він не зумів цього зробити, так як принципів не існує.

В екзаменаційні білети не слід також включати питання занадто широкого плану, добре відповісти на які протягом 10-15 хвилин практично не можливо. Так, наприклад, одне з питань екзаменаційного білету сформульовано таким чином: ”Суть і основні риси сучасної системи лікувально-евакуаційних заходів, які проводяться у військах”. Для розкриття цієї теми слухачу потрібно при самому поверхневому її освітлені не менше години.

Для перевірки знань слухачів доречно включати в екзаменаційні білети декілька часткових, більш вузьких питань, які характеризують окремі сторони даної теми. В цьому випадку слухачі можуть достатньо глибоко розкрити зміст питання і переконливо показати ступінь засвоєння даного розділу програми.

Практична частина екзамену проводиться в формі тактико-спеціальної летючки (рішення ситуаційного завдання), розрахованої на 30-40 хвилин. Рішення її дозволяє перевірити навички слухачів в оцінці обстановки, яка складається в ході бойових дій, в проведенні розрахунків потреби в силах і засобах медичної служби, прийнятті рішення, відданні розпоряджень. З метою виключення списування слухачами видають 2-3 варіанти летючок.

Поряд із контролюючою, екзамен виконує і навчальну функцію. В процесі підготовки до екзамену слухачі систематизують знання, отриманні в процесі навчання, більш глибоко усвідомлюються зв'язки між різними розділами дисципліни, місце її в загальній системі навчання, пізнають наукові методи, які використовуються при вивченні організації медичного забезпечення. Для того, щоб слухачі сприймали предмет в цілому, вивчили всю сукупність його внутрішніх та зовнішніх зв'язків, підготовку до екзаменів необхідно організувати по програмі, виключивши можливість ознайомлення слухачів з екзаменаційними білетами.

8.3. Оцінка знань і успішності слухачів (студентів)

Будь-яка форма контролю завершується оцінкою знань, навичок і вмінь тих, хто навчається. З метою забезпечення об'єктивності оцінок необхідно мати єдині

критерії, якими повинні користуватись викладачі при проведенні контролю. Основою для розробки таких критеріїв є кваліфікаційна характеристика випускника, яка містить перелік знань, навичок і вмінь, якими повинні оволодіти слухачі після вивчення дисципліни, кожної теми і кожного розділу. При цьому рівень контролю повинен відповідати рівню навчання, а це означає, що контроль знань повинен бути адекватний рівню навчання.

Якщо, наприклад, мета вивчення теми або розділу заключається в ознайомленні слухачів з основами організації медичного забезпечення, то контроль повинен здійснюватись на рівні розуміння слухачем (студентом) суті питань, що розглядаються, принципів підходів та їх вирішення. Якщо ж в результаті вивчення тієї ж теми слухачі повинні отримати знання по вирішенню конкретних питань медичного забезпечення об'єднань, набути навички та вміння по його плануванню і організації, то і контроль повинен здійснюватись на рівні вміння, виявлення спроможності слухачів самостійно використовувати напрацьовані теорією і практикою методи і прийоми організації медичного забезпечення військ.

Оцінка знань виконує по суті вимірювальну функцію. Єдиної міри виміру знань, яка дозволяє дати об'єктивну оцінку кожному слухачу за прийнятою у нас 4-х бальною шкалою, поки не вироблено. Тому оцінка знань здійснюється не шляхом їх прямого вимірювання, як це робиться при вимірі параметрів фізичних явищ (температурі і вологості повітря, швидкості вітру та інше), а шляхом порівняння реальних знань, навичок і вмінь слухачів з показниками, які встановлені програмою вивчення дисципліни і кваліфікаційною характеристикою випускника.

Заслуховуючи слухача (студента) по тому чи іншому питанню, викладач в думці порівнює зміст його відповіді із власною уявою про суть процесу чи явища, які розглядаються і, в залежності від повноти і глибини викладення, кількості допущених помилок, їх ваги і принципової значимості, ступеню володіння матеріалом, оцінює рівень підготовки слухача по даному розділу програми. Таким чином виставляється оцінка по кожному контрольному питанню. В кінці виводиться загальна оцінка з урахуванням коефіцієнтів значимості кожного питання. Можна констатувати, що для оцінки знань слухачів зараз користуються переважно якісними критеріями, які важко піддаються кількісному вимірюванню. Внаслідок цього об'єктивність оцінки залежить в значній мірі від кваліфікації та досвіду викладача.

Залік повинен визначити рівень засвоєння слухачем змісту навчання, сформованих професійних практичних вмінь та навичок відповідно до навчальних програм дисциплін, передбачених навчальними планами. Результати складання заліків визначаються оцінками “відмінно”, “добре”, “задовільно”, “незадовільно”.

Критерії оцінки знань слухачів (студентів) це:

ступінь розуміння знань і рівень пізнавальної активності та самостійності слухача;

вміння застосувати знання на практиці і ступінь професійної спрямованості знань;

форма та якість викладання матеріалу.

Критерії оцінки знань слухачів на заліках.

Оцінка “відмінно”

1. Відповідь побудована на рівні самостійного або, навіть, творчого мислення. Вміння синтезувати знання з низки тем.

2. Вільне користування термінологією з організації медичного забезпечення військ. Глибоке знання понятійного апарату.

3. Бездоганні й глибокі відповіді на всі поставлені питання. Здатність робити узагальнення й висновки.

4. Абсолютна точність мови, висока її культура. Вміння, в разі потреби, застосувати умовні і графічні засоби передачі знань. Грамотне і логічне викладання матеріалу.

5. Повне опанування навчальним програмним матеріалом. Самостійне залучення знань з суміжних дисциплін. Знання не тільки основної, а і частково рекомендованої літератури, нормативно-розпорядчих актів зі свого фаху.

6. Загальний високий рівень освіти й висока ерудиція в галузі свого фаху.

Оцінка “добре”

1. Відповідь на рівні самостійного мислення. Тверде засвоєння програмного матеріалу.

2. Викладення матеріалу програмне й за змістом. Можуть бути деякі упущення в точності формулювань, не великі похибки у правильності мови. Проте відповідь все ж повинна мати характер складної і послідовної розповіді, яка лише інколи потребує втручання викладача.

3. У відповіді на другорядні запитання та з суміжних дисциплін потрібна допомога екзаменатора.

4. Здатність застосувати свої знання до аналізу сучасної діяльності (поглядів, методів, програм і т. д.).

5. Знання основної літератури та нормативної документації з дисципліни.

Оцінка “задовільно”

1. Відповідь побудована на рівні репродуктивного мислення. Засвоєна тільки основна частина програмного матеріалу.

2. При відповіді допускаються недостатньо правильні формулювання. Є порушення послідовності викладення матеріалу, часто виникає потреба в додаткових запитаннях екзаменатора.

3. Матеріал суміжних дисциплін слухач може залучати лише при втручанні й допомозі екзаменатора. Вагається при виділенні основних ознак явищ, про які доповідає, не завжди вміє встановлювати зв'язок теорії з практикою.

4. Знайомився з основною літературою, знає тільки її основний зміст й висновки, недостатньо володіє навиками роботи узагальнення.

Оцінка “незадовільно”

1. Незнання основної частини програмного матеріалу.
2. Наявність суттєвих помилок у відповіді.
3. Нездатність ув'язати зміст матеріалу з сучасністю (поглядами, програмами, методами і т. д.).
4. Неопанування необхідним мінімумом обсягу знань для успішного виконання професійних обов'язків.

З оцінкою знань окремих слухачів тісно пов'язана успішність навчальної групи, курсу.

В якості оцінки використовується середній бал, який вираховується за формулою:

$$K = \sum(n) * C_j / n$$

Де K – середній бал;

C – оцінка j-го слухача (студента);

n – число слухачів групи, курсу.

Недолік цього показника в тому, що він не відображає якісну сторону успішності. Так середній бал “4” група може отримати як при наявності тільки добрих оцінок, так і при різних поєднаннях відмінних, добрих, задовільних і незадовільних оцінок. Тому середній бал доповнюють показником, який характеризує відсоток успішності слухачів. Він вираховується за формулою:

$$K = (n - n^*) * 100 \% / n$$

Де n – число слухачів;

n* – число відстаючих слухачів

По даному показнику можна оцінити питому вагу відстаючих, але нічого не можна сказати про рівень знань слухачів.

8.4. Модульно-рейтинговий контроль засвоєння змісту навчання у вищих військових навчальних закладах МО України

Предметна система навчання передбачає вільний вибір слухачем послідовності та форм вивчення навчального предмету (дисципліни). Він може за своїм бажанням відвідувати лекції, консультації, але повинен складати заліки та екзамени за готовністю. Ця система не знайшла підтримки навіть у самих демократичних вищих навчальних закладах, породжуючи так званих вічних студентів. Звичайно, вона не могла знайти свого застосування і у вищих військових навчальних закладах.

Найбільший динамізм у вищій освіті нашої країни та інших країн світу набуває модульна система навчання і характерний для неї модульно-рейтинговий контроль засвоєння змісту навчання. Суть цього методу полягає в складанні певних наборів змістовних модулів (певних угруповань лекцій і занять) і проведенні модульно-рейтингового тестового контролю засвоєння змісту навчання.

Модульна система має суттєві переваги перед іншими системами навчання й доцільна до впровадження в навчально-виховний процес у вищих військових

навчальних закладах. Крім того, у зв'язку з уведенням в дію нових освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм, навчальні дисципліни яких побудовані за модульним принципом, альтернативи модульній системі навчання нема. Вона дає можливість відмовитися від анахронічної заліково-екзаменаційної сесії, що дозволяє інтенсифікувати процес навчання, підвищити якість навчання й у той же час дозволяє найбільш об'єктивно оцінювати рівень знань, умінь і навичок слухачів.

Державні стандарти освіти: освітньо-кваліфікаційні характеристики (ОКХ), освітньо-професійні програми (ОПП) та засоби діагностики (ДЗ), якщо вони розроблені за методикою, визначеною Міністерством освіти і науки України (наказ Міносвіти від 31 липня 1998 року № 285), дають підставу для впровадження модульно-рейтингового контролю засвоєння змісту навчання без будь-яких складнощів і непорозумінь.

ОКХ устанавлює вимоги до рівня підготовки випускника вищого військового навчального закладу у вигляді вмінь, що потрібно сформувавши для виконання ним своїх посадових обов'язків, які чекають на нього після випуску, а також для певної перспективи його росту.

Кожне вміння формується певним набором змістовних модулів (від одного до кількох), які являють собою систему навчальних елементів, поєднаних за ознакою відповідності певному обсягу навчальної інформації, що має самостійну завершену логічну структуру та зміст. Він реалізовується певними формами навчання: лекції, групові заняття, самостійні заняття (у тому числі й під керівництвом викладача), семінарські заняття, практичні та лабораторні заняття, групові вправи, командно-штабні навчання тощо. Змістовні модулі визначаються ОПП.

Кожний змістовний модуль у ЗД складається з навчальних, елементів, які в свою чергу поділяються на базові тестові завдання, з яких формуються тести. Тести і є матеріальною базою для проведення модульно-рейтингового контролю засвоєння змісту навчання.

Подальше удосконалення оцінки знань і успішності слухачів на сучасному етапі є однією з актуальніших проблем у викладанні організації медичного забезпечення військ.

Література та нормативно-правові документи та документи УВМА, що регламентують порядок здійснення освітньої діяльності
(література оновлена 19.01.2020)

Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII "Про освіту"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19
Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII "Про вищу освіту"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18
Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 № 1134 "Про затвердження нормативів чисельності студентів (курсантів), аспірантів (ад'юнктів), докторантів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, слухачів, інтернів, клінічних ординаторів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації та вищих навчальних закладах післядипломної освіти державної форми власності"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2002-%D0%BF
Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 "Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1187-2015-%D0%BF
Наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства оборони України від 15.08.2018 № 910/412 "Про затвердження Положення про військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-18
Накази Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 року № 977 "Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0880-19
Наказ Міністерства оборони України від 20.07.2015 № 346 "Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-15
Наказ Міністерства оборони України від 27.05.2015 № 240 "Про затвердження Положення про вищі військові навчальні заклади"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0706-15
Наказ Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України від 19.10.2016 № 542/1255 "Про затвердження Інструкції про порядок заміщення на конкурсній основі вакантних	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1461-16

<p>посад науково- педагогічних працівників у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів, що належать до сфери управління Міністерства оборони України"</p>	
<p>Про внесення змін до наказу Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України від 19.10.2016 № 542/1255</p>	<p>http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/673_nm_1639_mounu.pdf</p>
<p>Наказ Міністерства оборони України від 25.04.2016 № 216 "Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів"</p>	<p>https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v02163-22-16</p>
<p>Наказ Міністерства оборони України від 05.06.2014 № 360 "Про затвердження Інструкції про організацію та проведення військово-професійної орієнтації молоді та прийому до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти"</p>	<p>https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-14</p>
<p>Наказ Міністерства оборони України від 12.01.2016 № 5 "Про затвердження Інструкції про порядок організації і проведення військового (флотського) стажування, навчальної, виробничої, ремонтної, корабельної та інших видів практики курсантів (слухачів, студентів) вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів"</p>	<p>https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0191-16</p>
<p>Лист Міністерства освіти і науки України від 15.08.2018 № 1/11-8681 " Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо)"</p>	<p>https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v86817-29-18</p>
<p>Наказ Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України від 08.05.2002 № 155/291 "Про затвердження Інструкції з планування та обліку діяльності науково-педагогічних (педагогічних) працівників вищих військових навчальних закладів (військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, навчальних центрів Збройних Сил України)</p>	<p>https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-02</p>
<p>Наказ Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України від 11.02.2016 №71/109 "Про затвердження Положення про проведення</p>	<p>https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0358-16</p>

атестації науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів, що належать до сфери управління Міністерства оборони України"	
Наказ Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки України від 14.12.2015 № 719/1289 "Про затвердження Інструкції про організацію військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1678-15
Наказ Міністерства оборони України від 09.09.2015 № 472 "Про затвердження Положення про екзаменаційні комісії вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1141-15
Наказ Міністерства оборони України від 26.07.2018 № 370 "Про затвердження Інструкції з діловодства та документування управлінської інформації в електронній формі в Міністерстві оборони України та Генеральному штабі Збройних Сил України"	http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/370_nm_2018_instruction.pdf
Постанова Кабінету міністрів України від 29.04 2015 р. № 266 "Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/266-2015-p
Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.02.2005 N 81 "Про затвердження Переліку спеціальностей та строки навчання в інтернатурі випускників медичних і фармацевтичних вищих навчальних закладів, медичних факультетів університетів"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0291-05
Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.08.98 N 251 "Про затвердження Положення про систему ліцензійних інтегрованих іспитів фахівців з вищою освітою напрямів "Медицина" і "Фармація"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0563-98
Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.11.2006 N 762 "Про запровадження ліцензійного інтегрованого іспиту "Крок 3. Загальна лікарська підготовка" як складової частини державної атестації лікарів-інтернів"	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1269-06
Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.11.2006 N 763 "Про запровадження ліцензійного інтегрованого іспиту "Крок 3. Стоматологія" як складової частини державної атестації лікарів-інтернів, які навчаються в інтернатурі за спеціальністю "стоматологія"»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1270-06

Наказ Міністерства оборони України від 26.06.2012 № 48 “Про затвердження Переліку відомостей Міністерства оборони України, які містять службову інформацію (ПСІ - 2012)”	https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0048322-12
Наказ Міністерства оборони України від 07.07.2017 № 359 “Про затвердження Особливостей підготовки клінічних ординаторів для потреб Міністерства оборони України”	http://uvma.mil.gov.ua/d468937.htm
Наказ Міністерства оборони України від 11.05.2016 № 248 “Про затвердження Особливостей прийому на навчання до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти для підготовки військових фахівців тактичного рівня в умовах особливого періоду”	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0776-16
Постанова Кабінету міністрів України від 31.03.2015 р. № 193 “Про документи про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка”	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-2015-п
Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.05.2015 № 525 “Про затвердження форм документів про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка та додатків до них, зразка академічної довідки”	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0551-15
Наказ Міністерства оборони України від 24.12.97 № 490 “Про затвердження Інструкції про порядок переведення, відрахування та поновлення курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів Міністерства оборони України”	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0089-98
Розпорядження Кабінету міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 674-р “Про затвердження плану заходів з реалізації стратегії розвитку медичної освіти в Україні на 2019-2021 роки”	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674-2019-р
Закон України “Про запобігання корупції” від 14.10.2014 р. №1700-VII	http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18
Постанова Кабінету міністрів України від 04.09 2013 р. № 706 “Питання запобігання та виявлення корупції”	http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-%D0%BF
Лист (роз'яснення) МОН України від 13.04.2017 № 12/9-207 щодо застосування окремих положень Закону України "Про запобігання корупції".	https://drive.google.com/file/d/1zdmsZwPSCGr68hfwNp_mFD_XjSB74S-K/view?usp=sharing
Довідник вступнику до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти тактичного рівня	http://www.mil.gov.ua/content/education/Dovidnyk_vstup_VVNZ_2019.pdf
Місія Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/Загальні%20відомості/Micija%20YBMA.pdf
Положення про організацію освітнього процесу в	http://uvma.mil.gov.ua/font/OCBITA/Organ

Українській військово-медичній академії	ізація%20освітньої%20діяльності/ПОЛОЖЕННЯ%20ПРО%20ОСВІТНЮ%20ДІЯЛЬНІСТЬ.pdf
Положення про Систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Українській військово-медичній академії	http://uvma.mil.gov.ua/files/polozenyz_yakis_t_osvity.pdf
Стратегія розвитку Української військово-медичної академії на період 2019-2023 роки	http://uvma.mil.gov.ua/Загальні%20відомості/Стратегія_УВМА.pdf
Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність науково-педагогічних, наукових працівників та слухачів Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/font/ОСВІТА/Організація%20освітньої%20діяльності/Положення%20про%20академічну%20мобільність.pdf
Вимоги до веб-ресурсів (дистанційних курсів), що використовуються в освітньому процесі Української військово-медичної академії	https://mccl.mil.gov.ua
Положення про факультет перепідготовки та підвищення кваліфікації Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/Факультет%20перепідготовки/Положення%20про%20факультет.pdf
Положення про підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/Факультет%20перепідготовки/Положення%20про%20підвищення%20кваліфікації%20НПП.pdf
Положення про дистанційне навчання в Українській військово-медичній академії	http://uvma.mil.gov.ua/Факультет%20перепідготовки/Дистанційне%20навчання.pdf
Положення про програму навчання здобувачів вищої освіти – силабус	http://uvma.mil.gov.ua/font/ОСВІТА/Організація%20освітньої%20діяльності/СИЛАБУС%20положення.pdf
Положення про порядок створення та організацію роботи екзаменаційної комісії Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/font/ОСВІТА/Організація%20освітньої%20діяльності/ПОЛОЖЕННЯ%20ПРО%20ЕК.pdf
Положення про клінічну роботу в Українській військово-медичній академії	http://uvma.mil.gov.ua/Загальні%20відомості/ПОЛ%20ПРО%20КЛІНІЧНУ%20РОБОТУ%20В%20УВМА.pdf
Положення про виявлення та запобігання академічного плагіату в Українській військово-медичній академії	http://uvma.mil.gov.ua/font/НАУКА/Наукова%20та%20науково-технічна%20діяльність/Положення_антиплагіат.pdf
Положення про порядок організації та проведення наукових (науково-технічних, науково-практичних) конференцій та семінарів в Українській військово-медичній академії	http://uvma.mil.gov.ua/font/НАУКА/Конференції/Положення_конференції.pdf
Положення про наукові школи Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/font/НАУКА/Наукова%20та%20науково-технічна%20діяльність/nauk_shkola.pdf
Положення про військово-медичне наукове товариство слухачів Української військово-	http://uvma.mil.gov.ua/font/НАУКА/Наукова%20робота%20слухачів/Положення%20про%20військово-

медичної академії	медичне%20наукове%20товариство%20слухачів%20УВМА.pdf
Положення про спеціалізовану вчену раду СРД 26.717.01 при Українській військово-медичній академії	http://uvma.mil.gov.ua/files/Положення%20про%20Спеціалізовану%20вчену%20раду%20УВМА.pdf
Положення про Вчену раду Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/Вчена%20рада/Положення_Вчена%20Рада_2019.pdf
Положення про особливості підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук в Українській військово-медичній академії	http://uvma.mil.gov.ua/Адюнктур/Положення%20ДОБУВАЧІ.pdf
Положення про дотримання академічної доброчесності в Українській військово-медичній академії	http://uvma.mil.gov.ua/font/НАУКА/Наукова%20та%20науково-технічна%20діяльність/Положення_Доброчесність.pdf
Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в Українській військово-медичній академії	http://uvma.mil.gov.ua/font/НАУКА/Наукова%20та%20науково-технічна%20діяльність/Положення_НІНТ_Д%20УВМА.pdf
Положення про Методичну раду Української військово - медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/files/Положення%20Методична%20рада.pdf
Положення про оцінювання залишкових знань слухачів Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/font/ОСВІТА/Організація%20освітньої%20діяльності/Положення%20про%20оцінювання%20залишк.знань%20слухачів.pdf
Положення про факультет підготовки військових лікарів Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/Факультет%20підготовки%20військових%20лікарів/Положення_ФПВЛ_191.pdf
Положення про бібліотеку Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/font/ОСВІТА/Організація%20освітньої%20діяльності/Положення%20про%20бібліотеку.pdf
Положення про комісію з питань етики при Українській військово-медичній академії	http://uvma.mil.gov.ua/font/НАУКА/Наукова%20та%20науково-технічна%20діяльність/Положення%20етика.pdf
Стратегія інтернаціоналізації Української військово-медичної академії до 2025 року	http://www.uvma.mil.gov.ua/files/strat_inter_n.pdf
Методичні Рекомендації щодо розроблення, затвердження та оновлення освітніх програм	http://www.uvma.mil.gov.ua/font/ОСВІТА/Організація%20освітньої%20діяльності/metod_rec_onovlennya.pdf
Методичні рекомендації щодо розробки робочої програми навчальної дисципліни	http://www.uvma.mil.gov.ua/font/ОСВІТА/Організація%20освітньої%20діяльності/metod_rec_rozrobka.pdf
Положення про навчально-методичний кабінет Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/praktika/metod-kabinet.pdf
Положення про політику та процедуру врегулювання конфліктних ситуацій в Українській	http://uvma.mil.gov.ua/files/Положення%20щодо%20конфлікту%20інтересів.pdf

військово-медичній академії	
Кодекс етики академічних взаємовідносин та доброчесності Української військово-медичної академії	http://uvma.mil.gov.ua/files/Етичний%20кодекс.pdf
Наказ начальника УВМА “Про призначення радника начальника Української військово-медичної академії з гендерних питань (на громадських засадах)” від 26.06.2018 року № 114	http://www.uvma.mil.gov.ua/files/gender.pdf
Порядок супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення в Українській військово-медичній академії	http://www.uvma.mil.gov.ua/files/suprovid-inv.pdf
Наказ Міністра оборони України № 808 від 28.11.2012 “Про затвердження Положення про навчально-науковий комплекс”	http://uvma.mil.gov.ua/praktika/MOU808_2012.pdf
Наказ Міністра оборони України № № 511 від 02.08.2012 “Про утворення навчально-наукового комплексу та науково-випробувального комплексу”	http://uvma.mil.gov.ua/praktika/MOU511_2012.pdf
Правила внутрішнього розпорядку Української військово-медичної академії	Наказ начальника УВМА “Про організацію службової діяльності в Українській військово-медичній академії у 2020 році” № 249 від 28.12.2019 р. (Додаток 1.)
Наказ МОУ № 21 від 28.01.2020 ро Про затвердження Списку посадових осіб, призначених головами ЕК у ВВНЗ у 2020 році	http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/21_nm_2020.pdf
Постанова Кабінет міністрів України № 800 від 21 серпня 2019 р. “Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників”	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-п